

T.C.
BATMAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**GELENEKSEL İLE ÇAĞDAŞ ARASINDA
KALMIŞ BİR KURUM: DARÜ'L-FÜNÛN**

İlyas KAYA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tarih Anabilim Dalı

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Fahri ÖZTEKE

Aralık-2020
BATMAN
Her Hakkı Saklıdır

TEZ KABUL VE ONAYI

İlyas Kaya tarafından hazırlanan “**Geleneksel ile Çağdaş Arasında Kalmış Bir Kurum: Darü'l-fünûn**” adlı tez çalışması 30/11/2020 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda YÜKSEK LİSANS olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri

İmza

Başkan

Dr. Öğretim Üyesi Fahri ÖZTEKE

.....

Danışman

Dr. Öğretim Üyesi Fahri ÖZTEKE

.....

Üye

Doç. Dr. Selman YAŞAR

.....

Üye

Doç. Dr. Oktay BOZAN

.....

Yukarıdaki sonucu onaylarım.

Doç. Dr. Ferhat KORKMAZ
SBE Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Bu tezdeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edildiğini ve tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

DECLARATION PAGE

I hereby declare that all information in this document has been obtained and presented in accordance with academic rules and ethical conduct. I also declare that, as required by these rules and conduct, I have fully cited and referenced all material and results that are not original to this work.

İmza

İlyas KAYA

30.10.2020

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

GELENEKSEL İLE ÇAĞDAŞ ARASINDA KALMIŞ BİR KURUM: DARÜ'L-FÜNÛN

İlyas KAYA

**Batman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı**

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Fahri ÖZTEKE

Yıl: 2020, 186 Sayfa

Jüri

Dr. Öğretim Üyesi Fahri ÖZTEKE

Doç. Dr. Selman YAŞAR

Doç. Dr. Oktay BOZAN

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat Dönemi ile eğitimde başlayan modernleşme hareketleriyle birlikte askeri eğitim veren okulların dışında sivil eğitim kurumları da açılmaya başlamıştır. Özellikle yükseköğretim alanında medreselerin işlev kaybetmesi, eğitimde yeni arayışlara neden olmuştu. Devrin şartları gereği Fransa ile yakınlaşan Osmanlı devlet adamları, Fransa'daki eğitim sistemini Osmanlı eğitim sistemine uyarlamaya çalışmışlardı. Bunun sonucunda medreseler dışında yükseköğretim alanında eğitim verecek olan Darü'l-fünun fikrinin oluşmasına zemin hazırlamıştı. Türkiye'deki modern üniversitelerin temeli sayılan Darü'l-fünunun 1863 yılında başlayan serüveni, 1900 yılına kadar devam etmiş. Bu süreç içerisinde üç defa açılıp kapanmıştı. Bu tarihten sonra devrin siyasi şartlarına göre şekillenen Darü'l-fünun, Cumhuriyet Dönemi'ne kadar intikal etmişti. Araştırmamızda Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne Darü'l-fünunun modernleşme serüveni ele alınmış, Atatürk devrimleri sırasında Darü'l-fünunun nasıl bir bakış açısına sahip olduğu ve devrimlere olan katkısı ele alınarak İstanbul Üniversitesi'nin temel oluşum noktası çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Darü'l-fünun, Devrimler, Modernleşme, Üniversite, Üniversite Reformu.

ABSTRACT

MS THESIS

AN INSTITUTION BETWEEN TRADITIONAL AND CONTEMPORARY: DARÜ'L-FÜNUN

İlyas KAYA

Batman University İnstitute Of Social Sciences Department Of History

Advisor: Dr. Fahri ÖZTEKE

Year: 2020, 186 Pages

Apart from the schools providing military education, the modernization movements that started in education with the Tanzimat period in the Ottoman State started to open civilian educational institutions. Especially in the field of higher education, the loss of function of the madrasas caused new searches. Ottoman statesmen who converged with France in accordance with the conditions of the period tried to adapt the education system in France to the Ottoman education system. As a result, Darü'l-fünun, which will provide education in the field of higher education apart from madrasahs in higher education, has paved the way for the formation of the idea of Darü'l-fünun. Considered the foundation of modern university Darü'l-fünûn's adventure began in 1863 in Turkey has resulted in the opening and closing three times until 1900. Darü'l-fünun, which was shaped according to the political conditions of the period after this date, was inherited until the Republican era. Research has discussed the modernization adventure to Darü'l-fünûn Turkey from the Ottoman Republic during Atatürk's revolutions Darü'l-fünûn an overview of how to have open and taking over the contributions to the revolutionary base formation point of the Istanbul University was tried to be solved.

Keywords: Atatürk, Darü'l-fünun, Modernization, Revolutions, University Reform, University.

ÖNSÖZ

Bu çalışmada Türk eğitim tarihi açısından yükseköğretim alanında modernleşme adına Darü'l-fünunun önemi ve geçirdiği tarihsel süreç ele ile Cumhuriyet tarihimizin ilk modern üniversitesi sayılan İstanbul Üniversitesinin kuruluş serüveni ele alınmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı Klasik Dönem eğitim kurumlarına değinilerek Tanzimattan hemen önce kurulan Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Mülkiye hakkında bilgi verilerek eğitim modernleşmesi adına bu okulların önemlerine ve ileride Dar'ül-fünuna olan etkilerinden bahsedilmiştir. Osmanlı Devleti'nde bir Darü'l-fünun açma fikrinin çıkış noktası hakkında bilgi verilerek, 1900 yılına kadarki süreçler ele alınmıştır. İkinci bölümde Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ağır koşullar karşısında Darü'l-fünundaki değişimler konu edinilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte gelen özgürlük ortamının kız öğrencilere yükseköğretim yolunu açmıştı. Atılan bu adımla karma eğitime gidiş süreci değerlendirilmiştir. Milli Mücadele Dönemi'nde Darü'l-fünun, Osmanlı Hükümetinin aksine her fırsatta Ankara'daki hareketi desteklemişti. Darü'l-fünun grevi sonrası Ankara ile gelişen ilişkiler daha sonraları Cumhuriyet yönetimin Darü'l-fünun hakkında olumlu bir düşünceye sahip olmasına neden olmuştu.

Üçüncü ve son bölümde Cumhuriyetin ilanı ile beraber yapılan devrimlere Darü'l-fünunun katkısı ve bakış açısı araştırılmıştır. Özellikle devrimler ve bilimsel araştırma ortaya koyamama noktasında büyük eleştiriler alan Darü'l-fünun için ıslah fikri güç kazanmış ve İsviçre'den Albert Malche getirilerek Darü'l-fünun hakkında rapor hazırlatılmıştı. A. Malche'nin hazırladığı rapor sonrası Cumhuriyet yönetimi tarafından ilk adımlar atılmıştı. Üniversite reformu için A. Malche tarafından hazırlanan raporun ne kadar dikkate alındığı tartışma konusudur. Özellikle İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun ilan edilen kadroda yer almaması ve A. Malche'nin bile bu karar hakkındaki görüşleri, yeni üniversitenin ilan edilen kadrosunun oluşturulurken eğitimden çok siyasi kararların etkili olduğu görüşü ağırlık kazanmaktadır. Üniversite reformu ile beraber ülkemizdeki üniversitelerin temeli sayılan İstanbul Üniversitesinin kuruluşu tamamlanmıştır. Sonuç kısmında ise çalışmanın kısa bir özet ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Çalışmanın genelinde Osmanlı yöneticilerinin donanımlı devlet memuru yetiştirme ve Avrupa'daki gelişmelere ayak uydurabilme amacı ile eğitim alanında attıkları modernleşme adımları ile Türk eğitim sisteminde bir yükseköğretim anlayışının

oluşmasına zemin hazırlayan gelişmeler konu edinilmiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde eğitim alanında atılan bu adımlar Atatürk Türkiye'sine donanımlı bir yönetici ve eğitim ordusu bırakmıştı. Cumhuriyet Dönemi devrimlerinin çoğu bu camia tarafından gerçekleştirilmiştir. 1933 yılında yapılan üniversite reformu dahi yabancı bilim uzmanlarına danışılmasına rağmen bu devrim Türk uzmanlar tarafından yapılmıştı. Günümüz Türkiye'sindeki modern üniversitelerinin temelini oluşturan İstanbul Üniversitesinin oluşum sürecinde Dar'ül-fünunun etkisi ve geçirdiği modernleşme safhalarının etkisini göz ardı etmek ise en büyük hata olacaktır. Çalışma da Dar'ül-fünun ve Yükseköğretim anlayışının oluşumundaki etkisi irdelenmiş ve günümüz İstanbul Üniversitesinin oluşumu ele alınarak günümüz yükseköğretim kurumlarının oluşmasında mihenk taşı olan İstanbul Üniversitesinin kuruluşu ve ilk on yıllık serüveni kısaca açıklanmıştır.

Lisans eğitimimden itibaren eğitimim adına maddi manevi yanımda duran ve hazırladığım çalışmamda emeği çokça geçen değerli danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Fahri ÖZTEKE'ye teşekkür ediyorum. Çalışmamı okuyarak tavsiyelerde bulunan Dr. Öğretim Üyesi Canan Sarıyar SEZAN'a katkıları için müteşekkirim. Ayrıca çalıştığım sağlık kuruluşunda birim sorumlum olan Orhan AYDIN'a, Zeynep ŞAHİN'e, teknik konularda bana yardımcı olan bilgisayar öğretmeni Nazlı DEMİR'e ve eğitim bilimleri hakkındaki bilgileriyle her zaman bana yol gösteren Tarih öğretmeni Ayşe BALTA'ya minnet ve şükranlarımı ifade etmek istiyorum.

İlyas KAYA

BATMAN-2020

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

1. OSMANLI DEVLETİ'NDE EĞİTİM ÖĞRETİM VE DARÜ'L-FÜNÛNUN KURULMASI..... 5

1.1. Darü'l-fünûn Kurulma Teşebbüsleri	10
1.1.1. Dar'ül-fünûnunun Kuruluşu	10
1.1.2. Darü'l-fünûn –ı Osmanî (1870-1873).....	17
1.1.2.1. 1869 Ramazan'ında Darü'l-fünûn –ı Osmanîde Sivil Dersler	19
1.1.2.2. Darü'l-fünûn -ı Osmanîde Okutulan Dersler.....	23
1.1.2.3. Darü'l-fünûn -ı Osmanînin Resmi Açılış Töreni.....	25
1.1.2.4. Darü'l-fünûn -ı Osmanîde 1870 Ramazanındaki Sivil Dersler.....	27
1.1.2.5. Cemaleddin Afgani Olayı.....	28
1.1.2.6. Darü'l-fünûn -ı Osmanînin İkinci Ders Yılı.....	30
1.1.2.7. Darü'l-fünûn -ı Osmanînin Kapanması.....	32
1.1.3. Darü'l-fünûn -ı Sultani (1874-1881).....	34
1.1.3.1. Darü'l-fünûn -ı Sultaninin Açılışı.....	36
1.1.3.2. Darü'l-fünûn -ı Sultanide Verilen Dersler.....	37
1.1.3.3. Darü'l-fünûn -ı Sultaninin Kapanması.....	38
1.2. Darü'l-fünûn -ı Şahane (1900-1908).....	39

II. BÖLÜM

2. II. MEŞRUTİYET VE MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMLERİNDE DARÜ'L-FÜNÛN.....44

2.1. II. Meşrutiyet Dönemi İlk Gelişmeler ve Değişiklikler.....	44
---	----

2.1.1. İttihat ve Terakinin Dar'ül-fünûna Bakışı.....	47
2.2. Maarif Nazırı Emrullah Efendi Dönemi'nde Darü'l-fünûn -ı Osmani.....	49
2.2.1. Darü'l-fünûn Marşı.....	54
2.3. İnâs Darü'l-fünûnu.....	56
2.3.1. Hanımlara Mahsus Serbest Derslerin Başlaması.....	56
2.3.2. İnâs Darü'l-fünûnun Açılması.....	57
2.3.3. İnâs Darü'l-fünûnu Öğretim Kadrosu ve Ders Programları.....	58
2.3.4. İnâs Darü'l-fünûnun Karma Eğitime Katkıları.....	62
2.4. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Darü'l-fünûn-i Osmanî.....	64
2.5. Darü'l-fünûnda Yabancı Uyruklu Öğretim Üyeleri ve Türkiye'deki Faaliyetleri.....	65
2.6. Ulusal Direniş Yıllarında Darü'l-fünûn-ı Osmanî.....	68

III. BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE DARÜ'L-FÜNÛN (1923-1933)	74
3.1. Cumhuriyet Dönemi'nde Darü'l-fünûnda Meydana Gelen Gelişmeler	74
3.2. Atatürk'ün Darü'l-fünûna Bakışı	82
3.2.1. Darü'l-fünûnun Atatürk Devrimlerinde Tutumu.....	82
3.2.2. Reform Öncesi Darü'l-fünûn ve Reform Hazırlıkları.....	85
3.2.3. Albert Malche Raporu ve Önerileri.....	87
3.2.4. Darü'l-fünûnun İlgası ve İstanbul Üniversitesinin Kurulması.....	93
SONUÇ.....	118
KAYNAKÇA	123
EKLER	135
ÖZGEÇMİŞ	177

KISALTMALAR

a.g.e : Adı Geçen Eser

a.g.m. : Adı Geçen Makale

ATAM: Atatürk Araştırma Merkezi

DABCA: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

BEO: Babıâli Evrak Odası

Bkz.: Bakınız

C: Cilt

CEO: Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

DABCOA: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi

Çev. : Çeviren

Edit: Editör

Haz. : Hazırlayan

İ. MM: İrâde Meclis-i Mebusan

MEB: Milli Eğitim Bakanlığı

MEBİA: Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi

MF. ALY: Maârif Nezâreti Tedrisât-ı Âliye Dâiresi

MMZC: Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi

S: Sayı

s: sayfa

TBMM: Türkiye Büyük Millet Meclisi

TBMMZC: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

DİA: Diyanet İslam Ansiklopedisi

TTK: Türk Tarih Kurumu

Y. EE: Yıldız Esas Evrâkı

YKY: Yapı Kredi Yayınları

GİRİŞ

İlkel toplumlardan beri var olan öğrenme içgüdüğü sonucu ortaya çıkan bilgi birikimini topluma yayma düşüncesi, eğitim olgusunun toplumlar için bir zorunluluk hali almasına neden olmuştu. İlk zamanlar var olan bilgi birikimi informal eğitim ile kuşaktan kuşağa aktarıldı. İnfomel eğitim, zaman geçtikçe bilgi birikiminin niceliğinin ve niteliğinin değişmesi ile toplumun ihtiyacını karşılayamaz hale gelince eğitimde kurumsallaşma başlamış ve formel eğitim insan hayatında yerini almıştı.

Eğitimin bir kurum olarak insan hayatına girmesi, toplumun bütün birikimleri rasyonel yaklaşımlarla kuşaktan kuşağa aktarılmasına vesile olmuştu. Eğitimin kurumsallaşmasıyla beraber toplum yapısını koruyan statik yaklaşım ile daima değişmeyi konu edinmiş olan dinamik yaklaşım arasında bir denge kurulmuş ve uygarlıkların ortaya çıkmasıyla her medeniyetin kendisine özgü eğitim sistemleri de oluşmuştu.

Türk eğitim sistemine bakıldığında ilk Türk Devletlerinde yaygın eğitim biçiminde toplumsal, dini askeri ve mesleki eğitim verilmekle beraber, İslamiyet'in kabulü ile yükseköğretim düzeyinde eğitim veren medreseler kurulmuştu. Selçuklu mirası üzerine kurulan Osmanlı Devleti'nde kurumsal eğitime önem verilmiş ve buna yönelik adımlar atılmıştı. 18. yüzyıl'ın sonlarına doğru Osmanlı eğitim kurumlarında pozitif bilimlerin ihmal edilmesi ile birlikte bütün alanlarda olduğu gibi eğitimde de bir ilerleme sağlanamamıştı. Tanzimat Dönemi'ne gelindiğinde ise yenilik taraftarı Osmanlı devlet adamları tarafından eğitimin modernleşmesi adına Batı'daki eğitim kurumları örnek alınarak yeni eğitim kurumları açılmıştı. İdari alanda hizmet edilmesi düşünülen bu kurumların en önemlileri Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye, Mekteb-i Mülkiye ve Darü'l-fünûndur. Tanzimat Dönemi'nde açılan Darü'l-fünûn, çalışmamızın temel taşını oluşturmaktadır. Özellikle modernleşme adına 1863 yılından itibaren geçirdiği evreler, günümüz üniversitelerin temeli sayılan ve modern anlamdaki ilk üniversitemiz olan İstanbul Üniversitesinin açılmasına kadarki modernleşme adımları ve bunun önemine değinilmiştir. Çalışmada ilk olarak Osmanlı Devleti'ndeki eğitim kurumlarına kısaca değinilerek Darü'l-fünûn gibi modern yapıdaki bir yükseköğretim kurumunun gerekliliği üzerinde durulmuştur. 1863,1870 ve 1874 yıllarında üç defa açılıp kapanan Darü'l-fünûn, 1900 yılında tekrar açılmış ve 31 Temmuz 1933 tarihinde ilga edilene kadar eğitim hayatını sürdürmüştü. 13 Ocak 1863 tarihinde halka açık konferans şeklinde Darü'l-fünûn, Nuri Paşa Konağı içinde açılmış ve ilk ders Kimyager

Derviş Paşa tarafından verilmişti.¹ Ancak Nuri Paşa Konağı'nın 1865 yılında yanması sonucu Darü'l-fünûnda süresiz bir şekilde derslere ara verilmiş ve böylece ilk Darü'l-fünûn denemesi başarısız olmuştu. Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy tarafından Osmanlı eğitim sistemi için hazırlanan eğitim taslağı, Osmanlı Devleti tarafından temel alınarak Maarif-i Umumiye Nizamnamesi hazırlanmış, 1 Eylül 1869 tarihinde yürürlüğe giren bu nizamname ile de Osmanlı eğitim sistemi üzerinde Fransız etkisi artmıştı. Nizamnamede Darü'l-fünûn ile ilgili 51 maddenin medreseler ile ilgili kısımdan ayrı tutulması ile Osmanlı Devleti'nde resmen iki yapıli eğitim sistemi tescillenmişti.² 20 Şubat 1870 tarihinde açılan Darü'l-fünûn-i Osmanî, Cemaleddin Afgani olayı sonrası medrese çıkışlı gelenekçiler ile yenileşme taraftarı devlet adamları arasındaki gerilimi somut bir şekilde ortaya çıkarmış ise de Darü'l-fünûn başarıya ulaşamamış ve kapanmıştı.

İlk iki Darü'l-fünûn teşebbüslerinin başarısızlıkla sonuçlanmasına rağmen Tanzimat Dönemi yenilik taraftarı devlet adamlarında bir Darü'l-fünûn açma fikri hep canlı kalmıştı. Fransız yanlısı politikaları ile bilinen Ali ve Fuat Paşaların etkisi ile Maarif Nazırı Savfet Paşa tarafından Mekteb-i Sultani müdürü Sava Paşa'ya okul bünyesinde bir Darü'l-fünûn açma görevi verilmişti. Mekteb- Sultani bünyesinde açılan Darü'l-fünûn-ı Sultani, Hukuk, Mülkiye-Mühendis ve Edebiyat olmak üzere üç şube halinde açılmıştı. Müdürlüğüne sonradan Ali Suavi'nin getirilmesi ile disiplinsizlikler artmış, Çırağan Vakası sonrası eğitime ara verilmişti. 93 Harbi sonrası yaşanan mali sıkıntılar yüzünden Darü'l-fünûn-ı Sultani de kapanmıştı.

Tanzimat Dönemi'nde yenilikçi devlet adamlarının uğraşları sonucu üç defa kapanıp açılan Darü'l-fünûn, Meşrutiyet Dönemi'nde tekrardan açılmıştı. 1900 yılında Said Paşa'nın raporu doğrultusu açılan Darü'l-fünûn-ı Şahane, Fransız üniversiteleri örnek alınarak üç şube ile açılmış ve zamanla şube sayısını beşe yükselterek Avrupai tarzda bir üniversite halini almıştı. Ayrıca 11 Ekim 1911 tarihli Dar'ül-fünûn Nizamnamesi ile Darü'l-fünûn özerk bir yapıya kavuşmuş ve Darü'l-mesai adı ile enstitüler kurulmuştu. "*Tuba Ağacı Nazariyesi*" ile bilinen ve dönemin Maarif Nazırı olan Emrullah Efendi'nin Darü'l-fünûnun modernleşmesi ve eğitim kalitesinin artması için İhtiyat Sınıfı denilen hazırlık sınıfları açmıştı. Yabancı dil konusunu da önem veren Emrullah Efendi Darü'l-fünûn bünyesinde bir de El sine[Diller] Şubesi açmıştı. Darü'l-

¹ M. Ali Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, Hazırlayan: Aykut Kazancıgil, Kitabevi, İstanbul 2007, s. 7.

² Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", **Belleten**, Türk Tarih Kurumu (TTK), Ankara 1990, C. LIV, S. 210, s. 713.

fünûnun modernleşmesi adına adımlar atan Emrullah Efendi, Darü'l-fünûn ülkemize kurumsallaşması ve Avrupa tarzı bir yüksekokul olma özelliğini kazanmasında büyük rol oynamıştı.³ Meşrutiyet ile beraber kız öğrencilerin eğitim için İnas (Kadın) İdadi ve Sultanileri açılmıştı. Bununla birlikte artan kadın öğretmen ihtiyacını karşılamak için kız öğrencilere yükseköğretime giden yolun kapılarını açmıştı. Dar'ül-fununda “*Hanımlara mahsus serbest dersler*” adı ile başlayan yükseköğretim hakkı, 12 Eylül 1924 tarihinde İnas (Kadın) Darü'l-fünûnu adı altında bir yükseköğretim kurumunun açılmasıyla sonuçlanmıştı. İnas Darü'l-fünûnun açılması sonrası gerek hükümet nezdinde gerekse basında karma eğitim tartışmaları başlamış ve 1922 yılında gelindiğinde Türkiye’de karma eğitime geçilmişti.

Milli Mücadele ve Mütareke Dönemlerinde savaşın getirdiği zorlu koşullar nedeniyle Darü'l-fünûn kendisinden bekleneni verememişti. Cumhuriyetin ilanından sonra Osmanlı kurumları tek tek kapatılırken, Darü'l-fünûna dokunulmamış hatta Cumhuriyet yönetimi tarafından destek bile görmüştü. 1924 yılında modern, laik ve ulusal bir eğitim sistemi kurmak için Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatılmıştı. Böylece yükseköğretimde Darü'l-fünûnun yerini doldurabilecek bir kurum kalmadığı için Darü'l-fünûna önemi daha da artmıştı. Her defasında eğitim seviyesini yükseltmek ve Batı’daki emsallerinin düzeyine getirmek amacıyla Cumhuriyet yönetimi tarafından desteklenen Darü'l-fünûn, devrimler sırasında takındığı tutum yüzünden eleştirilerin odak noktası haline gelmişti. Sağlanan olanaklara rağmen sekülerist ve devrimci ideolojiye sahip Cumhuriyet yönetiminin istediği gibi bir kuruma dönüşemeyen Darü'l-fünûn için reform yolu gözüküyordu.

Çalışmamızın en önemi ve son kısmını 1933 reformu oluşturmaktadır. Eğitim sisteminde milli bir karakter oluşturmayı düşünen ve Cumhuriyet ideolojisini her alana yaymaya çalışan Cumhuriyet yönetimi, milliyetçilik ile kapitalist bakış açının sentezinden oluşan milli bir eğitim sistemi oluşturmak için attığı adımlara değinilmiştir. Üniversite reformu sırasında Darü'l-fünûn ve öğretim üyelerinin tavrı yapılan reformun gidişatını etkilemiş ve Türk-Batı eğitim sistemlerinin birleşiminden oluşan İstanbul Üniversitesine giden yolu açmıştı. Çalışmamızda Darü'l-fünûnun geçirdiği değişimler ile eğitim sistemimizin modernleşmesine olan katkısı, karma eğitime geçişte Darü'l-fünûnun rolü incelenmiştir. Ayrıca Pozitivist bir düşünceye sahip Cumhuriyet yönetiminin, Osmanlı Devleti’nden kalan ve liberal bir anlayışla eğitim sistemini

³ Mustafa Ergün, “Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları”, **Ankara Üniversitesi Dil-tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 30, S. 1-2, Ankara 1982, s. 7-36

yürüten Darü'l-fünûna olan bakış açısını irdeleyip İstanbul Üniversitesinin açılışına giden yolda Darü'l-fünûnun etkisi ele alınmıştır.

Araştırmamızın temelini oluşturan Darü'l-fünûn ile ilgili yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiş, makale ve kitaplar tarandı. Abdurrahman Siler'in "*Türk Yüksek Öğretiminde Darü'l-fünûn (1863-1933)*" ve Ali Arslan'ın "*Darülfünun'dan Üniversite'ye Geçiş*" adlı doktora çalışmaları Darü'l-fünûn kuruluş sürecinden ilgasına kadar önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Ayrıca Bahar Baskın'ın "*II. Meşrutiyet'te Eğitim, Kadın ve İnas Darülfünunu (İlk Kadın Üniversitesi)*" adlı yüksek lisans tezi de Osmanlı'da kız öğrencilerin yükseköğretim tarihi ve karma eğitim ile ilgili önemli bir çalışmadır.

Kaynak kitap olarak ise, Darü'l-fünûnda Profesörlük yapmış olan Mehmed Ali Ayni'nin 80 sayfalık "*Darülfünun Tarihi*" adlı eseri 1863-1927 yıllarını kapsayan bilgileri içermektedir. Ayrıca Emre Dölen'in 5 ciltlik "*Türkiye Üniversite Tarihi*" ve Ekmeleddin İhsanoğlu'nun 2 ciltlik "*Darülfünun- Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*" adlı eserleri Darü'l-fünûnun geçirdiği süreçleri detaylı bir şekilde konu alan eserlerdir. Darü'l-fünûnun Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki durumunu ve üniversite reformunu konu edinen başka bir kaynak ise Necdet Öklem'in kaleme aldığı "*Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu*" adlı eseridir.

Arşiv kaynakları konusunda Başbakanlık Osmanlı Arşivi ve Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi taranarak Darü'l-fünûn hakkında bilgi ihtiva eden kaynaklar tasnif edilerek tarandı. Takvim-i Vekayi, Akşam, Vakit, Basiret, Kadro Dergisi, Cumhuriyet, Düstur, İkdâm, Hâkimiyet-i Milliye, Milli Mecmua, Muallim Mecmuası, Mecmua-i Fünûn, Resmî Gazete, Sabah, Sebilürreşat, Servet-i Fünûn, Son Posta, Tasvir-i Efkâr, Tevhid-i Efkâr, Türk Kadını Dergisi, Yeni Tasvir-i Efkâr ve Yeni Mecmua gibi gazete ve dergiler ile Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri, Salnameler, Darü'l-fünûn talimatnameleri ve Talebe Rehberleri taranarak doğru bilgiye ulaşılmaya çalışıldı.

I. BÖLÜM

1. Osmanlı Devleti'nde Eğitim Öğretim ve Dar'ül-fünun'un Kurulması

Toplumların her alanda ve her bakımdan gelişme göstermelerinde eğitimin rolü herkesçe bilinmektedir. Bu yüzden toplumlar eğitime büyük önem vermiş ve birbirinden farklı eğitim kurumları açmışlardır. Türkler tarihte askeri, siyasi, sanat, ekonomi ve diğer alanlarda olduğu gibi eğitim öğretimde de önemli işler başardı. Özellikle Büyük Selçuklular devrinde açılan Nizamiye Medreseleri olsun Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi'nde açılan medreseler olsun, Türklerin eğitim öğretimde ilerlemelerinde büyük rol oynadı. Osmanlı Devleti'nde ilk eğitim kurumu Orhan Bey tarafından İznik'te açılmış Nilüfer Hatun Medresesidir.⁴ Osmanlı Kuruluş Dönemi'nde mevcut eğitim kurumları; Sıbyan Mektepleri, Enderun Mektebi, Acemioğlanlar Ocağı ve Medreseler idi. Tanzimat Dönemi'nde bu okullara 1838'de açılan Rüştîyeler, 1860'lı yıllarda açılan İdadiler ve 1868 yılında açılan Sultaniler eklendi. Klasik Dönemde açılan bu eğitim kurumlarına Tanzimat Dönemi'nde açılan Mekteb-i Tıbbiye, Mekteb-i Harbiye ve Mekteb-i Mülkiye de eklenince, Osmanlı'da eğitim seviyeleri farklı birçok okul açılmış oldu. Türk eğitim sisteminin modernleşmesini daha iyi anlayabilmek amacıyla Osmanlı Klasik Dönem ve Tanzimat Dönemi eğitim kurumlarına değinmekte fayda vardır. Böylece hem Klasik Dönem Osmanlı eğitim kurumları hakkında hem de Tanzimat Dönemi eğitim kurumları ve Dar'ül-fünûna giden yolda atılan adımları daha iyi anlamış olacağız.

Osmanlı eğitim sisteminde en alt kademe olan ilkokul eğitimi Sıbyan Mekteplerinde verilmiştir. Bu mektepler, çocuklara dini bilgiler, Kur'an eğitimi ve namazı öğretmek için kurulmuştu.⁵ Sıbyan Mektebine çocuklar 5-6 yaşında, "*Bed-i Besmele Cemiyeti*" ya da "*Amin Alayı*" denilen bir merasimle bu mektebe kaydedilirdi.⁶ Sıbyan Mekteplerine kız öğrenciler de alınırdı. Bazı mekteplerde sadece kızlar okurken bazılarında ise ayrı oturmak şartıyla karma eğitim öğretim de verilmişti.⁷

Enderun Mektebi, II. Murad tarafından Osmanlı Devletinin gücünü korumak için nitelikli devlet adamı yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Bu mektebe alımlar Devşirme

⁴ Mehmet Serhat Yılmaz, "Dar'ül-fünun Reformu, Dar'ül-fünun'dan İstanbul Üniversitesine Geçiş Süreci (1863-1933)" *Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi*, C. 9, 2001, s. 245.

⁵ Yücel Gelişli, "Osmanlı İlköğretim Kurumlarında Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)" *Türkler Ansiklopedisi*, 2002, C. 14, s. 45.

⁶ Vedat Günyol, "Mektep", *Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi (MEBİA)*, İstanbul 1972, C. 7, s. 658.

⁷ Cahit Baltacı, "Mektep", *Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA)*, Ankara 2004, C. 29, s.7.

denilen bir sistemle yapıldı. Devşirme sistemi her yerde uygulanmaz ve Rus, Acem ile Roman çocukları devşirilmezdi.⁸ Devşirme sistemi alımında da belli başlı şartlar vardı. Örneğin; annesi babası ölmüş çocuklar, sığırtmaç ve çoban çocukları, kel, köse, Türkçe bilenler, doğuştan sünnetli olanlar, sanatkâr çocukları ve ailenin tek oğlu devşirilmezdi. Devşirilen çocuklar genellikle 10-20 yaş aralığında olanlar seçilir ve *sürü* denilen 100-200 kişilik kabileler halinde İstanbul'a nakledilirlerdi. İstanbul'a getirilen çocuklar, önce kelime-i şahadet getirip Müslüman olurlardı.⁹ Daha sonra devşirmeler, "*Türk'e verme*" denilen bir işlem ile Müslüman Türk ailelerinin yanına verilirdi. Devşirme çocuklar bu ailelerin yanında Türkçe'yi, İslami kuralları ile Türk örf ve adetlerini öğrenirlerdi. Aile eğitimlerini tamamlayan devşirmeler, Acemi Ocağına alınırlardı.¹⁰ Acemi Oğlanlar buradaki eğitimlerini tamamladıktan sonra "*çıkma*" denilen bir sistem ile askeri olarak başarılı olanlar askeri birliklere dağıtılırdı. Üstün yetenekliler ise devlet bürokrasisinde görev alabilmeleri için Enderuna alınıyorlardı.¹¹ Enderundaki eğitim sonrası başarılı olamayanlar orduda çeşitli kademelerde görevlendirilirdi. Başarılı olanlar ise devletin üst kademelerinde görev alıyorlardı.

Osmanlı'da orta ve yüksek eğitim öğretim yeri ise medreselerdi. Osmanlı Devleti'ndeki ilk medrese 1331'de Orhan Gazi tarafından İznik'te açılmıştı.¹² İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed tarafından açılan "*Sahn-ı Seman*" Medreseleri ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından açılmış olan "*Süleymaniye Medreseleri*" sayesinde Osmanlı'da eğitim ve öğretim en üst seviyeye ulaşmıştı.

Osmanlı medreseleri, akli ve nakli ilimlerin okutulduğu "*Umumi Medreseler*" ve bu ilimleri daha derinlemesine veren; Darülhadis, Darülkura ve Tıp Medreselerinden oluşan "*İhtisas Medreseleri*"nden oluşuyordu.¹³

Osmanlı'da medreseler, müderrislerin aldığı ücrete göre derecelendirilmişti. En düşük maaş 20 akçe olarak belirlenmişti. Böylece derecelendirme 20'li, 30'lu, 40'lı, 50'li ve 60'lı olarak belirlenmişti. 20'li, 30'lu, 40'lı ve 50'li medreselerde öğretim süresi 5 yıl idi. Bu medreseleri bitirenler 1 yıl Sahn-ı Seman ve 1 yılda 60'lı medrese de eğitim görüyorlardı.¹⁴ Böylece toplam 7 yıl eğitim ve öğretim gören öğrenciler

⁸ Ülker Akkutay, "Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi", **Osmanlı Ansiklopedisi**, Edt. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, C. 5, s. 187.

⁹ Mücteba İlgürel, "Acemi Oğlanı", **DİA**, C. 1, İstanbul 1988, s. 324.

¹⁰ İlgürel, "Acemi Oğlanı" **DİA**, C. 1, s. 324.

¹¹ Mehmet İpşirli, "Enderun", **DİA**, C. 11, İstanbul 1995, s.186.

¹² Ömer Özyılmaz, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, s.8.

¹³ Hüseyin Atay, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983, s. 85, 86, 89.

¹⁴ Cahid Baltacı, **XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s. 20-24.

“*İcazetname*” adı verilen diplomalarını alırlardı.¹⁵ Medrese mezunları tedris görevini seçtikten sonra Mülazım unvanı ile 2-3 yıl süren bir stajyerlik dönemi geçiriyorlardı.¹⁶

Osmanlı medreseleri 16. yüzyıl’ın ikinci yarısına kadar yüksek seviyede bir eğitim potansiyeline sahipti. Ancak 16. yüzyıl’ın ikinci yarısından itibaren bozulmalar görülmeye başlamıştı. 18. yüzyıl’a gelindiğinde ise Osmanlı eğitim kurumları, meydana gelen yeni gelişmelere ve şartlara ayak uyduramamıştı. Bu yüzden eğitim ve öğretim kurumlarında Batı’yı örnek alarak değişikliklere gidilmişti. Osmanlı’nın asırlar boyunca savaştığı Batılı ülkeleri örnek alması ilginç görülmemelidir. Bunu gerektiren gerçek ise 13. ve 14. yüzyıllarda kurulan Avrupa üniversitelerinin 18. yüzyılda bilim ve teknikle ilerlemesidir.¹⁷

Viyana Bozgunundan(1863) sonra, askeri ve teknik eğitim verecek kurumlar açılmaya başlanılmıştı. 1776’da Mühendishane-i Bahr-i Hümayun ile 1795’te de Mühendishane-i Berr-i Hümayun kurulmuştu. 1827’de ordunun hekim ihtiyacı için Tıphane-i Amire ile ordunun subay ihtiyacını karşılayabilmek için 1834’te Mekteb-i Fünûn-ı Harbiye açılmıştı.¹⁸ 19. yüzyıl ortalarına kadar, ister askeri eğitim okullarının açılması olsun, ister Mekteb-i Sultani ve Rüştîyelerin açılması olsun yüksek öğretim için atılacak adımlara yeterli zemin oluşturmamıştı. Bu yüzden Osmanlı yöneticileri medrese dışında Batı tarzı bir kurum olan Dar’ül-fünûnu kurmak için teşebbüse geçmişlerdi.

Osmanlı Devletinde, Tanzimat Döneminden itibaren resmi daireler otodidaktik sistem benzeri bir yapılanmaya dönüşerek birer okul niteliği kazanmışlardı. Resmi dairelerde devletin ileri gelenlerin çocukları staj eğitimi şeklinde bu kurumlarda eğitim görüp memuriyetin temel inceliklerini öğrenirlerdi.¹⁹ Resmi dairelerdeki memurların nitelik bakımından yetersizlikleri Tanzimat Dönemi devlet adamlarının dikkatini çekmişti. Özellikle Avrupa’da başlayan reform hareketleri Osmanlı devlet adamlarının da dikkatini çekmişti. Askeri alanda kara ve deniz mühendishaneleri kurulurken, modern tıp alanında atılan en önemli adım ise II. Mahmut’un Hekimbaşısı Mustafa

¹⁵ Atay, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi** ,s. 98-99.

¹⁶ Rıfat Özdemir, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 202-203.

¹⁷ Baltacı, **XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri** ,s. 34-35.

¹⁸ A. Yüksel Bazer, “Atatürk ve Üniversite Reformu”, **Atatürk’ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu**, Ankara 1989, s.3.

¹⁹ Ali Akyıldız, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993, s.52.

Behçet Efendi'nin gayretleri sonucu açılan Mekteb-i Tıbbiyedir. Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun sağlık personeli ihtiyacını karşılamak amacıyla 1826 yılında açılmıştı. Mekteb-i Tıbbiye'den mezun olan öğrenciler doktor unvanı ile beraber sol kolağası rütbesi alarak Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna katılmışlardı.²⁰

Mekteb-i Tıbbiye'nin 1838 yılında Galatasaray'a taşınmasından sonra Bab-ı Seraskeri, Kuleli ve Haydarpaşa olmak üzere üç yeni hastane binası inşa edilmişti. Okulda yapılan diğer bir düzenleme ise Fransızca ve Latince eğitim verilmesiydi. Bu sayede geleneksel medrese tıp eğitiminin yanında Batı'nın modern tıp eğitimi de vermeye başlanılmıştı.²¹ 19. Yüzyılın sonunda Askeri Tıbbiye ve Tıbbiye-i Mülkiye diye ikiye ayrılmış ise de 1909 yılında Askeri Tıbbiye'nin kaldırılması sonrası Mekteb-i Tıbbiye, *Dar'ül-fünûn-u Tıbbiye-i Osmanî* adı ile açılmıştı.²² Üniversite reformu sonrası ise Tıp Fakültesi adı altında İstanbul Üniversitesine bağlanmıştır.²³

Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması sonrası kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun subay ihtiyacını karşılamak amacıyla Selimiye ve Maçka'da kurulan okul bölüklerinden istenilen netice alınamayınca Hüsrev Paşa, Avrupai tarzda bir subay okulunun açılması için II. Mahmut'a tezkire yazmıştı. Hüsrev Paşa tezkiresinde, Fransa'daki Ecole Militaire tarzında bir okulun açılmasını ve Avrupa'dan uzmanlar getirilerek modern bir subay okulunun açılması gerekliliği üzerinde durmuştu. II. Mahmut tarafından uygun görülen bu talep üzerine 1834'te Mekteb-i Harbiye açılmıştı.²⁴ Eğitimin ilk yıllarında sadece Müslüman öğrenci kabulü yapan Mekteb-i Harbiye'de 1863 yılından sonra gayrimüslim öğrencileri de kabul etmişti. Üç yıl eğitim aldıktan sonra başarılı olan öğrenciler Mülazım-ı Sani rütbesi ile Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna göreve başlıyorlardı.²⁵

Kurulduğu günden itibaren Maçka'daki binasında eğitim veren Mekteb-i Harbiye, önce 1843'te Çinili Köşk'e daha sonra 1847 yılında Pangaaltı'ya taşınmıştır.²⁶ Mekteb-i Harbiye öğrencilerinin geçmişte yeterli bir eğitim almamış olmaları ve ders veren

²⁰ Alaettin Avcı, **Türkiye'de Askeri Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar)**, Gnkur. Basımevi, Ankara, 1963, s.16.

²¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009, s. 118.

²² Nil Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", **DİA**, C. 29, s. 5.

²³ Sarı, "Mekteb-i Tıbbiye", s. 5.

²⁴ İsrail Kurtcephe-Mustafa Balcıoğlu, **Kara Harp Okulu Tarihi**, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991, s. 48.

²⁵ Uğur Ünal, "**Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)**", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi), Ankara 2006, s.193.

²⁶ Uğur Ünal, "20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Askeri Mektepleri", **Belleten**, C.73, 2009, s. 267.

personelinin üst düzey bir eğitim seviyesine sahip olmadıkları için ilk yıllarda istenilen başarı sağlanamamıştı. Ancak Emin Paşa'nın mektep nazırlığına getirilmesinden sonra, okulun kurusallaşması için adımlar atılmıştı. Avrupa'daki okulların seviyesine ulaşabilmesi için atılan bu adımlar ileriki yıllarda meyvesini vermişti. Yapılan düzenlemeler sonrası Mekteb-i Harbiye'de temel bilimler, mimarlık, mühendislik, inşaat ve makine eğitim birlikte verilmeye başlanılmıştı. Sultan Abdülaziz Döneminde ise Mekteb-i Harbiye'den mezun olan öğrenciler, 1864'te açılan sivil rüşdiyelerde ve 1872'den sonra açılan idadilerde görev alarak hem askeri hem de sivil kurumlarında eğitim vermeye başlamıştı.²⁷

II. Abdülhamit Döneminde şehzadelerin bile eğitim gördüğü bir kurum haline gelen Mekteb-i Harbiye, modern bilimler ve askeri teknik bilimlerin öğretilmesiyle Osmanlı-Türk askeri sisteminin modernleşmesini sağlayarak Türk siyasi ve idari bürokrasisinin dönüşümüne öncülük etmiştir.²⁸ Ayrıca Mekteb-i Harbiye'den mezun olmuş çoğu öğrenci hem Kurtuluş Savaşını kazanılmasında hem de Cumhuriyet kadrosunun oluşumunun temel dayanak noktası olmuştur.

Tanzimat'ın ilanı öncesi II. Mahmut'un dikkatini çeken diğer bir konu ise var olan devlet memurlarının donanımsızlığı idi. Bu sorunu çözmek için önce Rüştiyelerin sayısı artırılmış, Mekteb-i Maarif-i Adliye ve Mekteb-i Ulum-u Edebiyye gibi okullar açılmıştı.²⁹ Osmanlı Devletinde memur istihdamında yapılan yanlışlıkların temel çıkış noktasını tevcihat usulü oluşturuyordu. Memurların birer yıllığına nöbetleşme usulü memuriyete getirildiği ve başarılı olan memurun ikab denilen usul ile vazifede bırakıldığı bu sistem II. Mahmut tarafından geçici atama yerine gerine gerektiğinde atamaların yapılabilmesi için kaldırılmıştı.³⁰

Rüştiyelerin açılmasından hemen sonra açılan Tıbbiye ve Harbiye Mekteplerinden mezun olanların kısa süre zarfında atanmaları halk arasında bu okullara olan ilgiyi artırmıştı. Devlete nitelikli memur yetiştirmek amacıyla 1856 yılında Tıbbiye ve Harbiye Mekteplerinin bir benzeri olan ve resmi adı ile "Mekteb-i Fünun-u Mülkiye'nin açılması kararlaştırılmıştı. Bu okulda eğitim süresi iki yıl olup, eğitim kademesi olarak rüştiyelerin bir üstü konumunda yer almıştı.³¹ II. Abdülhamit tarafından ayrı bir önem

²⁷ Ünal, "Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)", s. 203.

²⁸ İnci Aydın Çolak, "Kuruluşundan 1940'lara Kadar Geçen Sürede Askeri Okulların Türk Resim Sanatına Katkıları", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi), İstanbul 2011, s.232.

²⁹ Ali Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004, s. 26.

³⁰ Akyıldız, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, s. 25.

³¹ Cahit Kayra, **Anılar, 38 Kuşak**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007, s. 57.

verilen Mekteb-i Mülkiye, Maarif Nazırlığına bağlanmış ve Mekteb-i Mülkiye-i Şahane adını almıştı. Ayrıca 1916 yılında yüksekokul statüsüne getirilerek kısa süreliğine Darü'l-fünûna bağlanmış ise de 1918 de tekrar eski statüsüne getirilerek Mekteb-i Mülkiye adıyla eğitim hayatına devam etmişti.³²

Türk eğitim sisteminin en önemli modernleşme adımlarından biri olan ve Cumhuriyetin siyasal, düşünce, yönetim ve değer yapısının topluma aktarılmasında rol oynayan Mekteb-i Mülkiye, üniversite reformundan iki yıl sonra 10 Haziran 1935 tarihinde okulun ismi “Siyasal Bilgiler Okulu”na dönüştürülmüştü.³³ 15 Haziran 1935 tarihinde ise çıkarılan Siyasal Bilgiler Okulu Hakkındaki Kanun ile okulun yeni cumhuriyetin ve bürokrasisinin başkenti Ankara’ya taşınmasına dair karar çıkarılmıştı. Cumhuriyet Dönemi yönetici kadrosunun yetişmesinde büyük katkıları olan Mekteb-i Mülkiye, 23 Mart 1950 tarihinde Ankara Üniversitesine bağlanarak Siyasal Bilgiler Fakültesine dönüştürülmüştür.³⁴

1.1 Darü'l-fünûn Kurulma Teşebbüsleri

1.1.1 Darü'l-fünûn Kuruluşu

Osmanlı Devletinde, 18. Yüzyıl’dan itibaren Batı’ya olan yöneliş kendini eğitim alanında da göstermişti. Medreselerin bilim ve teknik açıdan hem Batı’nın hem de çağın gerisinde kalması ve istenilen gelişmeyi gösterememeleri Osmanlı’da eğitim alanında yeni reformların yapılmasına neden olmuştu. Batı’daki eğitim sistemlerinin bilim ve teknik alanında kat ettikleri ilerleme, Osmanlı’da bu müesseselerin örnek alınmasına ve Dar’ül-fünûn³⁵ gibi bir yükseköğretim kurumunun kurulması fikrine neden olmuştu.

Osmanlı’da 18. Yüzyıl’dan sonra o güne kadar eğitim alanında yapılmaya çalışılan yenilikler sadece askeri eğitimi kapsamaktaydı. Tanzimat Dönemi’nden itibaren II. Mahmut Dönemi’nde sivil eğitimde modernleşmeye gidilmişti. Bu modernleşme hamlelerini oğlu Sultan Abdülmecit’te devam ettirmeye çalışmıştı. Sultan

³² Necdet Sakaoğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 26.

³³ Sakaoğlu, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, s. 182.

³⁴ Kayra, **Anılar**, 38 Kuşağı, s. 57.

³⁵ Dar’ül-fünûn kavramı, birleşik iki ayrı sözcükten oluşmaktadır. “*Dar (yer-yurt)*” ve “*Fünun (Fenler)*” sözcüklerinin birleşiminden oluşmaktadır. “Fenler evi” anlamına gelen “Dar’ül-fünûn” kelimesi o devirde “*Bilimyurdu*” anlamında da kullanılmıştı. Dar’ül-fünûn kavramı, Batılılar tarafından bütün bilimleri öğreten “Üniversite” diye adlandırırken, Araplar ise camia veya külliye adıyla açtıkları yüksekokullar anlamında kullanılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. İhsanoğlu, “Dar’ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, s. 699; Ali Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, Öteki Yayınevi, Ankara 1998, s. 42-43.

Abdölmecit, maârif alanındaki yeniliklere ayrı önem vermekteydi. Ocak 1845'te Bab-ı Âliye yaptığı ziyaret sırasında sadrazam Mustafa Reşit Paşa başta olmak üzere devlet erkânını maârif alanında yapılacak olan ıslahatlar konusunda uyarmıştı.³⁶

Bu gelişmeler yaşanırken, Meclis-i Vâlâ eğitim alanındaki ıslahatları düzenleme ile görevlendirilmişti. Meclis-i Vâlâ, Mart 1845'te maârif meselelerini görüşmek üzere toplanarak maârif hakkında bilgisi olan kimselerden oluşan “*Meclis-i Muvakkat*” adında geçici bir meclis kurmuştu.³⁷ Eğitimdeki reformları araştırmak üzere kurulan bu meclis, haftada iki günü toplanıyordu. On bir aylık bir çalışma süresinden sonra Meclis-i Muvakkat'ın 18 Şubat 1846'da hazırladığı layiha da; “*sınıfı tabâ-i tab'âyi saltanat-ı seniyeden her kimse olursa olsun ikmâl-i kemalât-i insaniye etmek için (...) istihdâm bulunanlara istihsâl-i fûnün matlûbunun merkez ve makarrı olmak (...) üzere Dersaadet'te münasip bir mahâlde dar'ül-fünûn inşası ve bunların intaç için Meclis-i Maarif-i Umûmiye namıyla bir meclis teşekkülü takarrur eylemişdi*”³⁸ denilerek hem Osmanlı Devleti'nin eğitim layihalarında ilk kez Dar'ül-fünûn adlı eğitim kurumundan bahsedilmiş hem de maârif ile ilgili devamlılığı kontrol etmek, çalışmaları düzenlemek ve uygulamada doğacak her türlü meseleyi görüşüp karara bağlayacak Meclis-i Maarif-i Umumiyenin kurulmasına karar verilmişti.³⁹

Nisan 1846'da Sultan Abdölmecit, Rumeli seyahatine çıkacağı sırada, İstanbul'da bir Dar'ül-fünûn kurulması hakkındaki emrini tekrarlamıştı. 21 Temmuz 1846'da Meclis-i Muvakkat tarafından hazırlanıp, Meclis-i Vâlâ tarafından değerlendirilen layiha da en önemli konu, İstanbul'da bir Dar'ül-fünûnün kurulması idi.⁴⁰ Ayrıca layiha da şu maddelerde geçmektedir:

- İstanbulda uygun bir yere Dar'ül-fünûn binası inşa edilecektir.
- Dar'ül-fünûn, Rüştîyelerin (orta derecede eğitim veren) üzerinde üçüncü eğitim-öğretim kurumu olacaktır.

³⁶ Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 32.

³⁷ Meclis-i Muvakkat geçici bir statüye sahip bir yapılanmadır. Üyeleri: Meclis-i Vâlâ üyesi Reisü'l Ulema Payeli Abdulkadir Bey, Sudûrdan Arif Hikmet Bey, Vakanüvis Esat Efendi, Fetvâ Emini Arif Efendi, Mekteb-i Harbiye Nazırı Ferik Emin Paşa, Kudemay-ı Ricalden Sait Muhib Efendi, Mütercim-i Evvel İzzet Molla-zâde Fuad Efendi, Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 7.

³⁸ Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 8.

³⁹ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 303, 27 Receb 1262 [21 Temmuz 1846], s.2; Melek Yıldız Güneş, “**Dar'ül-fünûn'da Ahlak Dersleri, Programları – Ders Programları – Ders Notları – Hocalar**”(Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı), İstanbul 2015, s. 10.

⁴⁰ Layiha da; “*Mâlumât ve hüsn-ü ahlakça mükemmel olmak isteyen ve bütün ilim ve fenleri okumaya hevesli veya devlet dairelerinde çalışmak isteyen herkese gerekli sağlayacak bir kurum...*” denilerek Dar'ül-fünûn kavramı izah edilmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İhsanoğlu, “**Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş**, İlk iki Teşebbüs”, s.703.

- Dar'ül-fünûnda öğrenciler gece gündüz ikamet edecekleri gibi, ihtiyaçları da devlet tarafından karşılanacaktır.
- Dar'ül-fünûnda “İkmâl-i kemâlât-ı insâniye” için bütün ilim ve fenler okutulacaktır.⁴¹

Yukarıdaki maddelerden anlaşıldığı üzere Dar'ül-fünûnun öncelliği memur yetiştirmek değil de, üniversitenin varoluş amacına uygun insan yetiştirmektir.

Bu kararlar üzerine Kasım 1846'da İtalyan asıllı mimar Fossati'ye, Ayasofya'nın karşısındaki Cephane Kışlası ile Sultan Sarayları arsaları üzerine üç katlı, 125 odalı ve Avrupa üniversitelerine benzer bir bina yapılması istenilmişti.⁴² 14 Kasım 1846'da başlayan Dar'ül-fünûn binasının inşası ancak 19 yıl sonra 6 Mart 1865 tarihinde bitirildi.⁴³ Ayrıca Dar'ül-fünûn binasının inşası 20 yıl gibi sürmesi devlete büyük bir mali kayıp olmuştu.⁴⁴ Daimi Maârif Meclisi (Meclis-i Maarif-i Umumiye), Dar'ül-fünûna öğrenci yetiştirmek için Sıbyan ve Rüştîyeleri ıslah etmeye çalışmıştı. Uygulama da yaşanan başarısızlık üzerine Meclis-i Maarif-i Umumiye azalarından Kemal Efendi, bu amaçla “Darülmaarif”⁴⁵ adıyla bir okul açmıştı. Valide Mektebi adıyla 1849'da açılmış olan okul “Darülmaarif” adıyla yeniden yapılandırılmıştı.⁴⁶ Kemal Efendi, bu amaçla Dar'ül-fünûnda işlenilecek olan derslerin bazılarını Rüştîyeler de son sınıfların ders programına eklemişti. Ayrıca Rüştîyelerde başarılı olan son sınıf öğrencilerini Darülmaarife yollamıştı.⁴⁷ Kemal Efendi'nin Dar'ül-fünûna hazırlık okulu açma girişimi sonuçsuz kalmıştı.

Dar'ül-fünûn için yapılan diğer bir girişim Encümen-i Daniş olmuştu. Bu kuruluş, Dar'ül-fünûnda okutulacak ders kitaplarının hazırlanması ve basılması için kurulmuştu. Encümen-i Daniş, 18 Temmuz 1851'de Sultan Abdülmecit'in huzurunda; Sadrazam Reşit Paşa'nın nutku ile Darülmaarif Mektebi içinde açılmıştı. Encümen-i

⁴¹ Ali Arslan, “Osmanlı Dar'ül-fünûn'u”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, Yeni Türkiye Yayınları, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, C. 5, s. 297.

⁴² **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 306, 10 Zilkade 1262 [30 Ekim 1846], s.1.

⁴³ Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul 1977, C. 1-2, s. 545-546.

⁴⁴ Mimar Fossati'nin yapımına başladığı Dar'ül-fünûn binasının yapımına 14 Ağustos 1846'da Mimar Ahmed Efendi devam etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İhsanoğlu, “Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, s. 45.

⁴⁵ *Darülmaarif*, diğer adıyla *Mekteb-i Maarif* Rüştîyelerden üstün orta mektep düzeyinde bir eğitim kurumuydu. Darülmaarif'te Rüştîyelerden farklı olarak Farsça, Arapça, matematik geometri, coğrafya, fizik ve astronomi dersleri verilirdi ki bu dersler Rüştîyelerde ayrıntılı olarak işlenmezdi. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nafi Atuf Kansu, **Türkiye Eğitim Tarihi**, Hazırlayanlar: Levent Eraslan – Umut C. Karadoğan, Maya Akademi Yayınları, Ankara 2014, s. 76-77; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, s. 550.

⁴⁶ Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 10.

⁴⁷ Abdurrahman Siler, “**Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 1992, s. 17.

Daniş; 40 asil, 33 yedek olmak üzere 77 üyeden oluşmaktaydı. Asil üyelerin bazıları şunlardır⁴⁸ :

Mustafa Reşit Paşa, Şeyhülislam Arif Hikmet Bey, Hekim İsmail Paşa, Yusuf Kamil Paşa, Hasan Tahsin Efendi, Recai Efendi (Edip Recaizade Ekrem'in babası), Mütercim M. Rüştü Paşa, Sadık Rıfat Paşa, Hariciye Nazırı Ali Paşa, M. Emin Paşa, Abdurrahman Sami Paşa, Arif Efendi, Ataullah Efendizade Şerif Efendi, Keçecizade M. Fuad Paşa, Rüşdi Molla Efendi, Ziver Efendi, Lebib Efendi, Tarihçi Hayrullah Efendi, İbrahim Paşa, İbrahim Ethem Paşa, Ahmet Vefik Paşa, İlyas Efendi, Ahmet Cevdet Paşa.⁴⁹

Encümen-i Danişin 33 yedek üyesinden 14'ü gayrimüslim idi. Bunlardan; Ünlü İngilizce Redhouse sözlüğünün yazarı James Redhouse, Osmanlı tarihi yazarı Mösyö Hammer ve Thomas X. Bianchi en tanınmışları idi.⁵⁰ Encümen-i Daniş, bir "*Bilimler Akademisi*" olarak çalışmıştı. Ancak üyelerinin çoğunun devlet adamlarından oluşması, yeterli ekonomik ve bilimsel ortamın olmaması Encümen-i Danişin Dar'ül-fünûn için kaynak hazırlama da başarısız olmasına neden olmuştu. Dar'ül-fünûn açıldığında derslerde okutulacak tek kitap bile basılmamıştı.⁵¹ Encümen-i Daniş, 11 yıl kadar faaliyette bulunabilmiş ve 1860 yılında Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin kurulmasıyla faaliyetlerine son vermişti.

Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye, 1860 yılında Cevdet Paşa'nın çabalarıyla, kitap telifi ve Dar'ül-fünûn açılınca kadar halka konferans şeklinde ders verilmesi amacıyla kurulmuştu. Münif Efendi'nin yönetiminde ilk fikir dergisi olan "*Mecmua-i Fünûn*"u çıkarmışlardı. Sözü edilen bu dergi toplantıları sırasında Dar'ül-fünûn kurma fikri ortaya çıkmıştı.⁵² Cemiyet, Maarif Nezareti dışında kurulmuş gayri resmi bir kurumdur. 1863'te halka açık konferans şeklinde verilen ilk Dar'ül-fünûn dersleri bu cemiyet'in üyeleri tarafından verilmişti.⁵³

⁴⁸ Siler, "Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)", s. 18-19; Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 10-11.

⁴⁹ Siler, "Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)", s. 18-19; Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 10-11.

⁵⁰ Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 20.

⁵¹ Encümen-i Daniş'in ortaya koyduğu eserler şunlardır: Tarih-i Cevdet, Kavaid-i Osmaniye, Mukaddime, Avrupa Tarihi, Beyanü'l Efsâr, Mufasssal Tarih-i Umumi, İlmi Tabakat-ı Arz, Tarih-i Umumi, Tarih-i Kudema-yı Yunan ve Makedonya, Vucûd-ı Beşerin Süret-i Terkihi, Avrupa'da Meşhur Ministroların Tercüme-i Haline Dair Risale. Ayrıntılı bilgi için bkz. Taceddin Kayaoğlu, **Türkiye'de Tercüme Müesseseleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1998, s. 77-89.

⁵² Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 20.

⁵³ Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 20.

Ayrıca Dar'ül-fünûna muallim yetiştirmek için Fransa'ya Hoca Tahsin Efendi ve Selim Sabit Efendi yollanılmıştı. 1857 tarihinde Meclis-i Maarif-i Umumiye tarafından verilen talimnamede şu ifadeler yer verilmiştir:

*“İkinci bend mûmâileyhüma efendilerin bir vazife-i memuriyetleri dahi Dersaadet'e avdetlerinde Dar'ül-fünûn hocalığına kesb-i liyakat ve iktidâr etmek üzere fûnûn-ı lazimeyi tahsilden ibâret olup ancak biri riyâziyât hocası ve diğer tabiiyât hocası olmaz üzere Paris sefaret-i seniyyesi marifeti ile kendi istidatlarına göre biri riyâziyat diğeri tabiiyât fenlerine sarf-ı mesâi edecektir. Ve hangisi riyâziyât ve hangisi tabiiyâta münhasir olduklarını meclis-i maarife dahi bildireceklerdir.”*⁵⁴

Talimatnameden anlaşıldığı üzere Avrupa'ya eğitim için yollanan kişilerin eğitim aldıktan sonra Dar'ül-fünûnda ders verecekleri belirtilmişti. Ancak talimatnamenin devamında gerek Hoca Tahsin Efendi ve gerek Selim Sabit Efendi olsun, Paris'te eğlence hayatlarına olan düşkünlükleri sebebiyle eğitimlerini tamamlayamadıkları yazılıdır. Bu girişimde kişilerin menfi sebeplerinden dolayı başarısız olmuştur.⁵⁵

Sultan Abdülmecit'in 1845 yılındaki Hatt-ı Hümayunu ile Encümen-i Daniş ve Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye'nin eğitim alanındaki çalışmaları sonucu Dar'ül-fünûnda ilk derslere 18 yıl sonra 1863'te başlayabilmişti.⁵⁶

Dar'ül-fünûn binası inşasının uzun sürmesi üzerine, Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa, Dar'ül-fünûn binasında Umum Serbest Dersler⁵⁷ şeklinde bazı derslerin yapılmasını uygun görerek Dar'ül-fünûnu açmıştı. İbrahim Ethem Paşa tarafından çoğu Fransızca olan 4000 cilt'ten oluşan bir de kütüphane Dar'ül-fünûnda açılmıştı.⁵⁸ Aynı şekilde Kimyager Derviş Paşa tarafından mükemmel sayılabilecek bir fizik ve kimya laboratuvarı oluşturulmuştu.⁵⁹ Tüm bu hazırlıklardan sonra 13 Ocak 1863 yılında,⁶⁰

⁵⁴ Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 12.

⁵⁵ Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 12.

⁵⁶ Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 65.

⁵⁷ Dar'ül-fünûnda verilen konferanslar, çoğu kaynakta “*Ders-i 'âm*” adıyla geçmektedir. Bkz. İhsanoğlu, “Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs” s. 707.

⁵⁸ Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 66.

⁵⁹ Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 66.

⁶⁰ M. Ali Ayni, Dar'ül-fünûn'un açılış tarihini 14 Ocak 1863 yılı olarak göstermiştir. Bkz. Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 13.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye azası Ethem Paşa'nın⁶¹ nezareti altında ilk ders Kimyager Derviş Paşa tarafından işlenilmişti.⁶²

Derviş Paşa, ilk derste halkın anlayacağı üslup ile fizik ve kimya biliminin önemini, gerekliliğini, konusunu, havanın özelliklerini ve fizik kanunlarını uygulamalı şekilde işlemişti.⁶³

İlk açılan serbest derslerde Derviş Paşa'nın dersini devlet ricali ile beraber 300 kişi dinlemeye gelmişti.⁶⁴ Bundan sonraki derslere katılan sayısı artarak 500 kişiyi bulmuştu.⁶⁵ Derviş Paşa'nın derslerine katılanlar, özellikle elektrik kuvveti deneylerinden oldukça etkilenmişlerdi.⁶⁶ Ayrıca dersleri eğlence ve oyun olsun diye takip eden bir kısım insanlarda vardı.⁶⁷ Bu kişilerin alaylı konuşmaları Fuad Paşa'yı çok kızdırmış ve 24 Ocak'ta katıldığı fizik dersinde, dersi dinlemeye gelenler için kısa bir konuşma yapmıştı.⁶⁸ Konuşmasında, dersleri eğlence olsun diye takip etmeye gelenler için alaycı konuşmalarına karşı, "*Rütbelerin en üstünü ilim rütbesidir.*" diyerek umuma serbest dersleri ve ders hocalarına destek çıkmıştı.⁶⁹ Daha Dar'ül-fünûn açılır açılmaz yenilik karşıtı kişiler olumsuz eleştirilerde bulunmaya başlamış, her fırsatta Dar'ül-fünûnu eleştiri malzemesi yapmaktan geri durmamışlardı. Özellikle devlet adamlarının Dar'ül-fünûnda mektep hocalığını yapmaları en çok eleştirilen noktalardan birisiydi. Bu eleştirilerin odağındaki hocalar için Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa tarafından yapılan teşekkür konuşması bu kişilerin eleştirilerine bir cevap niteliğinde olmuştu.⁷⁰

Meclis-i Vâlânın 3 Şubat 1863 tarihli mazbatasında Dar'ül-fünûnda açılan dersanelerde Derviş Paşa'nın vermekte olduğu derslerin verimliliğinden ve yeni

⁶¹ Sadrazam İbrahim Ethem Paşa (1818-1893), Müzeci Halil Ethem ve Galip Beyler ile Ünlü ressam Osman Hamdi Bey'in babası olup, Avrupa'da Jeoloji alanında yüksek öğretim yapan ilk Türk öğrencidir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 13.

⁶² İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 707; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 1-2, s. 551; Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 13; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 67.

⁶³ Münif Efendi, "Darülfünunda Ders-i âm Kuşadı", **Mecmua-i Fünûn**, C. 1, S. 7, Receb 1279, s. 301.

⁶⁴ Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 14.

⁶⁵ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 707.

⁶⁶ Derviş Mehmed Paşa, "Usûl-i Hikmet-i Tabiiye", Dersaadet, Mekteb-i Sanayi Matbaası, 1287 [1871], s. 348.

⁶⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn", **DİA**, C. 8, Ankara 1993, s.522; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 68.

⁶⁸ "*Burada tedris olunan fenne hikmeti tabiye denur ise de hakikatte hikmeti ilahiyedir. Zira bizim acimizin bile bilemeyeceği mertebede marifeti ilahiyeyi gösterir. Hikmet buna bir alet ve vasıta olup hikmeti kadime ile hikmeti cedidenin farkı ise yelken gemisiyle vapurun farkıdır.*

*Sonraki ile menzili maksuda daha az zamanda muvasalat olunur. Bunu tedrise himmet eden zata dahi mahsus teşekkür ederiz. Kendileri meratibi aliyei devletten bir derecei refiada bulundukları halde **Rütbet'il ilim aler rütbet** (Rütbelerin en büyüğü ilimdir) ismini fiilen göstermişlerdir. (...)* Ayrıntılı bilgi için bkz. Osman Ergin, (a), a.g.e., s. 552.

⁶⁹ Münif Efendi, "Darülfünûn Dersleri", **Mecmua-i Fünûn**, C. 1, S.8, s. 330-332.

⁷⁰ Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 1-2, s. 552.

derslerin açılmasından bahisle Derviş Paşa'ya teşekkür edilmekteydi. Ayrıca Meclis-i Vâlâ, Dar'ül-fünûnda; tarih, astronomi ve doğa bilimleri derslerinin verilmesi hakkında karar vermişti. Tarih dersini Ahmet Cevdet Paşa, doğa bilimleri dersini Divan-ı Zabtiye Reisi Salih Efendi ve astronomi dersini⁷¹ ise Mekteb-i Bahriye hocalarından Said Efendi vermişti.⁷²

16 Şubat Cumartesi günü Salih Efendi'nin tabii ilimler, 17 Şubat Pazar günü de Ahmet Cevdet Paşa'nın tarih dersleri başlamıştı. Buna karşın Said Efendi'nin Londra'ya gitmesinden dolayı astronomi dersine başlanılamamıştı.⁷³

Umuma serbest dersler böyle devam ederken Derviş Paşa tedavi için Paris'e gitmişti. Onun dönüşüne kadar Dar'ül-fünûndaki fizik dersini Mekteb-i Harbiye Nazırı Safvet Paşa vermeye başlamıştı.⁷⁴ Safvet Paşa, 7 Mayıs 1863'te yerçekimi kanunu konusunu işleyerek derslere başlamıştı.⁷⁵ 24 Ağustos 1863 tarihinde Kimyager Derviş Paşa'nın Paris'ten dönmesiyle fizik dersleri tekrar verilmeye başlanılmıştı.⁷⁶

Dar'ül-fünûnda yeni derslerin açılmasına rağmen eskisi gibi ilgi görmemişti. Hatta bu yüzden Derviş Paşa'nın derslerini dinlemeye gelenler için Takvim-i Vekayi'de bir teşekkür metni yayınlanmıştı.⁷⁷ Dönemin Sadrazamı Kamil Paşa, 25 Nisan 1864 günü Salih Efendi'nin doğa bilimleri dersine iştirak ederek, derslere olan ilgiyi artırmaya çalışmıştı.⁷⁸

Umuma serbest dersler ile ilgili bu gelişmeler yaşanırken Kimyager Derviş Paşa, fizik derslerini dinlemeye gelenleri sınava tabi tutarak başarılı olanlara şahadetname (diploma) vermişti. Böylece Dar'ül-fünûn ilk mezunlarını vermişti.⁷⁹ Dar'ül-fünûnda dersler 1865 Mart'ına kadar 2 yıl boyunca devam etmişti. Bu sıra da "Maliye Hazinesi Dairesi"nin harap olduğu gerekçesiyle Ayasofya'nın karşısında yapımı devam eden Dar'ül-fünûn binası Maliye Nezaretine bırakılmıştı.⁸⁰ Bütün olumsuzluklara rağmen

⁷¹ M. Ali Ayni, Astronomi dersinin Münecimbaşısı Osman Saip Efendi tarafından verildiğini belirtmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 18.

⁷² Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 15; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.708; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 1-2, s. 551.

⁷³ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.708.

⁷⁴ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 695, 22 Zilkade 1279 [11 Mayıs 1863], s. 3.

⁷⁵ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.708; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 70.

⁷⁶ Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 70.

⁷⁷ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 742, 26 Şevval 1280 [4 Nisan 1864], s.2.

⁷⁸ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 745, s. 2; Ali Yıldırım, *a.g.e.*, s. 71; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.709.

⁷⁹ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.709; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 71.

⁸⁰ Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 26.

devlet erkânı, Sultan Mahmut Türbesine yakın bir yerde yeni bir Dar'ül-fünûn binasının inşa edilmesi kararı almıştı.⁸¹

Yeni Dar'ül-fünûn binası inşa edilene kadar derslere, Nuri Paşa Konağında devam edilmesine karar verilmiş ve Dar'ül-fünûn buraya taşınmıştı.⁸² Nuri Paşa Konağında ilke ders, 19 Nisan 1865'te Salih Efendi tarafından verilen tabii ilimler dersi ile başlamıştı. Üç gün sonra ise Binbaşı Ahmet Efendi tarafından fizik dersleri verilmeye başlanılmıştı.⁸³ 8 Eylül 1865 yılında ahşaptan yapılmış Nuri Paşa Konağı, içinde barındırdığı 4000 ciltlik kitaba sahip kütüphane ile o zamanın şartlarında ileri teknolojiye sahip laboratuvarıyla beraber Hoca Paşa yangınında küle dönmesiyle yeni yapılmaya başlanılan Dar'ül-fünûn binası inşası bitene kadar derslere ara verilmek zorunda kalındı.⁸⁴

Yükseköğretimde ilk teşebbüs olan 1863 Dar'ül-fünûnda, Osmanlı medreselerinde önemini kaybedip hemen hemen hiç görülmeyen pozitif bilimler tekrar işlenilmeye başlanılmıştı. Ayrıca sivil eğitim alanında yapılmış olan en büyük reformlardan biri idi. Dersleri veren hocalar genellikle devlet adamı olup, dinleyici kesim; halk, memur ve bürokratlardan oluşmaktaydı. Ders programı olmayan, öğrencilerin sınava tabi tutulmadığı derslere devam zorunluluğu olmayan ve herhangi bir diploma vermeyen (Derviş Paşa'nın sınavla verdiği şahadetnameler hariç) bir yüksek öğretim kurumuydu.

1.1.2 Darü'l-fünûnu -ı Osmanî (1870-1873)

Tanzimat Dönemi'nden itibaren eğitim alanında yapılan düzenlemelerle ilk ve orta düzeydeki okullarda artışlar meydana gelmişti. Bu artış eğitim sisteminde artık düzenli ve hukuksal yapıya sahip bir düzenlemeye gidilmesi yönünde bir düşünce ortaya çıkarmıştı. 1868 yılında Maarif Nazırlığına getirilen Safvet Paşa, Osmanlı eğitim sisteminin bir çatı altında toplanması gerekliliği üzerinde durmuş, Batı'nın eğitim alanındaki gelişmelerinden yararlanma yoluna gidilerek sistemleşmiş ve yenileşmiş bir Osmanlı eğitim sistemi kurma çabası içine girmişti.⁸⁵

⁸¹ Dar'ül-fünûn binasının büyük olduğu gerekçesiyle Maliye Nezaretine bırakılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 72.

⁸² Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 18; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 74.

⁸³ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.712; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 74.

⁸⁴ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn", s. 522; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 74; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.712.

⁸⁵ Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.76.

Safvet Paşa, Paris elçiliği görevi sırasında Fransa eğitim sistemini araştırmış ve dinsel alan dışındaki eğitimin Osmanlı eğitim sistemi içinde de uygulanabileceğini düşünmüştü. Fransız hükümetinin önerisi ile Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy'e, Osmanlı eğitim kurumlarının sistemleştirilmesi için bir proje hazırlatıldı.

Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy tarafından hazırlanan proje, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin oluşumunda temel dayanak olmuştu. Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Şura-yı Devlete bağlı Maarif Dairesi tarafından hazırlanmıştı. Daire başkanı Kemal Paşa idi. Ayrıca kurulda Sadullah Paşa, Dadyan Artin Efendi, Recaizade Ekrem Bey, Mehmet Mansur, Ebüzziya Tevfik Bey ve Dragon Çankof Efendi gibi devlet adamları da yer alıyordu.⁸⁶

Maarif Dairesi tarafından oluşturulan ve Osmanlı eğitim sistemini düzenleyen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi 1 Eylül 1869'da yürürlüğe girmişti.⁸⁷ Beş bölüm ve 198 maddeden oluşan nizamnamenin 79'dan 128'e kadar olan 51 maddesi Dar'ül-fünûna aittir.⁸⁸ Nizamname de dikkat çeken husus ise medreselerin düzenleme alanının dışında bırakılmasıydı. Böylece din dışı eğitim veren yeni eğitim sistemi ile resmen eğitimdeki ikililik yapısı tescil edilmiştir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesine göre Dar'ül-fünûn, Hikmet (Felsefe) ve Edebiyat, İlm-i Hukuk ve Ulum-i Tabiiye ve Riyaziye şubelerinden oluşmaktaydı. Nizamname'nin 81, 82 ve 83. Maddelerine göre bu şubelerde şu dersler okutulması kararlaştırılmıştı:⁸⁹

Hikmet (Felsefe) ve Edebiyat Şubesi: İlm-i Terkib-i Vücut-i İnsani, İlm-i Ahval-i Nevs, Mantık, Maani ve Beyan, İlm-i Kelam, İlm-i Ahlak, Hukuk-u Tabiiye, İlm-i Tarih, İlm-i Aruz, Tarih-i Umumi, İlm-i Asar-ı Atika, İlm-i Meskûkât, Arapça, Farsça, Türkçe, Yunanca, Latince Gramer ve Dili.

İlm-i Hukuk Şubesi: Fıkıh, Usul-i Fıkıh, Roma Hukuku, Fransızların Hukuk-u Adiye Kanunnamesi (Fransa Medeni Hukuku), Usul-i Muhakeme, Kara ve Deniz Ticaret Hukuku, Ceza Kanunnamesi, Usul-i Muhakeme-i Cinayet, Hukuk-u Mülkiye, Hukuk-u Milet (Devletler Hukuku).

⁸⁶ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009, C. 1, s. 77.

⁸⁷ **Düstur**, 1. Tertip, C. 2, İstanbul, 1872, s. 184-219, "Dar'ül-fünûn" Bölümü, s. 198-204.

⁸⁸ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 713.

⁸⁹ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 716-718; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.87; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.87-89; Arslan, (a), "Osmanlı Dar'ül-fünûn'u", Osmanlı Ansiklopedisi, C. 5, s.299.

Ulum-u Tabiiye ve Riyaziye Şubesi: Heyet (Astronomi), Hikmet-i Tabiiye, İlm-i Kimya, İlm-i Tabakat'ül Arz, İlm-i Maadin, İlm-i Nebabat, İlm-i Hayvanat, Hendese, Müsellesat, Hendesenin Cebire Tatbikatı, Hendese-i Resmiye, Menazır, Hesab-ı Tefazuli ve Tamami, Cerr'i Eskalin Nazariyat ve Tatbikatı, Tarih-i Ulum-ı Tabiiye, Riyaziye, Fenn-i Tahtit-i Arazi.

Dar'ül-fünûnda öğretim üç yıl olarak belirlenmiş, derslerin Türkçe okutulması kararlaştırılmıştı. Ancak Türkçe ders verecek yetkinlikte hoca olmadığı için derslerin Fransızca verilecekti. Ayrıca nizamnamede öğrencilerin mezun olabilmesi için mezuniyet tezi veya müderrislik tezi gibi yükümlülükleri yerine getirmeleri gerekiyordu. Dar'ül-fünûn için laboratuvar, müze ve kütüphane açılması kararlaştırılmıştı.⁹⁰ Dar'ül-fünûn ders programında Felsefe ve Edebiyat Şubesinde, Türkçe, Arapça, Farsça'nın yanında Batı dillerinin yer alması, Hukuk Şubesinde ise İslam Hukukunun yanında Roma Hukuku ve Fransız Medeni Hukukunun okutulması ileriki yıllarda laik hukuk sisteminin oluşumunda ve geçiş sürecinde büyük kolaylıklar sağlayacaktı.

1.1.2.1 1869 Ramazan'ında Darü'l-fünûn-ı Osmanîde Sivil Dersler

1863 Dar'ül-fünûn'u için İtalyan asıllı mimar Fossati'ye yaptırılan bina Maliye Nezaretine tahsis edilince Dar'ül-fünûn için yeni bina yapılmaya kadar dersler ahşaptan yapılmış Nuri Paşa Konağında verilmeye başlanılmıştı. Ancak 8 Eylül 1865 tarihinde konakta çıkan yangın sonucu Dar'ül-fünûnda derslere ara verilmişti. Yangından hemen sonra II. Mahmut Türbesi ile Çemberli Taş arasında kalan miri arazide ikinci Dar'ül-fünûn için yeni bir bina yapımına başlanılmıştı. 1869 baharında inşaatın bitmesi üzerine Dar'ül-fünûnda yeniden derslerin başlaması gerekliliği gündeme gelmiş ve Maarif Nazırı Safvet Paşa çalışmalara başlamıştı. İlk Dar'ül-fünûn müdürlüğüne Hoca Tahsin Efendi'nin getirilmesi için 7 Nisan 1869 tarihinde arz tezkiresi padişaha sunulmuş ve 8 Nisan 1869'da ise padişahın iradesi ile bu tezkire ilan edilmişti.⁹¹

Dar'ül-fünûn, ilan edilen tezkireden bir yıl sonra Şubat 1870'de açılabilmiştir. Geçen bir yıl zarfında ise Dar'ül-fünûnun eksiklikleri tamamlanmaya çalışılmış, Paris'ten 3500 frank değerinde kitaplar satın alınmıştı. Kütüphane için alınacak kitapların listesini Mekteb-i Sultani Müdürü Mösyö Ernest de Salva tarafından

⁹⁰ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 718.

⁹¹ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s. 88.

hazırlanmıştı.⁹² Kitap listesinde dikkati çeken en önemli husus ise felsefi anlayış olarak hümanizm ve pozitivism esasıyla kaleme alınmış olan eserlerin bulunmasıydı. Ayrıca listede yer alan bilimsel çalışmaların alınmasının iptal edilmesi ve sadece kültür ve ders kitaplarının alınması Osmanlı'nın Batı bilimlerine olan bakış açısını ortaya koymaktaydı.

Ekim 1869'da Maarif Nezareti tarafından Dar'ül-fünûnun açılacağı ve başvuru şartları gazetelerde ilan edilmiştir. İlanda Dar'ül-fünûn hakkında yapılan açıklama şöyledir:

*“İşbu Dar'ül-fünûn-ı Dersaadet ve bütün Memâlik-i Mahsura-yı Şâhâne'de mevcud olan mekâtib için hoca ve muallim ve umûr-ı mülkiyede istihdama kabil zevat yetiştirmesiyle beraber, Türki, Arabi ve Farisi lisanlarında yazılan fûnûn ve maarif-i külliyyenin mebahis-i dakikasına ve Avrupa'da mütedavil olunan fûnûn-ı hikemiye ve sinaiyeye dair malumat-ı naflia ve cedidenin neşr ve işâası için bir mahal-i tahsil-i kemâl olacaktır.”*⁹³

İlanın gazetelerde yayınlanmasından sonra 1000'den fazla aday Dar'ül-fünûn müdürlüğüne başvurmuştu. Nizamname gereği sınava alınan adaylardan sadece 450'si öğrenciliğe kabul edilmişti.⁹⁴ Dar'ül-fünûnda öğretim hakkı kazanan öğrencilerin çoğunu medrese öğrencileri oluşturmaktaydı. Bu ise Tanzimat Dönemi'nde modernleşme adına hiçbir düzenlemenin yapılmadığı medreselerin önemlerini kaybettiğini ve öğrencilerin modern okullara yöneldiğini göstermektedir.⁹⁵

Sınav sonucu seçilen 450 kişinin çoğunluğu medrese öğrencisi olduğu için “Şuhûr-ı Selase” de (Receb, Şaban ve Ramazan Ayları) köylere *cerre*⁹⁶ çıkmışlardı. Bu yüzden Dar'ül-fünûn açılması, cerre çıkmış öğrencilerin dönüşüne kadar ertelendi. Dar'ül-fünûn müdürü Hoca Tahsin Efendi, Ramazan ayı'nı değerlendirmek için halka açık derslerin verilmesini planlamıştı. Bu dersler geceleri teravîh namazından sonra halka açık konferanslar şeklinde verilecekti. Nitekim Ramazan ayı'nın 2. gecesinden

⁹² Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.88; İhsanoğlu, “Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, s. 718; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 36.

⁹³ Cemal Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul 1943, s. 14-16; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.88-90; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 32-33; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.92

⁹⁴ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1149, 3 Recep 1286 [9 Ekim 1869], s.2.

⁹⁵ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003, s. 231.

⁹⁶ Medrese öğrencilerinin Receb, Şaban ve Ramazan aylarında taşra'ya gidip halka zekât ve sadaka karşılığında dini konularda bilgilendirmeleridir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü**, C. 1, İstanbul 1993, s. 279; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C. 1-2, s. 554.

başlayıp 15. gününe kadar sürecek derslerin programı Takvim-i Vekayi’de yayınlanarak halka duyurulmuştu. Takvim-i Vekayi’ye göre Ramazan ayı’nın ilk 15 gününde verilecek derslerin programı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:⁹⁷

Tablo 1.1. 1869 Ramazanı’nın ilk 15 gecesinde Darü’l-fünûnda verilen dersler⁹⁸

Konular	Öğretim Elemanı	Ramazan Gecesi
Su	Hoca Tahsin Efendi	2
Sath-ı arz üzerinde vuku bulan tebedülât-ı cinsiye (Yeryüzünde meydana gelen büyük değişimler)	Aziz Efendi	3
Hıfz-ı sıhha (Halk Sağlığı)	Emin Efendi	4
Hazım (Sindirim)	Vahid Efendi	5
Asab (Sinirler)	Hüseyin Efendi	6
Tarih-i tabii-i insan (İnsanın doğal tarihi)	Rıfat Efendi	8
Vezaif-i insaniye (İnsanlığın görevleri)	Selim Efendi	9
Cevlân-ı dem (dolaşım)	Vahid Efendi	10
Hareketle hareketin teadid-i kimyeviyesi (Isı ve hareketin kimyasal birlikteliği)	Tahsin Efendi	11
Menaib-i harâret (Isı Oluşumu)	Aziz Efendi	12
Silsile-i hayvanat (Hayvanların sistematiği)	Rıfat Efendi	13

⁹⁷ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1167, 27 Şaban 1286 [2 Aralık 1869],s.1; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar’ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.95; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar’ül-fünûn (1863-1933)**, s. 33; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.94.

⁹⁸ Dölen, (a), **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar’ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.96; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.94-95; Ayni, **Dar’ül-fünûn Tarihi**, s. 21; İhsanoğlu, “Dar’ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, s. 719-720.

İlm-i Hey'et (Astronomi)	Tahsin Efendi	15
--------------------------	---------------	----

Hoca Tahsin Efendi, 6 Aralık 1869 akşamında icra ettiği derste “*Suyun*” üç halini basit bir üslupla ele almıştı.⁹⁹ Hoca Tahsin Efendi derslere iştirak eden halkın hem derslere olan ilgilerini artırmak hem de sıradan kişilerin de anlayabilmesi için derslerini masal şeklinde anlatmıştı. Ramazan ayı’nın ilk 15 gününden sonra hangi konuşmaların (derslerin) yapılacağı tekrardan Takvim-i Vekayi’de ilan edilmişti. Bu dersler Ramazan ayı’nın 15’inden Kadir Gecesi’ne kadar toplam 12 saat sürecek derslerdi.¹⁰⁰ Ramazan ayı’nın 15’inden sonra verilecek derslerin programı aşağıdaki tabloda belirtilmiştir:

Tablo 1.2. 1869 Ramazanı’nın 15’inden sonra Darü’l-fünûnda verilen dersler¹⁰¹

Konular	Öğretim Elemanı
Mıknatısiyet-i arz-ı hayvani (Hayvansal dünyanın mıknatıslığı)	Cevad Efendi
Silsile-i hayvanât (Hayvanların sistematiği)	Rıfat Efendi
Makine	Tevfik Efendi
Mekabirin sıhhate tesiri (Mezarların sağlığa etkisi)	Vahid Efendi
Terakk-i sanayi ve menâbi-i servet (Sanayinin gelişmesi ve servet kaynakları)	Münif Efendi
Hava-yı Nesimi (Atmosfer)	Emin Efendi
İttihad-ı kuvva-yı tabiye (Doğal kuvvetlerin birliği)	Aziz Efendi
Seyyarât (Gezegenler)	Selim Efendi

⁹⁹ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar’ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s.95.

¹⁰⁰ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar’ül-fünûn 1863-1922*, C.1, s.96; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s.94-95.

¹⁰¹ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar’ül-fünûn 1863-1922*, C.1, s.96; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s. 95; İhsanoğlu, “Dar’ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, s.720.

Emzice ve Ekâlim (Mizac ve İklimler)	Aziz Efendi
--------------------------------------	-------------

Dar'ül-fünûnda halka açık konferanslar şeklinde verilen bu derslere doğal olarak ilk tepki modernleşmeye direnen medrese çıkışlı ilim adamlarından gelmişti. Dönemin vakanüvis'i Ahmet Lütfi Efendi hem Dar'ül-fünûn için yapılan ilk ve ikinci binaların yapımına karşı çıkmış hem de gece derslerine karşı alaycı dil kullanmıştı. A. Lütfi Efendi derslerin ancak seçkin kişiler tarafından anlaşılabileceğini, sıradan halka dersler verilmesini eleştirmişti.¹⁰² A. Lütfi Efendi'nin söylediklerine bakıldığında medrese kökenli devlet adamlarının Dar'ül-fünûn ve modern bilimlere olan karşı tutumları açıkça ortadadır. Modernleşme adına hiçbir ilerleme kaydedemeyen medreseli yetkililer ileriki yıllarda ellerine geçecek ilk fırsatta Dar'ül-fünûnun kapatılması için var olan güçleri ile saldıracaklardı.

1.1.2.2 Dar'ül-fünûn-ı Osmanîde Okutulan Dersler

Ramazan ayı boyunca sürdürülen halka açık dersler Dar'ül-fünûnun açılışı için adeta bir hazırlık safhasıydı. Ramazan ayı'nın sonlarına doğru öğrencilerin cerr'den dönmeye başlamaları üzerine Dar'ül-fünûnun açılması için hazırlıklara başlandı. Öncelikle 23 Ocak 1870 tarihinde yapılan düzenleme ile Dar'ül-fünûn programına şu dersler eklenmiştir:

Tablo 1.3. Dar'ül-fünûn programına eklenen dersler ve hocaları (23 Ocak 1870)¹⁰³

Ders	Öğretim Elemanı	Haftalık Saat
Kitabet ve Edebiyat	Selim Efendi	5
Fransız Lisanı	Pertev Efendi	3
İlm-i Hukuk	Sakızlı Ohannas Efendi	1
İlm-i Servet	Ahmed Kâmil Efendi	2
Coğrafya	Halid Bey	2

¹⁰² Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s.96-97; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s. 95; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.720; Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s. 33-34.

¹⁰³ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C.1, s.99; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs",s.723; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C.1-2, s. 558.

Usûl-i Defter	Münir Bey	2
Resim	Mösyö Giz	1

Eklenen bu derslerin ilanına müteakip 1870 tarihli Devlet Salnamesi'nde ise okutulacak dersler ve hocaları aşağıda verilen biçimdedir.¹⁰⁴

Tablo 1.4. 1870 tarihli Devlet Salnamesine göre Darü'l-fünûnda okutulacak dersler ve hocaları¹⁰⁵

Ders	Öğretim Elemanı
Botanik Zooloji Jeoloji	Miralay Dr. Rıfat Beey
Felsefe ve Kemal	Mevalidan Abdulkerim Efendi
Tarih	Mahmud Efendi
Kitabet ve Edebiyat	Selim Efendi
Matematik Fizik Astronomi	Tevfik Bey
Fıkıh ve Usûl-i Fıkıh	Mustafa Vehbi Efendi
Kimya	Aziz Efendi ve Bonkowski Efendi
Coğrafya	Halid Bey
Resim	Mösyö Giz
Hukuk	?
Fransızca	Konstantinidi Efendi
İktisat	Ohannes Efendi
Usûl-i Defteri	?

Bütün bu gelişmelerin ardından 2 Şubat 1870'de Takvim-i Vekâyi'de Dar'ül-fünûnun ilk altı aylık ders programı yayınlanmıştı.¹⁰⁶ Programa göre okutulan ders sayısı dokuz ve ders saati yirmidir:

¹⁰⁴ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, Darü'ttîbâati'l-Âmire, İstanbul, Sene 1287[1870] s. 116.

¹⁰⁵ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.724; Dölen, (a), **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.99; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 34.

¹⁰⁶ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1184, 1 Zilkade 1286 [2 Şubat 1870], s. 1.

Tablo 1.5. 2 Şubat 1870 tarihli Darü'l-fünûn ders programı¹⁰⁷

Günler	Ders	Öğretim Elemanı	Saati
Pazartesi	Edebiyat Fransızca Tarih-i Umûmi Coğrafya	Salim Efendi Konstantinidi Efendi Mahmud Efendi Halid Bey	5-6 7-8 8.15-9.15 8.30-10.30
Salı	Edebiyat Hikmet-i Tabiiye Hesab Resim	Salim Efendi Aziz Efendi Tevfik Bey Mösyö Giz	5-6 7-8 8.15-9.15 9.30-10.30
Çarşamba	Fransızca İlm-i Hukuk Tarih-i Umûmi Coğrafya	Konstantinidi Efendi Ahmed Kâmil Efendi Mahmud Efendi Halid Bey	5-6 7-8 8.15-9.15 9.30-10.30
Perşembe	Edebiyat Mantık Hesab Tarih-i Umûmi	Selim Efendi Kerim Efendi Tevfik Efendi Mahmud Efendi	5-6 7-8 8.15-9.15 9.30-10.30
Cumartesi	İlm-i Hukuk Fransızca Edebiyat Hikmet-i Tabiiye	Ahmed Kâmil Efendi Konstantinidi Efendi Selim Efendi Aziz Efendi	5-6 7-8 8.15-9.15 9.30-10.30

Ders Programları hazırlanırken 1 Eylül 1869 tarihinde yayınlanan nizamnameye pek bağlı kalınmamıştı. Üç şube olarak açılması planlanan Dar'ül-fünûn (Madde 80) için tek ders programı hazırlanmış ve öğrencilerin aynı dersleri görmeleri için hazırlıklar yapılmıştı. Ayrıca Dar'ül-fünûn bir nazır tarafından yönetilmesi (M. 108) gerekirken Dar'ül-fünûna bir müdür tayin edilmesi nizamnamenin ne kadar sembolik kaldığını göstermektedir.

Dar'ül-fünûnun ders programı hazırlanıp yayımlandıktan sonra Hoca Tahsin Efendi tarafından Dar'ül-fünûn bünyesinde kurulacak olan laboratuvarın ihtiyacı olan aletlerin listesi hazırlanmış ve listede yer alan aletlerin temini için hazırlanan liste Paris'e yollanılmıştı. Liste de fizik deneyleri için son teknoloji aletler de yer almıştı.¹⁰⁸ Bütün yapılan hazırlıklar sonrası öğrencilerinde cerre'den dönmeye başlamaları üzerine 20 Şubat 1870'de Dar'ül-fünûnun resmen açılmasına karar verilmişti.

1.1.2.3 Dar'ül-fünûn-ı Osmanînin Resmi Açılış Töreni

Öğrencilerin cerre'den dönmeleri, ders programlarının hazırlanması ve fizik laboratuvarının eksiklikleri tamamlanmasından sonra 20 Şubat 1870 tarihinde Sadrazam

¹⁰⁷ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.724-725; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.101; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn", s. 523.

¹⁰⁸ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 725.

Ali Paşa, Maarif Nazırı Safvet Paşa ve ileri gelen devlet adamlarının katıldığı bir törenle Dar'ül-fünûn'un Osmanî açılmıştı. Açılış töreninde sırasıyla Maarif Nazırı Safvet Paşa, Meclis-i Kebir-i Maarif Reisi Münif Paşa, Dar'ül-fünûn Müdürü Hoca Tahsin Efendi, Meclis-i Kebir-i Maarif üyesi Jean Aristoklis Efendi, Cemaleddin [Afgani] Efendi birer konuşma yapmış ve Murat Molla Tekkesi Şeyhi Ârif Efendi'nin duasıyla Dar'ül-fünûn'un açılışı gerçekleşmişti.¹⁰⁹

Maarif Nazırı Safvet Paşa yaptığı konuşmada Batı'da gelişen bilimlerin hem ilim hem de sanayide ilerlemeye yaptığı katkılarından bahsetmiş ve orta seviyedeki okullardan mezun olan öğrencilerin bilgilerini artırmak için Dar'ül-fünûnda okumalarını tavsiye etmişti. Münif Paşa ise Avrupa'daki gelişen bilimsel ilerlemelerin ilim ve fen sayesinde olduğu, ilim ile kazanılan değerlerin fetih ve kazanılan zaferlerden daha üstün olduğunu belirtmiş, halka teşvik edici bir konuşma yapmıştı. Dar'ül-fünûn Müdürü Hoca Tahsin Efendi Türkçe yaptığı konuşmada eğitim ve eğitim kurumların devlet ve halkı için olan öneminden bahisle refaha giden tek yol olduğunu dile getirmişti.¹¹⁰ Konuşmasına örneklerle devam eden Hoca Tahsin Efendi heyecanlı bir üslupla Dar'ül-fünûn'un açılış tarihi için şu sözleri söylemiştir:

*“Okundu yevm-i küşadında ders-i tarihi
Açıldı yümnüyle Dar'ül-fünûn-i Osman'î”¹¹¹*

Hoca Tahsin Efendi'nin bu sözleri bir levha üzerine yazılıp Dar'ül-fünûn-i Osmanînin kapısına asılmış ise de sonraki yıllarda yapılan tadilat çalışmaları sırasında yerinden sökülüştü.¹¹² Dördüncü konuşmayı Meclis-i Maarif-i Kebir üyesi Jean Aristoklis Efendi Fransızca daha sonra Cemaleddin Efendi ise Arapça konuşma yapmıştı. Açılış konuşmalarından sonra Murat Molla Tekkesi Şeyhi Ârif Efendi'nin yaptığı dua ile Dar'ül-fünûn-i Osmanî açılmıştı.¹¹³

Açılış töreninden sonra Dar'ül-fünûnda derslere başlanılmış ancak dersler başlar başlamaz çoğu öğrencinin yazı yazmayı bilmedikleri ortaya çıkmıştı. Ayrıca Arapça

¹⁰⁹ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1192, 20 Zilkade 1286 [21 Şubat 1870], s.1; Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 23, Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 107; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.98; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 35; İhsanoğlu, “Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, s. 720-721.

¹¹⁰ Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.98-99; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 108-109; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s.35-36.

¹¹¹ Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s.36; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 109.

¹¹² Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 20.

¹¹³ Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 109-110; İhsanoğlu, “Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, s. 722.

dersine olan ilgisizlikleri de bazı sıkıntılara yol açmıştı. Dar'ül-fünûn Müdürü Hoca Tahsin Efendi bu konu da ilk önce 23 Ocak 1870'de ilan edilen ders programından Arapça dersini çıkarmayı uygun görmüştü.¹¹⁴ Daha sonra Maarif-i Umumiye Nezaretine başvurarak öğrencilere yazı yazmayı öğretecek hoca talebinde bulunmuştu.¹¹⁵ Arapça dersinin ders programından çıkarılmasıyla Dar'ül-fünûnda görevine son verilen ilk hoca El-Cevib gazetesini yayımlayan Ahmet Faris Efendi olmuştu.¹¹⁶

Tüm aksaklıklara rağmen Dar'ül-fünûnda dersler devam etmiş ve Ağustos 1870'de öğrenciler sınava tabi tutulmuştu. Öğrenciler, 6 ay gibi kısa bir süre zarfında aldıkları eğitimle sınavda beklenenden daha fazla başarılı olup bir üst sınıfa geçmişlerdi.¹¹⁷

1.1.2.4 Dar'ül-fünûn-ı Osmanîde 1870 Ramazan'ındaki Sivil Dersler

Dar'ül-fünûn'un ilk yılında dersler kesintisiz olarak devam etmiş ve Ağustos 1870'de bir üst sınıfa geçilmesi için sınavlar yapılmıştı. 25 Kasım 1870 yılına geldiğinde öğrenciler tekrar cerre çıktıkları için bir yıl önce olduğu gibi halka açık konferanslar şeklinde ders verme kararı alınmıştı. Ders programı 2 ay önceden gazetelerde “*Bilimsel ve Edebi gece toplantıları*” başlığıyla ilan edilmiş ve derslere katılmak isteyenlerin Dar'ül-fünûna başvurmaları istenilmişti.¹¹⁸ 27 Eylül 1870 tarihinde gazeteye verilen ilanda dersler ve konuları şöyle idi:¹¹⁹

Hikmet-i Tabiiye (Fizik): Isı, ses, ışık, ateş, yanma, kuvvet, boşluk, telgraf, görme.

Kimya: Yeni madenler, demir, çelik, analiz ve yanma.

İlm-i Cevv-i Hava (Meteoroloji): Buhar ve hava, fırtınalar, deprem, gök kuşağı, kar ve yağmur, tulumba.

Heyet-i Âlem (Kozmografya): Güneş ve sistemi, ay, yıldızlar ve galaksiler, kuyruklu yıldızlar, yerküre (dünya).

¹¹⁴Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s.34; İhsanoğlu, “Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, s. 723.

¹¹⁵Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C.1-2, s. 558; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.104.

¹¹⁶Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C.1-2, s. 558.

¹¹⁷**Basiret**, Sayı: 149, 26 Cemaziyelevvel 1287 [24 Ağustos 1870], s. 4; **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1267, 7 Cemaziyelevvel 1287 [4 Eylül 1870], s.6; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 36-37; İhsanoğlu, “Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, s.726; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.104.

¹¹⁸**Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1277, 1 Receb 1287 [27 Eylül 1870], s. 2; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 115; İhsanoğlu, “Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, s. 726; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.104-105; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 37.

¹¹⁹Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C.1, s.115; İhsanoğlu, “Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”,s. 726; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.105-106; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 37.

İlm-i Tabiat-ı İnsan (Psikoloji): Asâb-ı hassâse ve muharrike (duyu ve hareket sinirleri), kan dolaşımı, solunum, kalp ve dimağ, ölüm ve hayat.

Tıp: Hıfz-ı sıhha, çevre kirliliği, beden temizliği ve çevre düzenlemesi, iklimlerin etkisi, ilaçlar.

Tarih-i Tabii (Doğa Tarihi-Tabii Bilimler): İnsan ırkları, karınca ve arı, hayvanların sınıfları, hayvanların idrâki, cins ve nevilerin devamlı veya farklı olması, değerli taşlar ve bitki türleri.

İlm-i Tababatû'l-Arz (Jeoloji-Jeomorfoloji): İstanbul civarının arazi yapısı, bitki ve hayvan fosilleri.

Ziraat: Araziyi ıslah eden maddeler (gübreler), buğday, pamuk, bahçe tarımı, ağaçlar, tarım aletleri, tarımdaki son gelişmeler.

Terakkiyat-ı Ulûm ve Sanayi (Bilim ve Sanayinin Gelişmesi): Taksim-i malûmat-ı insaniye (insanlığın bilgisinin bölüşümü), tertib-i fûnûn, son icatlar, matbaacılık, harp teknolojisi, matematik, ölçü ve tartılar.

İlm-i Servet (İktisat): Çalışmak, banka, kâğıt para, ticaret, makine ve fabrika, topluluklar ve şirketler.

Hukuk: Hukuk-u tabiiye ve mevzua (doğal ve konulmuş hukuk), deniz hukuku, devletlerarası hukuk, idare hukuku, cinayet, barış ve savaş.

Ahlak: Fazilet ve nakiselerin fayda ve mazarratları (erdem ve kusurların yarar ve zararları).

Edebiyat: Çeşitli yazışma örnekleri, yazı çeşitleri, nesir ve şiir.

Ramazan ayı için hazırlanan programa bakıldığında Avrupa'daki iktisadi ve hukuki gelişmeleri, Batı'nın modern bilim ve teknolojileri hakkında halkı bilgilendirmeye çalıştıkları görülmektedir.

1.1.2.5 Cemaleddin Afgani Olayı

Ramazan ayı'nda gece dersleri devam ederken Hoca Tahsin Efendi ve Münif Paşa, onuncu ders olan *Terakkiyat-ı Ulûm ve Sanayi (Bilim ve Sanayinin Gelişmesi)*'ne dair konuyu Cemaleddin Afgani'nin anlatmasına karar vermişlerdi.¹²⁰ Hatta konferans için yazılan metin Farsça olup, Tahsin Efendi ve Münif Efendi tarafından uygun

¹²⁰ Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s. 37; Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s. 116; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s.106; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 727.

görüldükten sonra Cemaleddin Efendi tarafından derste okunmuştu.¹²¹ Peki, Cemaleddin Efendi tepki toplayan ve Ramazan derslerinin sonlandırılmasına neden olan konuşmasında ne söylemişti?

*“Maişeti insaniye zi hayat bir bedene benzer. Sanayin her biri maişete olan medari itibariyle o bedenin uzvu mesabesinde. Mesela melik: tedbirin, iradenin merkezi olan dimağın aynısıdır. Demircilik kol, çiftçilik ciğer, gemicilik ayak gibidir... Saadeti insaniyenin bünyesi, cismi bu suretle teşekkül eder. Cismin canı ise ruhla kaim olmasına nazaran bu cismin yani **saadeti beşeriyenin ruhu ya nübüvvettir** yahut hikmettir. Lakin bunlar başka başka şeylerdir.*

Nübüvet bir atayı ilahidir ki çalışmakla elde edilmez. Cenab-ı hak mahlûkları arasından her kimi ister ise bu feyze mazhar kılar. Hikmete gelince: bu imali fikir ile iktisabi malumat ile kazanılır. Sonra nebi hatadan masundur. Hâlbuki hâkim hataya düşebilir.”¹²²

Cemaleddin Efendi’nin konuşmasında geçen “Nübüvvet” peygamberlik anlamına gelmektedir. Konuşma sırasında dinleyici kitlenin içinde mevcut çoğunluğu oluşturan medrese kökenli öğrenciler Cemaleddin Efendi’nin konuşmasından “Nübüvvet” hakkındaki konuşmalarını **“Nübüvvet bir sanattır”** biçiminde yorumlayarak konuyu derhal Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi’ye götürmüşlerdi.¹²³ Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi, konuşma sırasında Cemaleddin Afganinin “Nübüvvet (peygamberlik)” ve “Hikmet (Felsefe)”yi eşit tuttuğunu hatta **“Nübüvvet bir sanattır”** dediğini medrese ulemasıyla bir olup etrafa yaymıştı. Filibeli Halil Feyzi Efendi ise, Cemaleddin Afgani’nin bu konuşmasından dolayı kâfir olduğunu hatta dinden çıktığı için katli’nin vacip olduğunu savunduğu *“Süyüfü’l Kavati”* adlı eseri kaleme almıştı.¹²⁴

Cemaleddin Afgani’nin konuşması medreseli ulema ile Dar’ül-fünûna karşı çıkan kesim tarafından bahane edilerek tepkiler gösterilmişti. Özellikle en büyük tepki Şeyhülislamlık makamı tarafından gelince Ramazan ayı’nda verilen gece dersleri sonlandırılmıştı. Cemaleddin Afgani, her ne kadar söylediklerinin çarpıtıldığını

¹²¹ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar’ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s. 116; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s. 107.

¹²² Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C.1-2, s.559-560; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s.107-108.

¹²³ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar’ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s. 116; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s. 108; Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar’ül-fünûn (1863-1933)*, s. 37.

¹²⁴ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar’ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s. 117-118; Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar’ül-fünûn (1863-1933)*, s. 38; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s. 108.

padişahın huzura bizzat çıkıp anlatmak ve kendi isteği ile İstanbul'dan ayrılmak isteğini bir mufassala ile bildirmiş ise de kabul görmemiş ve sınır dışı edilmişti. **[EK-1]**¹²⁵ Bu olaydan sonra Hoca Tahsin Efendi Dar'ül-fünûn Müdürlüğünden alınıp yerine geçici müdür olarak Maarif Nezareti muavinlerinden Kazım Efendi getirilmişti.¹²⁶

1.1.2.6 Darü'l-fünûn-ı Osmanînin İkinci Ders Yılı

Cemaleddin Afgani'nin olaylı konferansından sonra Hoca Tahsin Efendi Dar'ül-fünûn müdürlüğü görevinden azledilmiş yerine Kazım Efendi geçici olarak atanmıştı. Dar'ül-fünûnda akşam dersleri sonlandırılması ve Hoca Tahsin Efendi'nin görevden azledilmesinin yankıları hala devam ederken 22 Ocak 1871 Pazartesi günü Dar'ül-fünûnda ikinci yılın dersleri başlamıştı.¹²⁷ Kazım Efendi'nin müdürlüğünde başlayan ikinci ders yılı programı şöyledir:

Tablo 1.6. Darü'l-fünûnun ikinci yıl dersleri ve hocaları¹²⁸

Ders	Öğretim Elemanı
Kitabet ve Edebiyat	Selim Efendi
Matematik, Fizik ve Astronomi	Tevfik Bey
Kimya	Aziz Efendi ve yardımcısı Bonkowski Efendi
Coğrafya	Halid Bey
Resim	Mösyö Giz
Fransızca	Konstantinidi Efendi
Rika	Muhtar Bey

İkinci yıl dersleri beklenildiği kadar ilgiyi görmeyince Maarif Nezareti Dar'ül-fünûna olan ilgiyi artırmak için dersleri daha erkene almış ve halkın bütün kesimine dersler açık hale getirilmişti. Ayrıca derslere katılan kişilerin dersleri kavrayabilmeleri

¹²⁵ İlgili belgenin kopyası için EK-1'e bakınız: Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi [DABCOA], YEE, 0090/20, 6 Rebiyülâhır 1327.

¹²⁶ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1302, 17 Ramazan 1287 [11 Aralık 1870]; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 118; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 108-109; Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, C.1-2, s. 562; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 38.

¹²⁷ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1307, 15 Şevval 1287 [8 Ocak 1871], s.1; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 731; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 116.

¹²⁸ **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, Sene 1288 [1871], Darü'ttîbâti'l-Âmire, İstanbul, s. 132; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.116; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 731; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s.40.

için ders sayısı ile ders saatleri azaltılmış ve ders saatleri erkene alınmıştı. 10 Mayıs 1871 tarihinde ders vermeye başlayan Dar'ül-fünûnun ders programı şöyledir:¹²⁹

Tablo 1.7. Darü'l-fünûnun ikinci ders yılı haftalık ders programı¹³⁰

Günler	Dersler	Öğretim Elemanı	Saati
Cumartesi	Astronomi	Tevfik Bey	4-5
	Edebiyat	Selim Efendi	5-6
Pazar	İlm-i Mevâlid	Rıfat Bey	4-5
	Fizik	Aziz Efendi	5-6
Salı	Edebiyat-ı Türkiyye	Selim Efendi	5-6
Çarşamba	Edebiyat-ı Türkiyye	Selim Efendi	4-5
	İlm-i Mevâlid	Rıfat Bey	5-6
Perşembe	Fizik	Aziz Efendi	4-5
	Astronomi	Tevfik Bey	5-6

Dar'ül-fünûnun bu ikinci yılında derse katılan halk için dersler daha sade işlenmiş ve devlet memurlarının derslere katılabilmesi için ders saatleri düzenlenmişti. 1872 yılında Dar'ül-fünûndaki tek değişiklik Dar'ül-fünûn müdürlüğü görevine Kazım Efendi yerine Dar'ül-fünûn müderrislerinden Hilmi Efendi'nin bu göreve getirilmesi idi.¹³¹ Hilmi Efendi'nin Dar'ül-fünûn müdürlüğüne getirildiği yıl, Dar'ül-fünûnda ders sayısı azaltılmıştı. Öğrenci sayısı yüz olmakla beraber ders programı ve hocaları şöyleydi: Matematik, Miralay Hafız Bey; Coğrafya, Kolağası Arif Efendi; Tarih, Ahmet Hilmi Efendi; Farsça, Abdurrahman Efendi; Arapça Hamid Efendi, İnşa (Kompozisyon), Sadık Bey; Rik'a, Naşid Bey ve Tayyar Efendi.¹³²

Dar'ül-fünûnda 1873 yılında da dersler devam etmiş, ama öğrenci sayısı 73 kişiye kadar inmişti. Buna bağlı olarak da verilen derslerin sayısı azaltılmıştı. 1873'te Dar'ül-fünûnda verilen dersler şunlardır: Matematik, İnşa, Coğrafya, Arapça, Tarih ve

¹²⁹ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1347, 30 Muharrem 1288 [21 Nisan 1871]; **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1419, 1 Şaban 1288 [16 Ekim 1871].

¹³⁰ Aynı, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 24; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 117; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 732; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.119.

¹³¹ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 733; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.120; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 117; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s.41.

¹³² **Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye**, Sene 1289 [1872], Darü'ttîbâti'l-Âmire, İstanbul, s. 220; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 733; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 117; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.120.

Rik'a.¹³³ 1872 ve 1873'te hazırlanan ders programları 1871'de hazırlanan ders programından farklılıklar göstermekteydi. Bu durumun temel sebebi hem Dar'ül-fünûnda derslere olan ilginin azalması hem de öğrenci sayısının gitgide azalmasıydı.

Dar'ül-fünûnda 1870-1873 yılları arasında dersler kesintisiz verilmiş ise de son ders programı 1873 yılında ilan edilmişti. Bu tarihten sonra Dar'ül-fünûn ile ilgili herhangi bir ders programı ilan edilmemiş ve Dar'ül-fünûn-ı Osmanî kapanmıştı. Dar'ül-fünûnunun mezun verip vermediği bilinmemektedir.¹³⁴

1.1.2.7 Darü'l-fünûn-i Osmanînin Kapanması

Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde (1 Eylül 1869) ayrıntılı bir şekilde ele alınan ve 20 Şubat 1870 günü açılışı yapılan Dar'ül-fünûnda dersler Ramazan ayı'nda verilen gece dersleri ile başlamıştı. Açılan bu Dar'ül-fünûn, gelenekçiler ile modernleşme yanlıları arasında gerilimi somut olarak ortaya çıkarmıştı. Dar'ül-fünûnunun kapanma sebebi olarak Cemaleddin Afgani olayı olarak gözüксе de Cemaleddin Afgani olayı sadece gelenekçilerin başını çektiği Şeyhülislamın Dar'ül-fünûna karşı büyük bir tepki oluşturmak için kullandığı bir argümandan öte değildi.¹³⁵ Bakıldığında Dar'ül-fünûnunun, Cemaleddin Afgani olayından 2 yıl sonra da öğretim faaliyetlerini sürdürdüğü görülmektedir.¹³⁶

Dar'ül-fünûnunun idaresi yürürlüğe giren 1869 nizamnamesine göre Dar'ül-fünûnunun "Nazır" denilen bir kişi tarafından yönetilmesi ve Dar'ül-fünûnunun üç ayrı şubeden oluşması gerekiyordu. Ama Dar'ül-fünûn açıldıktan sonra yönetimine bir "Müdür" atanmış ve üç ayrı şube yerine tek bir sınıf açılarak nizamnamedeki derslerden çok azı verilmişti.¹³⁷ Ayrıca 1871 Eylül'ünde Dar'ül-fünûnunun açılmasında büyük etkisi olan Sadrazam Ali Paşa'nın vefatı ve Ocak 1872 yılında da Kimyager Derviş Paşa'nın Maarif Nazırlığından ayrılması ile Dar'ül-fünûnu himaye eden devlet adamları devlet yönetiminden uzaklaşmış ve bu da Dar'ül-fünûnunun kapanmasındaki etkileri kolaylaştırmıştır.

¹³³ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 733; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 118; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.120.

¹³⁴ Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s.41, Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.120; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s. 733; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.120, İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn", s. 523.

¹³⁵ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.122.

¹³⁶ Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s.42.

¹³⁷ Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.121.

Dar'ül-fünûnda konferans şeklinde verilen derslere zamanla halkın ilgisi azalmış ve bu da Dar'ül-fünûnun kapanmasındaki başka bir etken olmuştu. Nitekim Dar'ül-fünûnda verilen dersler, aynı şekilde orta dereceli olan Dârulmuallimin, Mekteb-i Mülkiye ve İdadiler gibi meslek okullarında da verilmekteydi. Bu okullar, Dar'ül-fünûna oranla halk tarafından daha çok tercih edilmişti.¹³⁸

M. Ali Ayni ise, Dar'ül-fünûnun kapatılmasını Viyana elçisi Şekip Efendi'nin idareye yazdığı mektuba bağlar. Şekip Efendi yazdığı mektupta, 1848 ihtilal'i sırasında Viyana'da çıkan isyan ve isyan sonucunda iktidarından olan Meternich'ten bahsetmişti. İsyanın çıkışında ve büyümesinde Viyana Üniversitesinin etkisinden bahisle, Avusturya'da monarşi'nin yıkılmasına sebep olan böyle bir isyanın Osmanlı'da da Dar'ül-fünûnun etkisiyle çıkmasından korktuğunu ifade etmişti.¹³⁹ M. Ali Ayni'nin bu mektubu referans alarak Dar'ül-fünûnun kapatıldığı iddiası, etki alanı oldukça sınırlı olan ve zaten yönetimde olan devlet adamları tarafından dersleri verilen Dar'ül-fünûnun böyle bir isyana sebep olabileceği gerçeklerden uzak bir ihtimaldir.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesi yayınlanırken Dar'ül-fünûna öğrenci alımı için sınav yapılması kararı alınmış ve Dar'ül-fünûna alınan öğrencilerin çoğunluğunu medrese çıkışlı öğrenciler oluşturmuştu. Dersler başladıktan sonra bu öğrencilerin yazı yazmayı bilmedikleri görüldü ve ders programına rik'â dersleri eklenerek öğrencilere yazı yazma dersleri verilmeye başlanılmıştı. Hal böyle iken derslerden istenilen netice alınması çok zordu. Dar'ül-fünûn açılırken yapılan büyük hatalardan birisi de Dar'ül-fünûna öğrenci yetiştirecek ortaokulların nizamname dışında bırakılması ve ıslah edilmemesiydi. Dar'ül-fünûnda derslere izlemeye gelen çoğu kişinin memur olması sebebiyle dersler istenilen saatlerin dışında yapılmış ve istenilen fayda alınamamıştı.¹⁴⁰ Nitekim Rüştîye ve İdadiler ıslah edilip yaygınlaştırılsaydı, Dar'ül-fünûna nitelikli öğrenci alımında sıkıntı çıkmaz ve derslerden son derece verim elde edilirdi.

Dar'ül-fünûnun başarısız olmasının başka bir nedeni ise ders verecek hocaların yetiştirilmesine verilen önemin azalmasıydı. Lakin 1830-1845 yılları arasında Avrupa'ya birçok öğrenci yollanılmış ve bunların eğitimleri takip edilmişti. 19. yüzyılın başlarına kadar Avrupa'ya yollanılan öğrenci sayısında artış olmuştu. II. Meşrutiyet Dönemi'ne bakıldığında ise Avrupa'ya sadece iki öğrenci yollanılmıştı. Bunlar Dar'ül-fünûn açıldığında müdürlüğüne getirilen Hoca Tahsin Efendi ve Dar'ül-fünûnda ders

¹³⁸ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs", s.736.

¹³⁹ Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s.29; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.119.

¹⁴⁰ Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1,s.123.

veren Selim Sabit Efendi'dir.¹⁴¹ Bu yüzden Dar'ül-fünûn-ı Osmanide ders verecek hoca temininde sıkıntılar yaşanmış ve bu sıkıntı idare'de yüksek mevkilerde yer alan bürokratların derslere hoca olarak girmeleri ile aşılmaya çalışılmıştı. Bu uygulama ise Emre Dölen'inde belirttiği gibi “*sürekli bir kadronun oluşmasını ve halk içinde Dar'ül-fünûn zihniyetinin oluşmasını*”¹⁴² engellemişti.

1870-1872 yılları arasında faaliyet gösteren Dar'ül-fünûn-ı Osmanî, 1863 yılında açılan Dar'ül-fünûndan farklı olarak düzenli bir şekilde bir ders programına bağlı kalarak dersler vermişti. Lakin istenilen düzeyde eğitim seviyesine ulaşamamışsa da yüksek mevkilerde bulunan idarecilerde bir Dar'ül-fünûn açılma fikrinin yerleşmesine ön ayak olmuştu.

1.1.3 Darü'l-fünûn-ı Sultani (1874-1881)

Tanzimat Dönemi'nde bazı devlet adamlarının girişimiyle açılan ilk iki Dar'ül-fünûn teşebbüsü başarısız olmuştu. 1873 yılında kapanan Dar'ül-fünûn-ı Osmanînin en büyük eksikliği yeni açılan bu yüksek okula öğrenci yetiştirecek bir orta öğretimin olmayışydı. Ayrıca ilk iki Dar'ül-fünûnun açılışı sırasında şaşalı törenler yapılmış ve gazetelere ilanlar verilmişti. Bu da medrese kökenli yani gelenekçilerin, Dar'ül-fünûnu hedef tahtasına koymalarına neden olmuştu. Hal böyle iken Tanzimat Dönemi'nin modernleşme taraftarı devlet adamları tarafından bir Dar'ül-fünûn açma fikri hep gündeme getirilmişti. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ilan edilmesinde Fransa'nın etkisinden bahsetmiştik. Özellikle devletin üst kademesinde bulunan Ali ve Fuat Paşaların Fransız yanlısı politikaları açılacak olan okullarda Fransız etkisini artırmıştır. 1868 yılında Sadrazam Ali Paşa, Hariciye Nazırı Fuat Paşa ve Fransız Sefiri Bourée arasında İstanbul'da bir orta öğretim kurumunun açılması için anlaşmaya varılmıştı.¹⁴³ Fransa Maarif Nazırı M. Victor Duruy'un hazırladığı rapor esas alınarak Mekteb-i Sultaninin açılması için çalışmalara başlanılmıştı. Fransa Maarif Nazırlığınca

¹⁴¹ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s.124-125.

¹⁴² Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s. 125.

¹⁴³ Ekmeleddin İhsanoğlu, “Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn -ı Sultani”, *Beletten*, TTK, Ankara 1993, C. LVII, Sayı: 218, s. 202; Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s.45; Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s.129; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s.122.

okulun müdür yardımcılığına getirilen Dr. Alfred Levistal, İstanbul'a gelerek gerekli kadroyu oluşturmuştu.¹⁴⁴

1 Mayıs 1868'da öğrenci kaydına başlayan Mekteb-i Sultani, 1 Eylül 1868 yılında Beyoğlu'nda bulunan ve Galatasaray adı ile bilinen eski Askeri İdadi binasında açılmıştı.¹⁴⁵ 1873 yılında Gülhane'de bulunan Mekteb-i Tıbbiyyenin yöneticileri daha fazla talebe yetiştirebilmek için Beyoğlu'nda bulunan Mekteb-i Sultani binasının kendilerine tahsis edilmeleri için sadarete başvurmuşlardı. Mekteb-i Tıbbiyyenin isteği uygun görülerek Haziran 1873'te Mekteb-i Sultani Gülhane'deki yeni binasına taşınmıştı.¹⁴⁶ Bu sırada Maarif Nazırı olan Ahmet Cevdet Paşa'nın isteği doğrultusunda Mekteb-i Sultaniye de son sınıfların ders programına Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye ve Roma Hukuku dersleri eklenilmişti. Böylece ileride kurulacak Hukuk mektebinin ilk temelleri atılmıştı. Ayrıca hazineye yük olmaması şartıyla Mekteb-i Sultani içerisinde bir de Mülkiye Mühendis Mektebi kurulmuştu.¹⁴⁷

1874 yılına gelindiğinde Maarif Nazırı olan Safvet Paşa, 1873'te Mekteb-i Sultaninin ders programına alınan ancak eğitim olarak Mekteb-i Sultaninin eğitim seviyesini aşan hukuk derslerinin programdan çıkarılması ve Hukuk Mektebinin kurulması için Mekteb-i Sultani müdüriyetini görevlendirmişti. Böylece önceden açılan Mülkiye Mühendis Mektebi (Turuk u Maâbir Mektebi) ve Hukuk olmak üzere iki ayrı bölüm açılmış oldu.¹⁴⁸ Her iki mektepte mali ve yönetsel olarak Mekteb-i Sultaniye bağlı olmalarına rağmen resmi yazışmalarda "*Mekatib-i Aliye-i Sultaniye*" adını kullanmışlardı.¹⁴⁹ Böylece Mekteb-i Sultaniden ayrı kurulan, fakat aynı bina da yer alan Mühendis ve Hukuk mekteplerinin açılmasıyla Dar'ül-fünûn-i Sultaninin temelleri atılmıştı.

¹⁴⁴ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn -ı Sultani", s. 203; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.129.

¹⁴⁵ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn -ı Sultani", s. 203; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.122; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.132.

¹⁴⁶ **Basiret**, Sayı: 945, 9 Rebiyülahır 1290 [6 Haziran 1873], s. 1; Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s.30; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.123, Ekmeleddin İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn -ı Sultani", s. 203; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.133.

¹⁴⁷ **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1673, 30 Cemaziyülevvel 1291 [15 Temmuz 1874], s. 2; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn -ı Sultani", s.204-205; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.123; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.135.

¹⁴⁸ Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.123, s.205; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s.136.

¹⁴⁹ İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn -ı Sultani", s.205; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.123; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn", s. 523.

1.1.3.1 Dar'ül-fünûn-ı Sultaninin Açılışı

Dar'ül-fünûn-ı Osmanîyi 1870 yılında açan ve Maarif Nazırı olan Safvet Paşa, devlete mali yük olmaması şartıyla yeni bir Dar'ül-fünûn açmak için Mekteb-i Sultaninin müdürü olan Sava Paşa'yı görevlendirmişti.¹⁵⁰ Hristiyan asıllı olan Sava Paşa,¹⁵¹ açılacak olan Dar'ül-fünûnunun Avrupa üniversitelerinde olduğu gibi Tıp, İlahiyat, Hukuk, Mülkiye Mühendis Mektebi (Turuk u Maâbir Mektebi) ile Edebiyat olmak üzere beş şubeden oluşmasını istemesine rağmen ülkede var olan Tıbbiye okullarının Tıp, Medreselerin ise İlahiyata karşılık gelmesi nedeniyle açılan Dar'ül-fünûn; Hukuk, Mülkiye Mühendis Mektebi (Turuk u Maâbir Mektebi) ile Edebiyat olmak üzere üç şube ile açılmıştı.¹⁵²

Dar'ül-fünûnunun açılması için yapılan hazırlıklardan sonra Dar'ül-fünûn-ı Sultaninin, Hukuk ve Mülkiye Mühendis Mektebinde 1874-1875 öğretim yılında dersler verilmeye başlanılmıştı. Dar'ül-fünûndaki dersler Türkçe ve Fransızca verilmişti. Sava Paşa'nın gayretleri sonucu Avrupa'dan bilimsel kitaplar ve deney araçları getirilerek Dar'ül-fünûna bir "Kimyahane", "Müzehane" ve "Kütüphane" açılmıştı.¹⁵³ Sava Paşa'ya göre Dar'ül-fünûnda eğitim gören öğrencilerin en az bir Avrupa dili bilmesinin gerektiğini düşünmüştü. Bu düşüncesine uygun olarakta Yanko Efendi başkanlığında bir kurul oluşturarak Avrupa'dan getirilen bilimsel eserler Türkçe'ye çevrilmişti. Kurulun çalışmaları sonucunda Şirvani Ahmet Efendi'nin Ticaret Hukuku kitabı Fransızca'dan, Usul-ı Fıkıh kitabı ise Arapça'dan Türkçe'ye çevrilmişti.¹⁵⁴

1877-1878 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı ve Meclis-i Mebusanın kapatılması ile oluşan siyasi hava Dar'ül-fünûnu da etkilemiş, 1877-1878 eğitim öğretim yılına gelindiğinde derslere geçici olarak ara verilmiş ve Sava Paşa görevden alınarak yerine Ali Suavi getirilmişti.¹⁵⁵ Ali Suavi'nin müdürlüğü sırasında Mekteb-i Sultanide

¹⁵⁰ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s.135; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn -ı Sultani", s.205; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s.123; Ayni, *Dar'ül-fünûn Tarihi*, s.30; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C.1-2, s. 697; Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s. 45.

¹⁵¹ Sava Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. A. Refik, "Gür, İslam Hukuku Üzerine Düşünceler ve Sava Paşa", *İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi*, İstanbul 1975, C. 6, Cüz: 1-2, s. 1-35, Osman Ergin, (a), *a.g.e.*, s. 697-699.

¹⁵² Ayni, *Dar'ül-fünûn Tarihi*, s. 30; Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, C.1-2, s. 698; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn -ı Sultani", s. 206.

¹⁵³ Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s. 47; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s. 126.

¹⁵⁴ Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s.128.

¹⁵⁵ İsmail Doğan, *Tazminatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi*, İstanbul 1991, İz Yayıncılık, s. 210; Güneş, "Dar'ül-fünûn'da Ahlak Dersleri, Programları – Ders Programları – Ders Notları – Hocalar", s. 16; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s.138; İhsanoğlu, "Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn -ı Sultani", s. 207-208.

disiplinsizliklerin artması üzerine görevine son verilmiş ve yerine 13 Aralık 1877 de Ali Nizami Paşa tayin edilmişti.¹⁵⁶ Çırağan Vakası sonrası Dar'ül-fünûn tekrar tatil edilmiş ve Ali Nizami Paşa görevden alınarak yerine Halil Bey tayin edilmişti.¹⁵⁷

Dar'ül-fünûn yönetiminde yaşanan bu değişimler dersleri etkilemiş ise tekrardan eğitim ve öğretime devam edilmişti. 1878-1879 eğitim öğretim yılının açılışı sırasında konuşan Halil Bey *“Hukuk ve Turuk u Maabir Mektepleri her nedense tatil edilmiş ve bunlar bu defa yeniden tanzim ve tevsi kılınmıştır.”*¹⁵⁸ diyerek Dar'ül-fünûnda tekrardan eğitim ve öğretimin başladığını ilan etmişti.

1.1.3.2 Dar'ül-fünûn-ı Sultanide Verilen Dersler

Dar'ül-fünûn-ı Sultani açılmadan önce Hukuk ve Mühendis Mekteplerinin açıldığından daha sonra açılan Edebiyat Mektebi ile üç şube şeklinde yapılanan bu mekteplerin resmi yazışmalarda *“Mekatib-i Aliye-i Sultaniye”* adını kullandıklarından bahsetmiştik. Dar'ül-fünûn-ı Sultaninin açılmasıyla bu üç mektep tek çatı altında birleştirilmiş ise de Hukuk Mektebi ile Mühendis Mekteplerin nizamnameleri ayrı ayrı ilan edilmiş, Edebiyat Mektebi ise Mühendis Mektebi için yayınlanan nizamname ile düzenlenmişti.¹⁵⁹ Ayrı tarihlerde ve ayrı nizamname ile açılan bu mekteplerde verilen dersler şunlardır:¹⁶⁰

Hukuk Mektebi: Hukuk İncelemelerine Giriş, Mecelle (Fıkıh), Karşılaştırılmalı Roma Hukuku, Tarihsel Açıdan Roma Müesseseleri, Usul-i Fıkıh, Osmanlı Ticaret Hukuku, Sivil ve Ticari Davalar, Ceza Hukuku ve Muhakeme Usulü, İdare Hukuku, Kamu Hukuku, Servet-i Milet (Ekonomi Politik).¹⁶¹

Turuk ve Maabir Mektebi (Mülkiye Mühendis Mektebi): Deskriptif Geometri, Analitik Geometri, Endüstriyel Fizik, Trigonometri, Topografya, Yüksek Cebir, Endüstriyel Kimya, Çizgisel Resim, Diferansiyel ve İntegral Hesap, Matematik, Jeoloji ve Mineraloji, Malzemenin Mukavemeti ve Yapıların Stabilesi, Mekanik, Arazide

¹⁵⁶ Güneş, *“Dar'ül-fünûn'da Ahlak Dersleri, Programları – Ders Programları – Ders Notları – Hocalar”*, s. 16; İhsanoğlu, *“Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn-ı Sultani”*, s.209; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s.139.

¹⁵⁷ Güneş, *“Dar'ül-fünûn'da Ahlak Dersleri, Programları – Ders Programları – Ders Notları – Hocalar”*, s. 16; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s.139.

¹⁵⁸ İhsanoğlu, *“Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn-ı Sultani”*, s.209.

¹⁵⁹ İhsanoğlu, *“Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn-ı Sultani”*, s.223.

¹⁶⁰ İhsanoğlu, *“Dar'ül-fünûn Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Dar'ül-fünûn-ı Sultani”*, s.210-225; Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s.142-150; Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s. 135-148; Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s. 48-56.

¹⁶¹ *Düstur*, I. Tertip, C. 3, s. 442.

Uygulama, Yolların ve Köprülerin İnşaatı, Su Yapıları, Hidrolik, Makineler, Mimarlık, Madenlerin Aranması, Teknoloji, Haritalar ile Keşif, Rapor ve Projelerin Yazımı.

Edebiyat Mektebi: Mantık, Edebiyat-ı Arabiye, Edebiyat-ı Yunaniye, Edebiyat-ı Latiniye, İlm-i Felsefe, İlm-i Sar-ı Atika, Tarih-i Umumi ve Hikmet-i Tarih. Ders programına bakıldığında Osmanlı Tarihi ve Edebiyatı ile ilgili derslerin bulunmadığı aksine Yunan, Arap ve Latin edebiyatlarına yer verildiği görülmektedir. Bu da doğal olarak Dar'ül-fünûn'un yeniden tesisinde Avrupa etkisini göstermektedir. Batı kültürüne başlayan bu eğilim ileriki yıllarda Dar'ül-fünûnda etkisini artırarak gösterecektir.

1.1.3.3 Dar'ül-fünûn-ı Sultaninin Kapanması

Tanzimat Dönemi devlet adamları, uygarlıkta ilerlemenin eğitimde modernleşmeye bağlı olduğunu bildiklerinden bu doğrultuda adımlar atmışlardı. Batı'da yaşanan gelişmeleri örnek alan devlet adamları bunu eğitim alanına da yansıtmaya çalışmışlardı. İşte bu çabaların sonucunda Avrupa düzeyinde eğitim verebilecek bir kurum olan Dar'ül-fünûn fikrinin ortaya çıkmasına neden olmuştu. Bu doğrultuda Dar'ül-fünûn açma girişiminde bulunan devlet adamları ilk iki girişimde başarısız olmuşlardı. İlk iki Dar'ül-fünûn açma teşebbüsünün verdiği deneyimle devlet adamları tarafından bu kez özel bir okul bünyesinde sessiz sedasız bir Dar'ül-fünûn açılmıştı.

Mekteb-i Sultani bünyesinde açılan bu Dar'ül-fünûn'un üç ayrı şubenin birleşiminden oluştuğundan bahsetmiştik. Ekonomik açıdan Mekteb-i Sultaniye bağlı olan Dar'ül-fünûn-ı Sultani, Mekteb-i Sultaninin yüksek kısmı olmaktan öteye gidememişti. Dar'ül-fünûn-ı Sultaniyi açan Sava Paşa, bu girişimden “*Mekatib-i Aliye-i Sultaniye*” diye bahsetmişti.¹⁶² Mekteb-i Sultaninin bir devamı olmaktan öteye gidemeyen Dar'ül-fünûnda hukuk derslerinin Fransızca verilmesi, diğer mekteplerden de mezun olan öğrencilerin çoğunluğunu Hristiyan Rum gençlerin oluşturması Dar'ül-fünûna olan ilgiyi azaltmış ve kapanmasında önemli bir etken olmuştu.¹⁶³

Dar'ül-fünûn-ı Sultani, 93 Harbi sonrası yaşanan mali sıkıntılardan da etkilenmiştir. Mekteb-i Sultaninin ödeneğinde kısıtlanmaya gidilmesi üzerine mektep yöneticileri de Dar'ül-fünûnda kısıtlanmaya gitmiş, bu da zamanla araç gereç

¹⁶² Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s.150; Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s.56.

¹⁶³ Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s. 57.

yokluğuna ve hoca sıkıntısının çıkmasına neden olmuştu. Dar'ül-fünûnda yaşanan bu gelişmeler zamanla Dar'ül-fünûna olan ilgiyi azaltmış ve Dar'ül-fünûnun kapatılmasına neden olmuştu. Abdülaziz Dönemi'nin sonlarına doğru açılan ve mezunlar veren Dar'ül-fünûn-ı Sultani yaşanan siyasi ve mali nedenlerden dolayı II. Abdülhamit Dönemi'nde kapatılmıştı.

1.2. Dar'ül-fünûn-ı Şahane (1900 -1908)

Osmanlı eğitim sisteminde bir Dar'ül-fünûn kurma çabaları sonucunda üç defa Dar'ül-fünûn açılmış ama bu teşebbüsler uzun ömürlü olamamıştı. 1874 yılında Sava Paşa'nın gayretleriyle Avrupa Üniversiteleri ilk defa örnek alınarak açılan Dar'ül-fünûn-ı Sultaninin yaşanan siyasi ve ekonomik nedenlerden dolayı II. Abdülhamid Dönemi'nde kapatıldığından bahsetmiştik. 93 harbi sonrası yaşanan siyasi gelişmeler Osmanlı Devlet'inde bazı ıslahat hareketlerinin başlamasına neden olmuştu. Dönemin devlet adamları yapılacak ıslahat hareketleri hakkında padişah'a sundukları layihalarda eğitim alanında da bazı girişimlerin yapılması önerilerinde bulunmuşlardı. 1882 yılında Maarif Nazırlığına getirilen Mansurizade Mustafa Paşa'nın bir Dar'ül-fünûn kurma teşebbüsü olmuşsa da devrin siyasi koşulları sebebiyle gerçekleşmemişti.¹⁶⁴ Nitekim Mehmed Said Paşa'nın¹⁶⁵ Sadrazamlığa getirilmesiyle bir yükseköğretim kurumu açma fikri daha da güçlenmiş ve Said Paşa'nın 1895'da II. Abdülhamid'e verdiği layiha ile Dar'ül-fünûn fikri padişah'a iletilmişti. Said Paşa, II. Abdülhamid'e verdiği layiha'da bir yüksek öğretim kurumuna olan ihtiyacı şu beş sebebe bağlamıştır:

1. Birinci dereceden mektepler şöyle dursun, Mekteb-i Sultani ve Mekteb-i İdadiden çıkanlar bile devlet memuriyetine giremezler.

2. Ecnebi memleketlerde cereyan eden hadiselerle sabittir ki fesat ve ihtilaflar hep terbiye ve bilgisi eksik olanlardan çıkmıştır. Hakikatten bilen, namus ve iffet sahibi kişilerden meydana gelecek millet ve daima iyi ve faydalı işler yapacaktır.

¹⁶⁴ Ali Arslan, “Dar'ül-fünûn'dan Üniversite'ye Geçiş”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı) , İstanbul 1992, s. 5.

¹⁶⁵ Mehmed Said Paşa(1838-1914): II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet Dönemlerinin önemli devlet adamlarındandır. Dokuz defa Sadaret makamına çıkmış olan Küçük Said Paşa, Şapur Çelebi ve İngiliz Said olarak da bilinir. İttihat ve Terakki Partisi yanlısı olup çağdaş eğitimden yana olmuştu. Mehmet Said Paşa hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ercüment, Kuran, “Bugünkü Türkiye'nin Kurucularından Küçük Said Paşa”, *Türk Kültürü*, C. 4, S. 56, 1967, s. 570-573; Abdülkadir Özcan, “Said Paşa (Küçük)”, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, Ed: Ekrem Işın, İsmail Kara, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul 2008, C. 2, s. 491, 492.

3. Müslüman teba arasında dahi ilim ve fenden istifade eden ve bunları İslam alemine yayan kişiler yetişmelidir ki Hristiyan aleminin ortaya çıkardığı fesatlığa karşı mücadele edebilsinler.

4. Darülacezelerde tahsil görececek olanlar âlim kimseler olacaklarından bizzat kendileri maiyetlerini (geçimlerini) temin edeceklerdir.

5. Avrupa ve Amerika’da olduğu gibi, bizde yetişenler de sadece politika ve diplomasi ile uğraşmasınlar, aynı zamanda ilim sahibi kişiler yetişsin. Bunlar sayesinde memleketin serveti ve refahı artar.¹⁶⁶

Said Paşa, 1895’te II. Abdülhamit’e verdiği layihada Dar’ül-fünûnun Fen ve Edebiyat olmak üzere iki şube şeklinde Alman üniversiteleri örnek alınarak açılması gerektiğini beyan etmiştir. Ancak Dar’ül-fünûnu açacak olan devlet adamları şube sayısında Said Paşa’nın tavsiyelerine uymakla beraber üç şube halinde açılışı yapacaklardır. Dar’ül-fünûn bahsinin çokça geçtiği o günlerde basında da açılacak olan yükseköğretim kurumu hakkında haberler çıkmaya başlamıştı. Basın’da çıkan haber Dar’ül-fünûn-ı Sultaninin kapanması sonrası yeni bir yükseköğretim kurumunun açılması için neden bu kadar süre beklenildiğini açıklayacak şekildeydi. Basında çıkan haberde “... *Ancak böyle bütün tedrisat-ı âliye fevkinde bir vazife-i talimi haiz olan mükemmel bir Dar’ül-fünûn, mekteplerin biraz daha tekemmüle, fûnûn ve maarifin tevs-i intişara muhtaç olduğu bir zamanda tesis edilemezdi (...) Bugün ise mekâtib-i âliyenin yetiştirdiği erbab-ı iktidarın ikmal-i tahsil etmesi için mükemmel bir Dar’ül-fünûn’a ihtiyaç bulunduğu tebeyyün etmiştir*”¹⁶⁷ denilerek daha önceleri bir yükseköğretim kurumunun açılması için alt yapının hazır olmadığından bahisle eğitim alanında yapılan çalışmalarla bu eksikliklerin giderildiği ve artık bir Dar’ül-fünûnun açılma gerekliliğinin ortaya çıktığını vurgulanmaktaydı.

Said Paşa’nın eğitim alanındaki gayretleri sonucu 14 Ağustos 1900 tarihinde 27 maddelik “*Dar’ül-fünûn-ı Şahane Nizamnamesi*” yayınlanmıştı.¹⁶⁸ Dar’ül-fünûn-ı Şahane ise II. Abdülhamit’in cülusunun 25.inci yıl dönümü olan 1 Eylül

¹⁶⁶Mehmet Saray, **İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996, s. 47-48; Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi**, Eser Matbaası, İstanbul, 1977, C. 3-4, s. 1213; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar’ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 267.

¹⁶⁷ **İkdam**, Sayı 2.116, 23 Muharrem 1318 [23 Mayıs 1900], s. 1.

¹⁶⁸ “Dar’ül-fünûn-ı Şahane Nizamnamesi”, **Düstur**, I. Tertib, C. 7, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara, 1941, s. 659-664.

1900'da Mekteb-i Mülkiye binasında yapılan büyük bir törenle açılmıştı.¹⁶⁹ Törenin yapıldığı salonda konuşma kürsüsünün her iki yanına “*E’ş-şeref bi’l ilm lâ bi’n-neseb*” (Şeref ilimledir soyla değil) ve “*Rütbetü’l-ilm ala’r-rüteb*” (Rütbelerin en yücesi ilim rütbesidir) levhaları konulmuştu. Maarif Nazırı Ahmed Zühdü Paşa’nın konuşmasıyla başlayan tören Manastırlı İsmail Hakkı Efendi’nin *Fatiha Süresi* konulu konuşması ile bitmişti.¹⁷⁰

Dar’ül-fünûn-ı Şahane; Ulum-ı Aliye-i Diniye, Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye ile Edebiyat olmak üzere üç şube halinde açılmıştır. Ulum-ı Aliye-i Diniye şubesinde öğrenim dört yıl, Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye ile Edebiyat şubelerinde ise üçer yıldır.¹⁷¹ 26 Ağustos 1902 tarihli Maarif Nezaretinin kararı ile Edebiyat şubesinde öğrenim iki yıla indirilmişti.¹⁷² Dar’ül-fünûn-ı Şahane Nizamnamesine göre şubelerde şu dersler verilmiştir:

Ulum-ı Aliye-i Diniye Şubesi: Tefsir-i Şerif, Hadis-i Şerif, Usul-ı hadis, Fıkıh, Usul-ı Fıkıh, İlm-i Kelam, Tarih-i Din-i İslam.

Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye Şubesi: İlm-i Heyet, Cebr-i Ala, Hendese-i Halliye, Hesab-ı Tamami ve Tefazuli, Hesab-ı İhtimali, Hikmet-i Tabiiye, İlm-i Ahval-i Ceviye, Kimya-yı Gayr-ı Uzvi ve Hayati, İlm-i Hayvanat, İlm-i Menaf-i Aza-yı Umumi, Nebatat, Maadin, Tabakat’ül-Arz.

Edebiyat Şubesi: Edebiyat-ı Osmaniye, Edebiyat-ı Arabiye ve Farsiye, Edebiyat-ı Fransuviye, Tarih-i Osmani ve Tarih-i Düvel, Hikmet-i Nazariye, Coğrafya-i Umumi ve Osmani ve Umrâni, İlm-i Asar-ı Atika, Usul-ı Terbiye ve Tedris.¹⁷³

Dar’ül-fünûn-ı Şahane’nin ikinci yılında Ulum-ı Riyaziye ve Tabiiye Şubesi, “Fünun Şubesi” adını almış ve şube “Riyaziye” ile “Fen” diye iki kısma

¹⁶⁹ **İkdam**, Sayı 2.219, 20 Ağustos 1316 [2 Eylül 1900], s. 2.

¹⁷⁰ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Dar’ül-fünûn, Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, İslam Konferansı Teşkilatı İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2010, C. 1, s. 191.

¹⁷¹ **Düstur**, I. Tertib, C. 7, s. 660; Arslan, “Osmanlı Dar’ül-fünûn’u”, s. 300; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s.171.

¹⁷² Ali İhsan Gencer ve Ali Arslan, **İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2004, s. 10-11.

¹⁷³ **Düstur**, I. Tertib, C. 8, s. 663-664; Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar’ül-fünûn (1863-1933)**, s.75-80; Yıldırım, **Türk Üniversite Tarihi**, s. 180-183; Arslan, “Osmanlı Dar’ül-fünûn’u”, s. 300-301.

ayrılmıştı.¹⁷⁴ Ayrıca Edebiyat Şubesi'nin ders programında değişikliğe gidilmiş ve Hikmet-i Nazariye (Felsefe) dersi programdan çıkartılarak yerine Etnografya dersi eklenmişti.¹⁷⁵ Maarif Nazırı Ahmed Zühdi Paşa başkanlığında 20 Ağustos 1900 tarihinde toplanan komisyon tarafından Dar'ül-fünûn Eminliğine Mülkiye Mekteb-i Müdürü Recai Efendi getirilmiş ve Dar'ül-fünûna ilk hoca tayinleri yapılmıştı.¹⁷⁶ Komisyon tarafından tayin edilen ilk hocalar aşağıda gösterilmiştir:

Tablo 1.8. Darü'l-fünûn-ı Şahaneye tayin olunan ilk hocalar¹⁷⁷

	Ders	Öğretim Elemanı
Ulûm-ı Âliye-i Diniye Şubesi	Tefsir-i Şerif	Manastırlı İsmail Efendi
	Hadis-i Şerif ve Usûl-i İdare	Mehmed Esad Efendi
	İlm-i Fıkıh	Sırrı Efendi
	Usûl-ı Fıkıh	Rahmi Efendi
	İlm-i Kelâm	Abdüllatif Efendi
	Tarih-i Din-i Kelam	Mahmud Esad Efendi
Edebiyat Şubesi	Edebiyat-ı Osmaniye	Ata Bey
	Edebiyat-ı Arabiye ve Farisiye	Abdurrahman Süreyya Efendi
	Edebiyat-ı Franseviye	Derdesttir...
	Tarih-i Osmani ve Tarih-i Düvel	Abdurrahman Beyefendi
	Coğrafya-yı Umumi	Celal Beyefendi
	Hikmet-i Nazariyeden İlm-i Ahval-i Nefs	Emrullah Efendi
Ulûm-ı Âliye-i Diniye Şubesi	Hendese-i Halliye	Salih Zeki Beyefendi

¹⁷⁴ Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s. 77.

¹⁷⁵ Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s. 183.

¹⁷⁶ İhsanoğlu, *Dar'ül-fünûn, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*, C. 1, s. 199.

¹⁷⁷ *İkdam*, Sayı 2.217, 18 Ağustos 1316 [1 Eylül 1900], s. 1; İhsanoğlu, *Dar'ül-fünûn, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı*, C. 1, s. 199.

	Cebr-i âlâ ve Müsellesât-ı Küreviye	Yusufyan Efendi
	Hikmet-i Tabiiye	Salih Zeki Beyefendi
	Kimyâ-yı Gayr-ı Uzvi	Naum Efendi

Maarif Nazırlığının 14 Ağustos 1900 tarihli nizamnamesi ile düzenlenen ve 1 Eylül 1900’da Mekteb-i Mülkiye binasında açılan Dar’ül-fünûn-ı Şahane, ilk mezunlarını 1902-1903 eğitim öğretim yılının başlarında öğrenim süresi iki yıl olan Edebiyat Şubesinden vermişti.¹⁷⁸ Said Paşa’nın rapor ve tavsiyelerine tam uyulmayarak iki şube yerine üç şube şeklinde açılan Dar’ül-fünûn-ı Şahane, Fransız Üniversiteleri örnek alınarak oluşturulan ilk modern Osmanlı Üniversitesiydi. Meşrutiyet Devri’nin siyasi şartlarına rağmen 1900-1908 yılları arasında kesintisiz eğitimi sürdürmüş ve eğitim alanındaki gelişmelerden etkilenerek beş fakülteli bir Avrupa tarzı yüksekokul haline gelmişti.

¹⁷⁸ Gencer ve Arslan, **İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, s. 107.

II. BÖLÜM

2. II. Meşrutiyet ve Milli Mücadele Dönemlerinde Darü'l-fünûn

2.1. II. Meşrutiyet Dönemi İlk Gelişmeler ve Değişiklikler

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber siyasi alanda yapılan değişiklikler kendisini eğitim alanında göstermişti. Eğitimin bütün kademelerinde ıslahat yapmayı düşünen Meşrutiyet Dönemi devlet adamları, Tanzimat Dönemi'nin aksine klasik Osmanlı eğitim kurumu olan medreseleri de bu yenileşmenin içine dâhil etmişlerdi. Fransız eğitim sistemini devam ettirerek Avrupa'da, eğitim alanında yaşanan gelişmeleri takip ederek 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesine uygun modern bir eğitim sistemi oluşturmak istemişlerdir. Kanun-i Esasi'nin yeniden yürürlüğe konulmasıyla yaşanan özgürlük havası Dar'ül-fünûn idaresinde de kendisini göstermişti. 25 Eylül 1908 tarihinde Dar'ül-fünûnun yeni ders programı Ulûm-ı Âliye-i Diniye, Ulûm-ı Tabiiye ve Riyaziye ile Edebiyat Şubesi heyet-i ilimlerince yapılan görüşmeler sonucu belirlenmişti.¹⁷⁹ Dar'ül-fünûn şubelerinin ilmiye heyetleri tarafından 1908'de belirlenen ders programı şöyleydi:¹⁸⁰

Ulûm-ı Âliye-i Diniye Şubesi		
Ders Adı	Sene	Öğretim Elemanı
Tefsir-i Şerif	1	Kereci Said Efendi
Hadis-i Şerif ve Usûl-i Hadis	1	Şükrü Efendi
İlm-i Fıkıh	1	Şakir Efendi
Usûl-i fıkıh	1	Musa Kâzım Efendi
İlm-i Kelam	1	Arapgirli Hüseyin Efendi
Tarih-i Din-i İslam	1	Asım Efendi
Tefsir-i Şerif	2-3	İsmail Hakkı Efendi
Hadis-i Şerif ve Usûl-i Hadis	2-3	Kazasker Esad Efendi
İlm-i Fıkıh	2-3	Sırrı Efendi
Usûl-i fıkıh	2-3	Rahmi Efendi
İlm-i Kelam	2-3	Abdüllatif Efendi
Tarih-i Din-i İslam	2-3	Mahmud Esad Efendi
Tarih-i Umumi	3-4	Ahmed Mithad Efendi
Usûl-i Tedris	3-4	-

¹⁷⁹ **İkdam**, Sayı 5.150, 29 Şaban 1326 [25 Eylül 1908], s.3.

¹⁸⁰ **İkdam**, Sayı 5.205, 21 Kasım 1908, s.3.

Edebiyat Şubesi ¹⁸¹		
Ders Adı	Sene	Öğretim Elemanı
Arap Edebiyatı	1	Fehmi Efendi
Fars (İran) Edebiyatı	1	Abdülkadir Nuri Efendi
Fransız Edebiyatı	1	Mösyö Peru
Türk Edebiyatı	1	Halid Ziya
Tarih-i Umumi	1	Şuayip Bey
Coğrafya	1	Celal Bey
Felsefe ve Felsefe Tarihi	1	Emrullah Efendi
Arap Edebiyatı	2	Fehmi Efendi
Fars (İran) Edebiyatı	2	Abdülkadir Nuri Efendi
Fransız Edebiyatı	2	Mösyö Peru
Türk Edebiyatı	2	Halid Ziya
Tarih-i Umumi (Tarih-i Düvel)	2	Şuayip Bey
Coğrafya	2	Celal Bey
Felsefe ve Felsefe Tarihi	2	Emrullah Efendi
Tarih-i Osman	2	Efdaleddin Bey
Usûl-i Tedris	2	Emrullah Efendi
Arap Edebiyatı	3	Zehavizâde Cemil Bey
Fars (İran) Edebiyatı	3	Veled Efendi
Fransız Edebiyatı	3	Mösyö Peru
Edebiyat Tarihi	3	Halid Ziya
Tarih-i Umumi	3	Şuayip Bey
Coğrafya	3	Celal Bey
Felsefe ve Felsefe Tarihi	3	Emrullah Efendi
Tarih-i Osman	3	Abdurrahman Şeref Bey
Usûl-i Tedris	3	Emrullah Efendi
İlm-i Âsâr-ı Atika ve İlm-i Elsine	3	Halil Edhem Bey

Ulûm-ı Tabiiye Şubesi		
Ders Adı	Sene	Öğretim Elemanı
Hikmet-i Tabiiye-i Tecrübiye	1	Said Bey
Kimyâ-yı Madeni ve Tatbikat-ı Kimyeviye	1	Vasil Naum Efendi
İlm-i Hayvanat	1	Server Bey

¹⁸¹ İkdâm, Sayı 5.205, 21 Kasım 1908, s.3.

Madeniyat	1	Muzaffer Bey
İlm-i Nebatat	1	Şerafeddin Bey
Hikmet-i Tabiiye-i Tecrübiye	2	Said Bey
Kimyâ-yı Uzvi ve Tatbikat-ı Kimyeviye	2	Fuad Bey
İlm-i Hayvanat	2	Hulusi Raşid Efendi
Madeniyat	2	Muzaffer Bey
İlm-i Nebatat	2	Şerafeddin Bey
Usûl-i Tedris	2	—
Hikmet-i Tabiiye-i Tecrübiye	3	Said Bey
Kimyâ-yı Hayatı	3	Cevad Tahsin Bey
Fizyoloji	3	Kadri Raşid Paşa
Tabakatü'l-Arz	3	Mazhar Bey
Tatbikat-ı Hikemiye ve Tabiiye	3	Celalyan Efendi
Usûl-i Tedris	3	—

Ulûm-ı Riyaziye Şubesi ¹⁸²		
Ders Adı	Sene	Öğretim Elemanı
Cebr-i Âla ve Hesab-ı Tefazuli	1	—
Hikmet-i Tabiiye	1	—
Hendese-i Tahliliye	1	—
Hendese-i Tahliliye Ma Tersimat	1	—
Hesab-ı Tefazuli ve Temami	2	—
Fenn-i Mihanik-i Riyazi	2	—
Hikmet-i Tabiiye ve Riyaziye	2	—
İlm-i Heyet	2	—
Usûl-i Tedris	2	—
Hesab-ı Tefazuli ve Temami	3	—
Fenn-i Mihanik-i Riyazi	3	—
Hikmet-i Tabiiye ve Riyaziye	3	—
İlm-i Heyet	3	—
Hesab-ı İhtimali	3	—
Taksim-i Arazi	3	—
Usûl-i Tedris	3	—

¹⁸²Dar'ül-fünûn Yönetimince hazırlanıp gazetede ilan edilen ders programında Ulûm-ı Riyaziye Şubesinde ders verecek öğretim üyelerinin isimleri bulunmamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. **İkdam**, S. 5.205, 21 Kasım 1908, s.3.

Kanun-i Esasi'nin ilanı ile yeniden meşruti yönetime geçilmesi öğrenciler arasında da özgürlük havası estirecek ve Maarif Nazırlığına Dar'ül-fünûn yönetiminde kendi istekleri doğrultusunda değişiklikler yapılmasını isteyen yazılar yazmalarına sebebiyet vermişti. “*Talebelerin Arzusu*” olarak ifade edilen yazıda talebeler şu isteklerde bulunmuşlardı;

- Dersler saat 09.00 yerine 08.00'de başlamalı
- Gerekirse dersler Pazar günü de verilmeli
- Ders programlarında değişiklik yapılması
- Ders verecek öğretim üyelerinin “en ziyade kabil-i istifade zevat” arasında seçilmesi
- Dar'ül-fünûn idaresinin Mekteb-i Mülkiye Müdüriyetinden ayrılması
- Her iki kurumun müdürlüğünü yürüten Zarif Bey'in sadece Dar'ül-fünûn müdürü olması.¹⁸³

Dar'ül-fünûn öğrencilerinin bu hareketi Maarif Nazırlığını harekete geçirmiş, 1909'da Dar'ül-fünûn ve Mülkiye Mektebi öğrencilerine mahsus 20 maddelik yeni bir talimatname ilan etmişti.¹⁸⁴ Talimatname de öğrencilerin Dar'ül-fünûn idaresine ve kurum içindeki siyasetine müdahale etmesini kesinlikle yasaklamış ve öğrencilerin kesin ihracının önü açılmıştır. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber Dar'ül-fünûnda yaşanan diğer bir değişiklik ise Mekteb-i Hukuk-u Şahanenin Hukuk Şubesi ve Mekteb-i Tıbbiye'nin Tıp Şubesi olarak kesin bir şekilde Dar'ül-fünûna bağlanması olmuştu. Ayrıca dinleyici olarak derslere katılan öğrencilere sınavda alacakları dereceye göre “tasdikname” verme uygulaması başlatılmış¹⁸⁵ bu da öğrencilerin Dar'ül-fünûna olan ilgisini artırmıştı.

2.1.1. İttihat ve Terakinin Darü'l-fünûna Bakışı

II. Meşrutiyetin ilanı ile beraber yönetimde etkisi artan İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Abdülhamid'in eğitim alanındaki uygulamalarını tasfiye etmek yerine devam ettirmişti. Hatta daha modern bir eğitim sistemi ve Dar'ül-fünûn için Avrupa'ya öğrenci gönderilmiş, genç öğretim üyeleri kadroya alınmış, yeni ders ve ders kitapları ile fakülte dergileri çıkarma gibi yenilikler getirmişlerdi.

¹⁸³ Sabah, Sayı 6.875, 20 Şevval 1326 [15 Kasım 1908].

¹⁸⁴ Tasvir-i Efkâr, Sayı 161, 26 Şevval 1327.

¹⁸⁵ Yeni Tasvir-i Efkâr, Sayı 164, 13 Teşrinisani 1909.

İttihat ve Terakkinin Dar'ül-fünûnda yaptığı ilk değişiklikler “şahane” kelimesi padişahın ihsan ve himayesini ifade ettiği için “Dar'ül-fünûn-ı Şahane” ismini “Dar'ül-fünûn-ı Osmanî” olarak değiştirmek ve Dar'ül-fünûnu Zeynep Hanım Konağına¹⁸⁶ taşımak olmuştu. Yeni bir vizyon yüklenecek olan bu yükseköğretim kurumu için seçkin bir kadro oluşturulmaya çalışılmıştı. Edebiyat Şubesine Eser-i Atika, Felsefe ve İlm-i hikmet dersleri eklenerek, Edebiyat-ı Osmanî olan dersin adı Edebiyat-ı Türkiye olarak değiştirildi. Fen Şubesine ise fizyoloji, biyoloji ve fizik dersleri eklendi.¹⁸⁷

Modern bir Dar'ül-fünûn oluşturmak için Avrupa'dan yabancı bilim adamları getirme yoluna dahi başvurmaya düşünen İttihat ve Terakki, Sapanca'da bir Darü'l-fünun kolonisi kurma fikrini ortaya atmış ise de destek bulamadığından gündemden kalkmıştı.¹⁸⁸ İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Bey, İttihatçıların Darü'l-fünun kolonisi hakkında “Hayatım” adlı eserinde şu sözlerle dile getirmiştir:

*“İttihatçılar asri bir Dar'ül-fünûn istiyorlardı. Onsuz millet olamayacağına inanmışlardı. Emrullah Efendi ve Gökalp başta, Merkez-i Umumi böyle düşünüyordu. Onların en meşhur Maarif Nazırları olan Şükrü Bey de bu kanaate idi. İttihatçılar Dar'ül-fünûnu ıslah etmek istiyorlardı. Fakat onlarda bu ıslahat fikri hiçbir zaman tensikat şeklinde belirmiyordu. Tabir caizse, bu müesseseye dışardan temiz hava sokmaya çalışıyorlardı. Başlıca imkanlar olarak şunları kabul etmişlerdi: Yeni kürsüler kurmak, genç elemanları sokmak, yabancı mütehassıslar getirmek, Avrupa'ya, Amerika'ya talebe göndermek, ilmi muhtariyet kazanmak, Türk harsını araştırmak, fakülte mecmuaları çıkartmak, dersleri basmak, hatta sapanca gölü civarında bir Dar'ül-fünûn kolonisi yapmak.”*¹⁸⁹

Dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey tarafından bir Dar'ül-fünûn Mahallesi oluşturmak amacıyla Koska'daki yangın yerleri kamulaştırılmış fakat bu girişimi

¹⁸⁶ Zeynep Hanım Konağı, Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hanım tarafından 1864'te yaptırılmıştı. 1903 yılında II. Abdülhamit tarafından yetim Müslüman çocuklar için açılan Darü'l-Hayr-ı Ali'ye tahsis edilmişti. 28 Şubat 1942'de çıkan yangın sonucu bina tarihe karışmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. M. Baha Tanman, “Zeyneb Hanım Konağı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul 1994, s. 549-550.

¹⁸⁷ Aydın Demirtaş, “**Dar'ül-fünûndan Üniversiteye Öğretim Üyelerinin Toplumsal Profilleri (1900-1946)**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı), İstanbul 2018, s. 137.

¹⁸⁸ Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 296.

¹⁸⁹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, “Hayatım”, **Yeni Adam**, S. 298, 12 Eylül 1940.

başarısızlıkla sonuçlanmıştı. 11 Ekim 1911 tarihli Dar'ül-fünûn Nizamnamesi ile Dar'ül-fünûn kısmi özerk bir yapıya kavuşturulmuştu. Nizamname ile birlikte “Dar'ül-fünûn Emmini” müderrisler arasından seçilmeye başlanılmıştı. Ayrıca Dar'ül-fünûn Emmini'nin başkanlık ettiği Dar'ül-fünûn Divanı kurulmuştu.¹⁹⁰ Nizamname ile gelen bu yeniliklere ek olarak Maarif Nazırı Şükrü Bey tarafından “Darü'l-mesai” denilen enstitüler açılmıştı. Enstitülerin araştırma yapabilmeleri için laboratuvar ve kütüphaneler açılmış ise de bu reform hareketleri Balkan Savaşı'nın başlamasıyla neticesiz kalmıştı.¹⁹¹ 1908'den sonra Dar'ül-fünûnda yaşanan bu değişimleri Ahmet Hamdi Tanpınar şöyle ifade etmektedir: “*Dar'ül-fünûn meselesi Encümen-i Dâniş'le beraber ortaya atılmıştı. Abdülmecit zamanında uzun zaman hülyası kuruldu. Abdülaziz devrinde açıldı, kapandı. Hamid devrinde şöyle böyle tecrübe edildi ve ancak 1908'den sonra milli hayata lüzumu kabul edilebildi.*”¹⁹²

2.2. Maarif Nazırı Emrullah Efendi Dönemi'nde Darü'l-fünûn -ı Osmanî

II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yılında açılmış olan Darü'l-fünun-ı Şahane, kendisinden önce açılanlardan farklı olarak “*Münevver memur*” yetiştirmek yerine “*Meslek adamı*” yetiştirmek amacı gütmüştü.¹⁹³ Darü'l-fünun-ı Şahane açıldığı tarihten itibaren sınırlı sayıda öğrenci kabulü yapmış ve dersler teorik safhadan ileri gidememişti.

İsmail Hakkı Baltacıoğlu 1900 yılında açılan Darü'l-fünun-ı Şahane için hatıratın da, “*O zaman Dar'ül-fünûnu; aletleri, laboratuvarları olan bir ilim yurdu değildir*” diye bahsederken kurumun büyük eksikliklerle eğitim verdiğini, hatta Darü'l-fünunu ziyarete gelen yabancılara idare memurunun “*Ne göreceksiniz, burada gösterecek bir şey yoktur.*” diye söylenildiğini aktarmıştı.¹⁹⁴

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber yönetimde etkisi artan İttihat ve Terakki, Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra Darü'l-fünun-ı Şahanenin ismini Darü'l-fünun-ı Osmanî diye değiştirmişti. 12 Ocak 1910 tarihinde kurulan İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde İttihatçı bakanların yoğunluğu göz ardı edilmeyecek kadar da çoktu.

¹⁹⁰ Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s. 199-203.

¹⁹¹ Faik Reşit Unat, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 56.

¹⁹² Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi*, Dergah Yayınları, İstanbul 1996, s. 29.

¹⁹³ Kenan Olgun, “İkinci Meşrutiyet Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Dar'ül-fünûn 1908-1912”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 2013, s. 187.

¹⁹⁴ İsmail Hakkı Baltacıoğlu, *Hayatım*, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 68.

Bunlardan biri de Maarif Nezaretine getirilen Emrullah Efendi idi.¹⁹⁵ Darü'l-fünunda muallimlik yapan Emrullah Efendi, İttihat ve Terakki Cemiyetinin görüşlerinin şekillenmesinde büyük rol oynamıştı. İlk verilen bu görevdeki başarısı sayesinde kendisine Mecidiye Nişanı dahi verilmişti.¹⁹⁶

Darü'l-fünunun 1908 devriminden sonra bir yükseköğretim kurumu kimliğine kavuştuğunu iddia eden Emrullah Efendi eğitim tarihimize “*Tuba Ağacı Nazariyesi*” ile damga vurmuştu.¹⁹⁷ “Tuba Ağacı” cennette var olduğuna inanılan; kökü yukarıda, dalları ve meyveleri aşağıda olan bir ağaçtır.¹⁹⁸ Emrullah Efendi Maarif Nazırlığına getirildiği gibi ilk iş olarak “Tuba Ağacı Nazariyesi” fikrini ortaya atmak olmuştu. Bu fikre göre eğitimde ıslahatın en kısa ve en etkili yolu en yüksek kademedен yani Darü'l-fünunda başlamalıydı. Yükseköğretimden başlayan bir ıslahat fikrini savunurken ilköğretimin zorunlu ve parasız olmasını da savunmuştu.

II. Meşrutiyetin ilanı ile beraber Darü'l-fünun öğrenci kabulünde sınırlamanın kaldırılması ile beraber Darü'l-fünuna öğrenci kabulünde sınırlamanın kaldırılmasıyla beraber öğrenci sayısında büyük bir artış olmuş ve bu da bazı önlemlerin alınması gerekliliğini ortaya çıkarmıştı. Emrullah Efendi ilk önce Darü'l-fünuna öğrenci alımını sınava bağlamış sonra da “*İhtiyat Sınıfı*” denilen hazırlık sınıflarını açmıştı.¹⁹⁹ Medrese çıkışlı talebelerin Darü'l-fünunda okuma istekleri Emrullah Efendi tarafından destek görmüş, ilk önce Arapça, kitabet ve hesap konusunda öğrencinin yeterliliğini ölçen sınavlar yapılmış fakat çoğu medrese çıkışlı öğrenci sınavlarda başarısız olunca Emrullah Efendi “İhtiyat Sınıfı” açma kararı almıştı. Mecliste sert eleştirilere maruz kalan Emrullah Efendi, “*Medreselerde tahsil gören talebe-i ulumun resmi tahsili için bu ihtiyat sınıflarını açtım*” diyerek medreseli talebelerin ve idadi mezunu dışında kalan

¹⁹⁵ Emrullah Efendi; 1858'de Lüleburgaz kasabasında doğdu. Babası tüccar Ali Efendidir. Emrullah Efendi İlk ve orta öğrenimini Lüleburgaz'da tamamlamıştı. 1881'de Mekteb-i Mülkiye'yi derece ile bitiren Emrullah Efendi sırasıyla, Yanya, Selanik, Halep ve Aydın illerinde Maarif Müdürlüğü yapmıştı. 1893 yılında Avrupa'ya kaçıp Jön Türklere katılmışsa da II. Abdülhamit tarafından affedilerek İstanbul'a getirilmişti. 6 Ağustos 1908'de Galatasaray Sultanisine müdür olan Emrullah Efendi, Kasım 1909 tarihinde İbrahim Hakkı Paşa kabinesinde kendisine Maarif Nazırı olarak yer bulmuştu. 7 Şubat 1910'da görevinden ayrılan Emrullah Efendi, 1911'de Sait Halim Paşa kabinesinde ikinci defa Maarif Nazırlığı görevine getirilmiş ise de 8 Temmuz 1912'de bu görevinden ayrılmıştı. Emrullah Efendi 13 Ağustos 1914'te vefat etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. **Sabah**, 13 Ağustos 1914, S. 8945, s.3; Ergün, “Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları”, 7-36; Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1992, s. 169-173; Şükrü Hanioglu, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul, s.87.

¹⁹⁶ DABCOA, *İ.TAL.*, 466/59, 21 Ramazan 1328 (20 Mart 1910).

¹⁹⁷ Demirtaş, **Dar'ül-fünûndan Üniversiteye Öğretim Üyelerinin Toplumsal Profilleri (1900-1946)**, s. 124.

¹⁹⁸ Ferit Develioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Doğu Matbaası, Ankara 1970, s.1337.

¹⁹⁹ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 321-322.

diğer talebelerin yüksek öğrenim haklarını savunmuştu.²⁰⁰ Emrullah Efendi'nin istifasından sonra da mecliste ihtiyat sınıfları hakkında sert tartışmalar yaşanmıştı. Maarif Nazırlığına getirilen Abdurrahman Şeref Bey devam eden sert eleştirilere karşı ihtiyat sınıflarının kaldırılması halinde istifa edeceğini dile getirirken Emrullah Efendi ise *"İhtiyat sınıflarını kurmakla iyi bir iş yaptım"* diyerek tartışmalara son noktayı koymuştu.²⁰¹

Emrullah Efendi Darü'l-fünundaki eğitim seviyesini yükseltebilmek için üzerinde durduğu önemli diğer ise yabancı dil öğretimi idi. Edebiyat Şubesinde Fransızca zaten okutulmaktaydı ama bunu yeterli görmeyen Emrullah Efendi Şubat 1910'da Edebiyat Şubesine bağlı Elsine [Diller] Şubesini açmıştı.²⁰² Açılan bu şube'nin ders programına İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Rusça eklenilmişti. Meclis-i Mebusanda yaptığı konuşma sırasında Elsine [Diller] Şubesini açtığı için yöneltilen eleştirilere cevaben Emrullah Efendi, *"Çünkü benim fikrimce bizim terakkiyat-ı fenniye ve sinaiye ve ticariyemiz, Avrupa lisanlarına vukuf ile olacaktır"* açıklamasında bulunmuştu.²⁰³ Edebiyat Şubesine bağlı olarak açılan Yabancı Diller Şubesine öğrenci ve memurlar büyük ilgi göstermişti.²⁰⁴

Darü'l-fünunun eğitim kalitesi yükseltecek adımlar atılırken bir yandan da Zeynep Hanım Konağına yakın bir konferans salonu yaptırılmış, amfiteatrlar inşa edilmiş ve projeksiyon cihazları satın alınmıştı.²⁰⁵ Ayrıca 4 Mart 1910 tarihinde devlet ricalinin ileri gelenleri tarafından bağışlanan kitaplarla 1900 ciltten oluşan bir kütüphane açılmıştı.²⁰⁶

Emrullah Efendi Darü'l-fünunun modernleşmesi yolunda adımlar atarken akademik anlamda da yeni düzenleme çabasına girmişti. Darü'l-fünun şubelerinde ders programlarını hazırlayıp düzenleyecek, yeni dersleri programa ekleyecek, şubelerin disiplin suçlarına bakacak, boş geçen dersler için vekil hoca tayin edecek, kütüphane ve laboratuvarın eksikliklerini belirleyecek bir yapılanmaya gitmişti. Her şubenin kendi öğretim üyelerinden oluşan birer *"Meclis-i Müderrisin"* kurullarını oluşturmuştu.²⁰⁷

²⁰⁰ **Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi** (MMZC), 9 Ocak 1911 (27 Kânunuevvel 1326), C.2, İnikad: 23, s. 96.

²⁰¹ **Sabah**, 18 Kasım 1911, Sayı: 7960, s.1.

²⁰² İhsanoğlu, **Dar'ül-fünûn, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, C. 1 ,s. 223-224.

²⁰³ **MMZC**, 9 Ocak 1910 (27 Kanunuevvel 1326), C. 2, İnikad: 23, s. 111.

²⁰⁴ **İkdam**, 6 Kasım 1910, S.234, s. 5.

²⁰⁵ **MMZC**, 9 Ocak 1910 (27 Kanunuevvel 1326), C. 2, İnikad: 23, s. 97.

²⁰⁶ **Tasvir-i Efkar**, 4 Mart 1910, S. 273, s. 2; **Sabah**, 4 Mart 1910, S. 7345, s.3.

²⁰⁷ İhsanoğlu, **Dar'ül-fünûn, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, C. 1,s. 234.

Kurullar oluşturulduktan sonra Ulum-u Şer'îye ve Ulum-u Edebiyye müderrisleri toplanarak kâtipliğe Hamdullah Suphi Bey'i, ikinci sınıfların edebiyat muallimliğine M. Akif Bey'i (Ersoy), üçüncü sınıfların edebiyat muallimliğine Faik Reşir Bey'i ve her iki şube için ortak ders olan Tarih-i Asr-ı Hazır (Yakın Çağ Tarihi)'ne Abdurrahman Şeref Bey'i seçmişti.²⁰⁸

Emrullah Efendi Darü'l-fünunda yeni düzenlemeler yaptıkça başta kendisinin mensup olduğu İttihat ve Terraki olmak üzere büyük bir muhalefetle karşılaşmıştı. Darü'l-fünunda sistemi değiştirmeye çalışan Emrullah Efendi, bütün muhalefete rağmen Hukuk Şubesindeki bitirme imtihanlarını kaldırmış, Fen ve Edebiyat Şubelerine öğrenci yeterliliği için bitirme tezi uygulamasını getirmişti.²⁰⁹ Ayrıca Mayıs 1910'daki meclis oturumunda Darü'l-fünunun özerklik konusuna değinmiş ve bu konuda bir çalışma başlatıp meclise sunacağını açıklamıştı.²¹⁰ 1911'de Maarif Nezareti bütçesi görüşülürken Darü'l-fünunun özerklik meselesine değinmiş hatta İttihat ve Terakki Cemiyetinin 1912'deki kongresinde de bu konu hakkında açıklamalarda bulunmuştu. Emrullah Efendi'nin tüm gayretlerine rağmen bu çabası bir sonuç vermemiş ve Darü'l-fünun ileri bir tarihte özerklik kazanacaktı.²¹¹

Emrullah Efendi sadece yükseköğretimde değil ilköğretimde de yenileşmenin gerekliliği üzerinde durmuştu. Emrullah Efendi Meclis'te "*Tuba Ağacı Nazariyesi*"ne sert tepki veren Hüseyin Cahit Yalçın'a "*İlim yukarıdan başlar. Fakat ben bu nazariyeyi söylediğim vakit mekâtib-i ibtidâ'iyeyi yapmayacağım, mekâtib-i ibtidâ'iyeye ehemmiyet vermeyeceğim demedim. En ziyâde oraya ehemmiyet vereceğim. Mekâtib-i ibtidâ'iyeye içindir ki ben yukarıdan başlıyorum. (...)*"²¹² diyerek ilköğretim 'de gerekli olan düzenlemenin yapılacağını ifade etmişti. Kısa süre içinde düzenlemelere giden Emrullah Efendi ilk önce ilköğretimde ders veren öğretmenlerin maaşlarını devletin merkez bütçesinden ödenmesini savunmuş, daha sonrada ilköğretimi zorunlu ve parasız hale getiren "*Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkat-ı*" (Geçici İlköğretim Kanunu)'nu çıkartmıştı.²¹³

²⁰⁸ Ayni, **Dar'ül-fünûn Tarihi**, s. 7.

²⁰⁹ İhsanoğlu, **Dar'ül-fünûn, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, C. 1, s. 228.

²¹⁰ **MMZC**, 8 Haziran 1910, C. 6, İnikad: 108, s.116.

²¹¹ İhsanoğlu, **Dar'ül-fünûn, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, C. 1, s. 229.

²¹² **MMZC**, 9 Ocak 1911 (27 Kânunuevvel 1326), C.2, İnikad: 23, s.96, 97; Ergün, "Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları", s. 11.

²¹³ Selim Uçak, "**Ziya Gökalp'ın Eğitim Anlayışı**", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Felsefe Grubu Eğitim Bilim Dalı), Ankara 2008, s.24.

II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber oluşan siyasal ortam öğrencileri özgürlük havası içine sokmuştu. Özellikle Emrullah Efendi'nin ikinci Maarif Nazırlığı dönemi'nde Darü'l-fünun öğrencilerinin siyasi hareketleri yeni bir düzenleme ihtiyacı doğurmuştu. 21 Nisan 1912 tarihinde "*Dar'ül-fünûn ve Şuâbatının İnzibatına Dair Nizamname*" çıkarılmıştı.²¹⁴ Muhaliflerce sert tepki ile karşılanan bu nizamnameyi Emrullah Efendi, Darü'l-fünundaki bütün siyasi akımlara karşı uygulanacağını ifade ederek savunmuştu. Nizamnamede dikkat çeken diğer önemli husus ise "*Şube*" yerine "*Fakülte*" teriminin [Madde 12] kullanılmasıdır. Ayrıca nizamnamede yer alan disiplin ile ilgili maddeleri yerine getirmek için "*Dar'ül-fünûn Polisi*" diyebileceğimiz "*İnzibat Memurları*" görevlendirilmişti [Madde 17].

Türk eğitim tarihimize "Tuba Ağacı Nazariyesi" ile damga vuran Emrullah Efendi, her ne kadar yükseköğretim'de reformlar yapılması gerektiğini dile getirmiş ise de ilköğretimde de önemli reformlara imza atmıştı. İlköğretimi zorunlu ve parasız hale getiren Emrullah Efendi, Avrupalı üniversitelerin aksine zaman zaman kapanıp açılan bir kurum olan Darü'l-fünuna reform hareketlerinde öncelik vermişti. Kendisi gibi İttihat ve Terakkinin üst düzey yöneticisi ve Darü'l-fünunda Sosyoloji Bölümünün kurucusu olan Ziya Gökalp²¹⁵, Emrullah Efendi'den önceki Darü'l-fünunun tahlilini şu cümlelerle yapmaktadır; "*Elli yıllık Dar'ül-fünûn bir İdadi derecesinde bile değildi, yüksekokul olarak açılan Mekteb-i Mülkiye de gene öyleydi. Avrupa da eğitim görenler ve orta dereceli okullarda eğitim görüp kendisini yetiştirenler artıkça, Dar'ül-fünûn İdadiden yüksekokula doğru bir geçiş devresine girmiştir.*"²¹⁶

Ziya Gökalp, Emrullah Bey'in vefatından sonra 1916'da düzenlenen İttihat ve Terakki Partisinin kongresinde Tuba Ağacı Nazariyesine olan desteğini verdiği lahiya da tekrar göstermişti. Lahiya da "*Dar'ül-fünûn milli maarif tesis, Sultanilerle İptidailere tamim, Encümen-i Daniş ise muhafaza eder: bunun içindir ki Dar'ül-fünûn tekemmül etmeden Sultaniler ve İptidailer bir eser-i feyz gösteremez. Emrullah Efendinin dediği gibi ilim Tuba Ağacındaki gibi, Dar'ül-fünûndan başlayarak, Darümuallimlere ve Sultanilere ve onlardan da İptidailere inecektir*"²¹⁷ diyerek desteğinin sürdürmüştü.

²¹⁴ **Düstur**, 2. Tertip, C. 4, İstanbul, 1331 (1915), s. 460-463; **Takvim-i Vekayi**, Sayı: 1114, 1 Mayıs 1912 (12 Cemaziyülevvel 1330).

²¹⁵ Hilmi Ziya, Ülken, **Hilmi Ziya Ülken Seçme Eserleri-I Ziya Gökalp**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s.15.

²¹⁶ Ziya Gökalp, "Maarif Islahatında Tuba Nazariyesi", **Yeni Mecmua**, 1. Sene, S. 5, 9 Ağustos 1917, s. 97-98.

²¹⁷ Ziya Gökalp, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri 1**, M.E.B.Yayınları, İstanbul 1973, s. 189.

Ziya Gökalp'ın "Tuba Ağacı Nazariyesi"ni destekleyen yazılarına karşı düşünsel olarak tam zıttı olan Satı Bey, Emrullah Efendi'yi hem yaşarken hem de vefatından sonra da şiddetle eleştiren yazılar kaleme almıştı. Muallim Mecmuası'nda 1917'de çıkan yazısında "*Çürük bir tahsil-i ibtidaiye istinat edecek bir tahsil, hiçbir zaman âlileşemez; hakiki bir zümre-i münevvere Tuba Ağacı gibi değil, tâbi ağaçlar gibi yetişir(...) Her ilim ve her müessese-i talim bir temele muhtaçtır. Ben Tuba Ağacı gibi muallâkta durabilecek ne bir ilim ne de bir müessese-i talim tasavvur edebiliyorum*"²¹⁸ diyerek Emrullah Efendi'ye karşı olan eleştirilerini sürdürmüştü. Ayrıca Ziya Gökalp'ın Emrullah Efendi'yi destekleyen yazılarına karşı Satı Bey, "*Hayat-ı medeniyet ve marifeti bir asrı tecavuz etmeyen memleketlerde Dar'ül-fünûnlar, Mekâtib-i İbtidaiyeden daha sonra teessüs etmiştir.*"²¹⁹ diyerek birçok Avrupalı devletin ilköğretime önem vererek eğitimde ileri gittiklerini savunmuştur.

Meşrutiyet'in yeniden ilanından sonra yönetimde etkisi artan İttihat ve Terakkinin eğitime dair politikalarında belirleyici rol oynayan Emrullah Efendi, modern bir Darü'l-fünun oluşturmak için çabalamıştır. Emrullah Efendi, Darü'l-fünunda kütüphane ve laboratuvar açmış, yabancı dil konusuna ayrı bir önem vermişti. Darü'l-fünunu fakültelere ayırarak "*Meclis-i Müderrisin*" kurulları oluşturarak Darü'l-fünunda önemli bir yapılanmaya gitmişti. Tuba Ağacı Nazariyesi ile dönemine damga vuran Emrullah Efendi, "*Maarifin temeli iptidaiyedir*" diyerek ilköğretimi zorunlu ve ücretsiz yaparak halkın her kesimine eğitimde fırsat eşitliği sağlamıştı.²²⁰ Ayrıca azınlık okullarını Maarif Nezareti çatısı altında toplamaya çalışmış ise de gelen büyük tepkiler sonucu bu düşüncesinden vazgeçmişti. Emrullah Efendinin uygulamaya çalıştığı ve Ziya Gökalp gibi isimlerden destek bulan "Tevhid-i Tedrisat" düşüncesi Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleşebilmiştir.

2.2.1. Darü'l-fünun Marşı

Meşrutiyet'in tekrar ilanından sonra yapılan yapısal düzenlemeler ile Darü'l-fünun bir yükseköğretim kurumu kimliğine kavuşmuştu. Ayrıca ülkede esen özgürlükçü hava Darü'l-fünunda da kendini iyice hissettirmeye başlamıştı. Dönemin bu coşkulu

²¹⁸ Muallim Mecmuası, C. 2, S. 13, 1 Ağustos 1917, s. 386-387

²¹⁹ Muallim Mecmuası, C. 1, S. 12, s. 359.

²²⁰ MMZC, 7 Haziran 1910 (25 Mayıs 1326), C.1, İnikad: 107, s. 61.

2.3. İnâs Darü'l-fünunu

2.3.1. Hanımlara Mahsus Serbest Derslerin Başlaması

Osmanlı Devlet’inde kız çocukları Tanzimat Dönemi’ne kadar sadece Sıbyan Mekteplerine gitme imkânı buluyorlardı. Bu okullarda sadece dini eğitim gören kız öğrenciler, kadın öğretmenlerin bulunmaması nedeniyle aileleri tarafından bir üst seviyedeki okullara gönderilmiyordu. II. Meşrutiyet’in ilanı ile beraber İnâs İdadi ve Sultanilerinin açılması kız öğrencilere okuma imkânı sağlamış, ayrıca kadın öğretmenlere olan ihtiyacı da artırmıştı. Bu dönemde İdadi ve Sultanilerden mezun olan kızların yüksek öğrenim talepleri artmış ve Maarif Nazırlığı için toplumsal bir baskı haline gelmişti.

Bu sırada Maarif Nazırlığına getirilen Ahmed Şükrü Bey (1913-1917), kızların yüksek öğrenim talepleri ile ilgilenmiş ve kızlara yüksek öğrenimin kapısını açabilmek için çalışmalara başlamıştı. Bu konu da kendisine destek veren Süleyman Paşazâde Sami ve İsmail Hakkı (Baltacıoğlu) Beylerin Dar’ül-fununda “*Hanımlara mahsus serbest dersler*” verilmesi için hazırladıkları öneri Şükrü Bey tarafından olumlu görülerek uygulamaya konulmuştu.²²⁵ 7 Şubat 1914 tarihinde Zeynep Hanım Konağında 200 kadar kız öğrenciye konferanslar verilmekle ilk adım atılmıştı.²²⁶ Kız öğrencilerin yüksek öğrenim istekleri doğrultusunda verilemeye başlanılan konferanslar hakkında Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey “*Genç Müslüman kızlarını da tahsil-i âliden müstefid etmek ihtiyacı kendini her gün daha ziyade hissettiriyordu. Bu ihtiyacı tatmin edecek bir başlangıç olmak üzere Dar’ül-fünûn Konferans Salonu’nda serbest dersler tesis edilmiştir.*”²²⁷ ifadeleri ile desteğini ve ilgisini göstermişti. Çoğunlukla Darü'l-fünun hocalarının verecekleri bu konferanslar hafta dört gün, günde iki saat olmak üzere ders programı şöyle düzenlenmişti.²²⁸

Günler	Ders	Dersi Veren
Cumartesi	Fenn-i Terbiye	Matmazel Kofmayer İsmail Hakkı Bey
	Tarih	İhsan Bey

²²⁵ Baltacıoğlu, *Hayatım*, s. 222-223.

²²⁶ İhsanoğlu, *Dar’ül-fünûn, Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı*, C. 1, s. 268.

²²⁷ Ulviye Mevlan, “Kadınlık: Maarif Nazırı”, *Kadınlar Dünyası*, S. 131, 15 Şubat 1329, s.2.

²²⁸ *Servet-i Fünûn*, 30 Kanunisani 1329 [12 Şubat 1914], S. 1184, s. 319.

Pazartesi	Hıfzısıhha-ı Umumiye ve Nisaiye ve İlk Tababet	Besim Ömer Paşa
	İdare-i Beytiye ve İktisat	Ahmed Cevad Bey
Çarşamba	Heyet	Salih Zeki Bey
	Malumat-ı Fenniye	Said Bey
Perşembe	Hukuk-ı Nisvan	Mahmud Esad Efendi
	Fenn-i Terbiye	İsmail Hakkı Bey

Zeynep Hanım Konağında verilen konferanslara ilgi artmış hatta izleyenlerin sayısı zamanla 500-600 kişiye ulaşmıştı. Derslere katılan çoğu kişi Darülmuallimat-ı Âliye öğrencileriydi.²²⁹ Derslere katılan kız öğrencilerden 44 kişi imtihanlara katılmış ve dereceye giren Lamia Hüsnü ile Hafize Rukiye hanımlara Maarif Nazırlığınca birer altın saat hediye edilmişti.²³⁰

2.3.2. İnâs Darü'l-fünûnun Açılması

Darü'l-fünunda verilmeye başlanılan hanımlara mahsus serbest derslere olan katılımın çok olması ve ayrıca kız idadilerinin öğretmen ihtiyacı sebebiyle bir Darü'l-fünun ihtiyacı hâsıl olmuştu. Meclis-i Mebusanda 1914 yılı bütçesi görüşülürken Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey İnâs Darü'l-fünunun altı aylık masrafı için 120 bin kuruşluk ek bütçe istemişti.²³¹ 12 Eylül 1914 tarihinde serbest dersler kaldırılarak yerine Zeynep Hanım Konağında Edebiyat, Tabiiyat ve Riyaziyyat olmak üzere üç şubeden oluşan “İnâs Darü'l-fünunu” açılmıştı. Maarif Nezareti tarafından yayınlanan talimatname (30 Ağustos 1330) ile İnâs Dar'ül-fünûnuna alım şartları ilan edilmişti. Talimatnameye göre yaşları 16-25 arasında olan, kız idadi ve sultanisi ile Darülmuallimâtan şahadetnamesi olanlar İnâs Darü'l-fünunu için yapılacak imtihanlara katılabileceklerdi.²³² İnâs Darü'l-

²²⁹ Necdet Sakaoğlu, “İnâs Dar'ül-fünûnu”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul 1994, s. 170.

²³⁰ Ali Arslan, Mustafa Selçuk ve Mehmet Nam, **İnâs Dar'ül-fünûnu (1914-1919)**, İdil Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 27.

²³¹ **MMZC**, Devre 3, C.2, İnikad: 34, 2 Temmuz 1330, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 225.

²³² **Tasvir-i Efkâr**, “Maarif-i Umumiye Nezareti'nden”, S. 1199, 2 Eylül 1330.

fünunun ilk eğitim öğretim yılında 22 öğrenci kayıt edilmişti. Bu öğrencilerden 7'si Edebiyat şubesini, 4'ü Riyaziyat ve 11'de Tabiiyat şubesine kayıt yaptırmıştı.²³³

Înâs Darü'l-fünunun açıldığı ilk zamanlarda Darülmuaallimâtın bir şubesi olarak açılmışsa da öğrenci kabulleri sonrası İnâs Darü'l-fünunun bu okulla ilişkisi kesilmeye başlamıştı. Hatta müstakil bir müdürü olmadığı için resmi yazışmalar Darü'l-fünun Umum Müdürü Salih Zeki Bey tarafından yapılmıştı.²³⁴ 22 Kasım 1914 tarihinde kız öğrencilerinin istek ve şikâyetleri bizzat Darü'l-fünun Umumi Müdürü Salih Zeki Bey tarafından Maarif Nezaretine bildirilmişti.²³⁵

2.3.3. İnâs Darü'l-fünûnu Öğretim Kadrosu ve Ders Programları

Maarif Nezaretince İnâs Darü'l-fünunun 1914-1915 eğitim öğretim dönemi için Felsefe, Terbiye [Pedagoji] ve Cari Kanunlar dersleri her üç şubede de ortak olmak üzere Edebiyat Şubesinde Türk Edebiyatı, Resmi ve Hususi Kitabet, Umumi Tarih, Osmanlı Tarihi, Coğrafya, Etnografya, Edebiyat Tarihi, Sanayi Tarihi, Sosyal Bilimler ve İktisat derleri; Riyaziyat Şubesinde Trigonometri, Yüksek Matematik, Matematiksel Astronomi, Cebir, Fizik, Geometri, Yüksek Cebir, Analitik Geometri ve Mekanik dersleri; Tabiiyat Şubesinde Botanik, Uygulamalı Kimya, Anorganik Kimya, Fizik, Hıfzıssıhha, Jeoloji, Zooloji, Trigonometri, Analitik Kimya, Sinâi Kimya, Organik Kimya, Anatomi ve Heyet-i Tabiiye gibi dersler okutulması kararlaştırmıştı.²³⁶

Înâs Darü'l-fünunun 1914-1915 eğitim öğretim yılında teşkilatlanmanın hızlanması, ikinci sınıfların eğitime başlaması ve Almanya'dan gelen 20'ye yakın öğretim görevlisine oda tahsis edilmesi,²³⁷ Zeynep Hanım Konağında mekân darlığı problemi ortaya çıkarmıştı. Maarif Nazırlığınca 1916 yılında İnâs Darü'l-fünunu Cağaloğlu'da bulunan eski Lisan ve Hukuk Mektebine taşınarak müdürlüğüne Kadastro Mekteb-i Âlisi eski müdürü Ali Nazima Bey atanmıştı. Ali Nazima Bey, İnâs Darü'l-fünunun Cağaloğlu'na taşınmasından sonra idari kadroyu oluşturmaya çaba göstermişti.

²³³ İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tasnif Edilmemiş Dar'ül-fünûn Arşivi, **Înâs Dar'ül-fünûnu Kayıt Defteri**, s. 1-9.

²³⁴ Celal Saraç, **Salih Zeki Bey, Hayatı ve Eserleri**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 2001.

²³⁵ Arslan, Selçuk ve Nam, **Înâs Dar'ül-fünûnu (1914-1919)**, s. 36-37.

²³⁶ Zehra Celâsin, "Türk kadınlarının ilk yüksek tahsil merhalesi: İnâs Dar'ül-fünûnu" **Kadın Gazetesi**, Yıl 8, Sayı. 408, s. 7.

²³⁷ Mustafa Gencer, **Jöntürk Modernizmi ve "Alman Ruhı"**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 115-268.

Ayrıca İnâs Darü'l-fünunu müdür yardımcılığına ilk önce Seniye Hanım daha sonra da Zahiye Hanım getirilmişti.²³⁸

İnâs Darü'l-fünunun 1916 yılında Cağaloğlu'na taşınmasından sonra ikinci sınıflar için yeni dershaneler açılmış, ders müfredatında ve öğretim kadrosunda küçük değişikliklere gidilmişti. 1915-1916 eğitim öğretim yılında İnâs Darü'l-fünunun yeni ders programı şu şekilde düzenlenmişti:²³⁹

	Ders'in Adı	Öğretim Elemanı	I. Sınıf Ders Saatleri	II. sınıf Ders Saatleri
Edebiyat Şubesi	Edebiyat-ı Türkiye	Ferid Bey	4	4
	Tarih-i Edebiyat-ı Türkiye	-	-	1
	Tarih-i Umumi	Ağaoğlu Ahmed Bey	3	2
	Coğrafya ve Etnografya	Faik Sabri Bey	2	1
	Tarih-i Osmanî	Efdaleddin Bey	2	1
	Sanat Tarihi	Vahid Bey	-	1
	Ulûm-ı İctimaiye(Sosyoloji)	Ziya Bey (Gökalp)	-	1
	İktisat	Tevfik Bey	-	2
	Kitabet	Ekrem Bey	4	2
	Felsefe (ortak ders)	Mehmed Ali Ayni	1	1
	Fenn-i Terbiye (ortak ders)	İsmail Hakkı	2	2
Tabiiyat Şubesi	Fizik	Said Bey	2	2
	Zooloji (İlm-i Hayvanat)	Hulusi Raşid Bey	2	2
	Teşrih ve Menafîü'l-aza	Mazhar Hüsnü Bey	-	2
	Botanik (Nebatat)	Esad Şerafeddin Bey	2	2
	Mineroloji (ilm-i Maden)	Müştak Bey	2	2
	Kimyâ-yı Madeni	Mustafa Nevzad Bey	3	-
	Kimyâ-yı Tahlili ve Hayati	Mustafa Nevzad Bey	2	2
	Kimyâ-yı Uzvi	Cevad Mazhar Bey	2	2
	Hıfzıssıhha	Yusuf Ragıp Bey	1	1
	Felsefe ve Fenn-i Terbiye	M. Ali Ayni-İsmail Hakkı	-	-

²³⁸ DABCOA, MF. ALY, nr. 104/28, 21 C 1335; Şefika Kurnaz, II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kadını, MEB Yayınları, İstanbul 1996, s. 102-103.

²³⁹ DABCOA, MF. ALY, 172/ 11 lef 42-46.

	Ders'in Adı	Öğretim Elemanı	I. Sınıf Ders Saatleri	II. sınıf Ders Saatleri
Riyaziyat Şubesi	Hendese	Şükrü Bey	4	3
	Cebir	Salim Bey	4	3
	Müsellesat-ı Müsteviye ve Kürevîye	Nadir Bey	1	2
	Hesap	Nadir Bey	4	3
	Heyet	Fatin Efendi	-	2
	Felsefe ve Fenn-i Terbiye	-	-	-

Înâs Darü'l-fünunun 1915-1916 yılı ders programı küçük değişiklikler olmasına rağmen kesintisiz uygulanmıştı. 1916-1917 eğitim öğretim yılına gelindiğinde ise üçüncü sınıflar derslere başlamıştı. Her şubenin kendine özgü diploması olan İnâs Darü'l-fünunda hoca sayısı 25'e ulaşmıştı. Önceki yıllarda Almanya'dan getirilen Alman Öğretim üyeleri ise İnâs Darü'l-fünunda istihdam edilmemişti. Ayrıca birinci sınıftan üçüncü sınıfa geçen kız öğrencilerin gördükleri dersler Darü'l-fünunun Edebiyat ve Fen Şubelerinin programlarıyla benzerlik göstermekteydi. 1916-1917 yılı İnâs Darü'l-fünunun ders programları ise şöyle düzenlenmişti:²⁴⁰

Edebiyat Şubesi	
Ders'in Adı	Öğretim Elemanı
Edebiyat-ı Türkiye	Ali Ekrem
Tarih-i Osmanî	Efdaleddin Bey
Coğrafya	Faik Sabri
İlm-i İktisat	Tevfik Bey
Tarih-i Edebiyat	Fuad Bey
Tarih-i Sanayi	Vahid Bey
Kitabet	Macid Bey
Felsefe	M. Ali Ayni
Fenn-i Terbiye	İsmail Hakkı
Ulum-ı İçtimaiye	Ziya Gökalp
Tarih-i Umumi	Ali Reşad
Kavanin-i Cariye	Ali Nazima

²⁴⁰ DABCOA, MF. ALY, 105-142, 28 N 1335.

Tabiiyat Şubesi	
Ders'in Adı	Öğretim Elemanı
Fizik	Said Bey ve Tevfik Bey
Tabakatü'l-arz	Müştak Bey
Teşrih	Samuel Siyon
Kimya	Ömer Şevket
Hıfzıssıhha	Medeni Bey
Heyet-i Tabiiye	Abdülfeyyaz Bey
İlm-i Hayvanat	Hulusi Raşid
İlm-i Nebatat	Esad Şerafeddin

Riyaziyat Bölümü	
Ders'in Adı	Öğretim Elemanı
Hendese ve Cebir	Şükrü Bey
Hesap ve Müsellesât	Nadir Bey
Mihanik ve Hendese	Hasan Fehmi
Heyet-i Riyaziye	Fatih Bey

İnâs Darü'l-fünunun 1916-1917 eğitim öğretim yılında hem ders programında hem de öğretim elemanı konusunda değişiklikler yapılmışsa da dersler kesintisiz devam etmiş ve 1917 yılında İnâs Darü'l-fünunu ilk mezunlarını vermişti.²⁴¹ Ayrıca 1916 yılının başlarında kız öğrencilerini İnâs Darü'l-fünunun “duhul imtihanlarına” hazırlamak amacıyla “*Bilgi Yurdu Dershanesi*” açılmıştı. Bunu 1918 yılında Ahmet Hilmi Bey tarafından Darü'l-fünun yakınlarında açılan “*Türk Kadını Dershanesi*” izlemişti. Türk Kadını Dershanesinde kız öğrenciler için kurs mahiyetinde konferans şeklinde dersler verilmişti.²⁴²

İnâs Darü'l-fünunun 1918-1919 eğitim öğretim yılı ders programı geçen senenin aynısı olarak devam ettirilmişti. 1918 yılında eğitimler Cağaloğlu'ndaki binada başlamıştı. 13 Kasım 1918 tarihinde İtilaf Kuvvetlerinin İstanbul'da birçok yeri işgal etmeleri ve savaş zamanında Osmanlı Devleti tarafından el konulan binaların İtilaf Kuvvetlerince geri alınması sebebiyle birçok eğitim kurumu kapanmak veya yer

²⁴¹ *Türk Kadını Dergisi*, C.1, S. 4, 4 Temmuz 1918 [1334], s. 62.

²⁴² Kurnaz, *II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kadını*, s. 203-232.

değiştirmek zorunda kalmıştı.²⁴³ 14 Kasım 1918 tarihinde İnâs Darü'l-fünununa taşınma ile ilgili ilk resmi yazı gönderilmiş ve 1 Nisan 1919 tarihinde eski kadrosu ile Zeynep Hanım Konağı'na taşınmıştı. Aynı gün alınan ani bir karar ile de İnâs Darü'l-fünunu kapatılmış, Müdür Ali Nazima Bey ile öğretim elemanlarının maaşı kesilmişti. İnâs Darü'l-fünunun kapatılması sonrasında mevcut öğrencileri, zükûr Darü'l-fünunun Fen ve Edebiyat Fakültelerine devredilmişti. Maarif Nezaretinin 11 Nisan'da yayımladığı bildiride Darü'l-fünunda kız ve erkek öğrencilerin ayrı saatlerde ve ayrı dershanelerde eğitim göreceklərini açıklamışlardı.²⁴⁴ İnâs Darü'l-fünunun da bu gelişmeler yaşanırken ayrıca son mezunlarını da 1918-1919 eğitim öğretim yılının sonunda vermişti. İnâs Darü'l-fünunu açıldığı tarihten itibaren 1917, 1918 ve 1919 yıllarının sonunda toplam 53 öğrenci mezun etmişti.²⁴⁵

2.3.4. İnâs Darü'l-fünûnun Karma Eğitime Katkıları

İnâs Darü'l-fünunun ilgasından sonra kız öğrenciler Darü'l-fünundaki Fen ve Edebiyat Fakültelerine devredilmişti. 1 Nisan 1919 tarihinde alınan bu karar ile basında ikili eğitim tartışmaları başlamıştı.

Maarif Nazırı Ali Kemal Bey'in Darü'l-fünunda yapmak istediği reformlar için başkanlığını yaptığı Darü'l-fünun Islahat Komisyonunu kurmuş ve ilk iş olarak çoğu Edebiyat Fakültesinde bulunan ittihatçı öğretim üyelerini kadro dışı bırakmakla başlamıştı.²⁴⁶ Kurulan bu komisyona kız öğrenciler bir dilekçe ile Darü'l-fünun için alınan kararlarda kendilerinin de dikkate alınmasını ve erkeklerle birlikte ders görmek istediklerini beyan etmişlerdir. Kız öğrencilerin bu isteğini İkdâm Gazetesi komisyona verilen dilekçeyi paylaşarak destek olmuştu. Gazetede çıkan haberde; "*Maarif Nezaretinde, Nazır Ali Kemal Bey riyaseti altında Dar'ül-fünûn ıslahı için içtimaa etmekte olan komisyona(...) kadınlarda, erkeklerin malik olamayacağı birçok hasail mevcut bulunduğu müessir bir lisanla beyan edilmekte ve Dar'ül-fünûn'un ıslahı için içtimaa etmekte olan komisyonun sırf erkekleri nazar-ı itibara almayıp zükûr ve inâs talebenin bir arada feyz-i terraileri esbabına tevessül edecekleri, ümit ve temenni izhar*

²⁴³ Fatma Afyoncu, "Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İşgal Döneminde İstanbul (16 Mart 1920-31 Aralık 1922)", (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü), İstanbul 2009, s. 37-39.

²⁴⁴ İkdâm, "Maarif Nezaretinin İki Mühim Tebliği", S.7963, 11 Nisan 1919 [1335], s. 1.

²⁴⁵ Celâsin, "Türk kadınlarının ilk yüksek tahsil merhalesi: İnâs Dar'ül-fünûnu", s. 7.

²⁴⁶ Vakit, "Darülfünûn Islahatı", S. 494, 8 Mart 1919.

olunmaktadır.”²⁴⁷ denilerek kız öğrencilerin erkeklerle birlikte ders görme isteklerine destek olmuştu.

İslahat komisyonunun çalışmaları sürerken basında Darü'l-fünunda kız ve erkek öğrencilerin beraber ders göreceklrine dair haberler çıkmaya başlamıştı. Maarif Nezareti bu haberlerin asılsız olduğunu, Darü'l-fünunda kız ve erkek öğrencilerin ayrı saatlerde ayrı dersanelerde ders gördüklerine dair gazetelere ilan vermişti.²⁴⁸ Maarif Nezaretinin Darü'l-fünunda karma eğitime geçilmediğini basına verdiği tebliğlerle ilanına rağmen basında karma eğitim tartışmaları hız kesmeden devam etmişti. Basında çıkan bu haberlere karma eğitime karşı olan Darü'l-hikmet'il-İslamiye Kurumu da dâhil olmuştu. Darü'l-hikmet'il-İslamiye, İslam'da kadın ve erkek herkesin eğitim hakkının olduğunu vurgulamakla beraber kızların İslami örf ve geleneklere göre ayrı bir bina da eğitim görmeleri gerektiğini ifade ederek Şeyhülislamlık makamını göreve çağırarak karma eğitim uygulamasının durdurulmasını istemişti.

Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi, 16 Nisan 1919 tarihinde kaleme aldığı yazı da Darü'l-hikmet'il-İslamiyenin görüşlerini savunarak “*Dar'ül-fünûn'da namus simgesi örtülü Müslüman kızların erkek öğrenci ile diz dize oturduğu*” dile getirerek Maarif Nezaretinden bu konu hakkında izahat istemişti.²⁴⁹ Maarif Nezareti ise verdiği cevapta birleşmenin bina yetersizliğinden gerçekleştiği ve kesinlikle karma eğitimin uygulanmadığını dile getirmişti. Karma eğitime Darü'l-hikmet'il-İslamiye Kurumu kadar Darü'l-fünun Müdürü Babanzade Ahmet Naim Bey de karşı çıkmıştı. 30 Mart 1919 tarihinde Edebiyat Fakültesi Meclis-i Müderrisin toplantısında erkek ve kızların ayrı saatlerde ayrı dersanelerde ders görmelerinin Nazırlık emri olduğunu dile getiren Ahmet Naim Bey, bütün öğretim görevlilerinin buna uyması gerekliliğini dile getirmişti.²⁵⁰

Ahmet Naim Bey'in bütün engelleme çabalarına rağmen kız öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin karma eğitim ısrarı devam etmişti. 8 Mayıs 1919 tarihinde Maarif Nazırı ve Sadrazam Ferit Paşa'nın da katıldığı bir konferansta kız öğrenciler sağ tarafta erkek öğrenciler ise sol tarafta oturmuşlardı. Konferansı veren Rıza Tevfik, konuşmasını yaptığı sırada Ferit Paşa'ya dönerek: “*Paşa Hazretleri, Dar'ül-fünûn'da kız erkek öğrenci zanu e zanu oturuyorlar, diyorlar. Hâlbuki işte gözlerinizle*

²⁴⁷ İkdâm, “İnas Darülfünunu'nun Arızası”, S. 7942, 21 Mart 1919.

²⁴⁸ İkdâm, “Maarif Nezaretinin İki Mühim Tebliği”, S. 7963, 11 Nisan 1919, s.2.

²⁴⁹ S. Tümay Kamer, “**Türk Eğitim Sisteminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar ve Uygulamalar (1908-1950)**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı), Ankara 2003, s. 104.

²⁵⁰ Arslan, Selçuk ve Nam, **İnas Dar'ül-fünûnu (1914-1919)**, s. 123.

görüyorsunuz, aralarında tam elli metre mesafe var.” diyerek bir mana da karma eğitim konusunda destek istemişti.²⁵¹

Bütün bu gelişmelere rağmen Maarif Nazırlığı karma eğitimi uygun görmemiş ancak laboratuvar dersleri ve konferanslarda istisnai durumlara izin vermişti. İlerleyen zamanlarda normal derslerde de karma eğitim yapılmaya başlanılmıştı. Tarih bölümü muallimlerinden Yusuf Behçet Bey’in inisiyatif alarak attığı bu adımı, Coğrafya müderrisi Faik Sabri Bey ve Garp Tarihi Edebiyatı müderrisi Yahya Kemal’in kız ve erkek öğrencilere aynı dersliklerde ders vermesiyle devam etmişti.²⁵² Ahmet Naim Bey’in bu gelişmelere verdiği tepkiyi İsmail Hakkı Bey, karma eğitim meselesinin artık öğretim üyelerinin inisiyatiflerinde olduğunu ve bu şekilde devam edeceğini belirterek son noktayı koymuştu. 1922 yılına gelindiğinde ise bütün fakültelerde karma eğitime geçilmiştir.

2.4. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Darü’l-fünûn-i Osmanî

Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki Darü’l-fünun, genel manada Meşrutiyet Dönemi Darü’l-fünunun devamı niteliğineydi. Ancak 1913 yılından itibaren yönetimde etkili olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, ülke çapında atacağı modernleşme adımlarının içine Darü’l-fünunu da eklemişti. Modern bir Darü’l-fünun oluşturmayı amaçlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, Darü’l-fünunda yeni kürsüler açmak, yurt dışından – özellikle Almanya’dan – yabancı uzmanlar getirmek, yurt dışına öğrenci göndermek, fakülteleri bilimsel alanda araştırma yapacak seviye getirmek, fakültelerin çıkaracağı mecmualar ile Türk kültürünün araştırılmasına katkı sağlamak ve Darü’l-fünuna ilmi özerklik sağlayarak fakültelerin iç teşkilatlanmalarını güçlendirmeyi amaçlamışlardı.²⁵³

İttihat ve Terakki Partisinin Darü’l-fünunda yapmak istedikleri ıslahat hareketleri Darü’l-fünunda özellikle ilmi özerklik konusunda öğretim üyelerinde büyük bir heyecan yaratmışken, 1914 yılında Şeyhülislam Ürgüplü Hayri Efendi’nin girişimi sonucunda 1 Ekim 1914 tarihinde medreselere tüzel bir kişilik kazandıran “*Islâh-ı Medâris Nizamnâmesi*” çıkartılarak, İstanbul’daki birçok medrese “*Dar’ül-Hilafeti’l Aliye Medresesi*” adı altında birleştirilmişti.²⁵⁴ Medreseleri tek çatı altında toplayan Dar’ül-Hilafeti’l Aliye Medresesini bitirip icazetnamelerini alan başarılı öğrenciler, bu medresenin bir üste seviyesi kabul edilen “*Medresetü’l-Mutehassısın*” de eğitimlerine

²⁵¹ Kamer, *Türk Eğitim Sisteminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar ve Uygulamalar (1908-1950)*, s. 104-105.

²⁵² Baltacıoğlu, *Hayatım*, s. 210.

²⁵³ Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar’ül-fünûn (1863-1933)*, s. 132.

²⁵⁴ *Düstur*, 2. Tertip, Cilt 6, İstanbul 1918, s. 1325-1330; *Takvim-i Vekayi*, S. 1961, 10 Ekim 1914 (20 Zilkade 1332).

devam etme hakkı kazanırlardı. Şeyhülislamlığa bağlı açılan bu medrese Darü'l-fünun Ulum-u Şer'ie Şubesi ile aynı görevi yaptığından bir süre sonra Ulum-u Şer'ie Şubesi kapatılmıştı. Böylelikle Darü'l-fünunda beş olan fakülte sayısı dörtte inmişti.²⁵⁵

Fransız Üniversitelerini örnek alan İttihat ve Terakki Partisi tarafından yapılan bu ıslahat hareketi tamamen eğitimin modernleşmesi adına atılmış bir adımdı. Lakin Ulum-u Şer'ie Şubesi kapatılarak dini eğitim Darü'l-fünun dışına çıkartılmıştı. Yeni kurulan Dar'ül-Hilafeti'l Aliye Medresesinde ise dini ilimler yanında fen ve sosyal bilimler dersleri de okutulurken medreseye okul niteliği kazandırılmaya çalışılmıştı.²⁵⁶ Meclisi-i Maarifin Şubat 1915 tarihinde Darü'l-fünun talimatnamesinde yaptığı değişiklik ile müderrisinde uygun görmesi halinde sınavların sözlü olarak yapılabilmesinin önü açılmıştı. 10 Mayıs 1916 tarihine gelindiğinde ise Edebiyat Fakültesi Muallimler Meclisi tarafından, altında İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Köprülüzâde Fuat, M. Ali Ayni, Ahmet Emin (Yalman), Ali Muzaffer, Kazım Şinasi, Faik Sabri, Avram Galanti ve üç yabancı öğretim üyesinin imzasının bulunduğu bir mazbata Darü'l-fünun yönetimine gönderilmişti. Mazbata da kısaca "Darü'l-fünun Divan"ının kurulması, Darü'l-fünun Reisinin bu Divan tarafından seçilmesinin ve Darü'l-fünunun iç işlerinde özerk olması gerekliliği üzerinde durulmuştu.²⁵⁷ Edebiyat Fakültesi öğretim üyelerinin bu çabası ileri ki yıllarda meyvesini verecektir.

2.5. Darü'l-fünûnda Yabancı Uyruklu Öğretim Üyeleri ve Türkiye'deki Faaliyetleri

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ekonomik ve askeri alanda Almanya ve Osmanlı Devleti arasında gelişen ikili ilişkiler, daha sonraları kendini eğitim alanında da göstermişti. İttihat ve Terakki Partisinin iktidarda tek söz sahibi olduğu bu yıllarda Alman eğitim modeline bir yöneliş olmuştu. I. Dünya Savaşı'nın başlamasından hemen sonra Enver Paşa'nın girişimleri sonucu, Türk eğitim sistemi üzerinde ağırlığını artırmış olan Fransız eğitim sistemini etkisini kırmak için Alman Dışişleri Bakanlığı ile anlaşma yoluna gidilmişti.

²⁵⁵ Faik Reşit Unat, **Türk Eğitim Sisteminin gelişmesine Tarihi Bir Bakış**, MEB Yayınları, Ankara 1964, s. 55.

²⁵⁶ İttihat ve Terakki tarafından medreselerde yapılmaya çalışılan reform uygulamaları hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hamit Er, **Darülhilafe Medreseleri, (Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde)**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003.

²⁵⁷ Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 134.

Anlaşma sonrası Alman Dışişleri Bakanlığı Eğitim Dairesinde görevli olan pedagog Prof. Dr. Franz Schmindt İstanbul'a gelmişti. Schmindt, İstanbul'da Alman Büyükelçisi Baron Von Wangenheim ve Başkonsolos Heinrich Mordtman'ın desteğini alarak çalışmalara başlamıştı. 1 Mart 1915 tarihinde Maarif Nezareti Müşavirliğine getirilen Schmindt'in²⁵⁸ ilk icraatı Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey ile beraber Almanya'dan öğretim üyesi getirtmek olmuştu.²⁵⁹

Türk eğitim sistemini Almanlaştırma çabası güden bu uygulama çerçevesinde 1915 yılında belirlenen isimlerle anlaşmaya varılmıştı. Darü'l-fünunun görüş ve istekleri dikkate alınmadan getirilen Alman öğretim üyeleri Edebiyat, Fen ve Hukuk Fakültelerindeki derslere girmişlerdi.²⁶⁰ 1915 yılından itibaren 15'i Almanya'dan getirilen 3'ü de İstanbul'da bulunan 18 Alman öğretim üyesi yapılan anlaşma gereği Darü'l-fünunda görevlendirilmişlerdi. 10 Şubat 1916 da Macar asıllı Martin Nefel ve Dr. Richter ile de sözleşme imzalanmıştı.²⁶¹ Böylece sayıları 20'ye ulaşan Alman öğretim üyelerinin 10'u Edebiyat Fakültesinde, 6'sı Fen Fakültesinde ve 4'ü de Hukuk Fakültesinde görev verilmişti. 1917 yılında müderris muavini olarak görevlendirilen Dr. J. Würsschmidt ve coğrafyacı Dr. Erich Obst ile beraber sayıları 22'ye ulaşan Alman öğretim üyelerinin alanları aşağıda verilmiştir.²⁶²

Öğretim Elemanı	Alanı
Dr. Gustav Fester	Kimya-yı Sinaî
Dr. Kurt Hoesch	Kimya-yı Uzvi (Organik Kimya)
Dr. Walther Penck	Tabakat ve Maadin (Jeoloji ve Mineraloji)
Dr. Erich Leick	Nebatat (Botanik)
Dr. Erich Obst	Coğrafya
Dr. Friedrich Gunther Jacoby	Mantık, Metafizik ve Metodoloji
Dr. Georg Anschütz	Pedagoloji ve Deneysel
Dr. Gotthelf Bergsträsser	Karşılaştırmalı Semitik Diller
Dr. Friedrich Wilhelm Carl Giese	Ural-Altay Dilleri
Dr. Lehman-Haupt	Eski Kavimler Tarihi, Yunan ve Roma Tarihleri
Dr. Walther Schönborn	Kamu Hukuku

²⁵⁸ Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (CEO), BEO, 4508,338071, *Maarif*, İD/54-9, 10.06.1336, s. 1-2.

²⁵⁹ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s. 468.

²⁶⁰ 1915-1918 arası Tıp, Fen, Edebiyat ve Hukuk Fakültelerinin ders programları için bkz. Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s.141-155.

²⁶¹ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922*, C. 1, s. 474.

²⁶² Horst Widman, *Atatürk ve Üniversite Reformu*, Çev.; Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000, s. 63; Ayni, *Dar'ül-fünûn Tarihi*, s. 52-53.

Dr. Fritz Arndt	Anorganik Kimya
Dr. Boris Zarnik	Zoooloji
Dr. Anton Fleck	Maliye
Dr. Friedrich Hoffman	İktisat
Dr. Johannes Heinrich Mordtman	Tarih Metodolojisi
Dr. Erich Nord	Avrupa-i Hukuk Medenisi
Dr. Eckhard Unger	Tarihe Yardımcı Bilimler
Dr. Martin Neftel	Alman Lisanı
Dr. Julius Von Mészáros	Etnografya ve Macar Lisanı
Dr. Hans Junge(?)	Tarih-i Tabii Müzesi Müstahzarı
Dr. Richter Frank	Alman Lisanı ve Edebiyatı
Dr. Erich Frank	Nebatat
Dr. Heinrich Reimer	Kimya-yı Sınaî, Kimya-yı Gayr-ı Uzvi

Alman Öğretim üyeleri ve Maarif Nezareti arasında 5 yıllık anlaşma imzalanmıştı. Anlaşmaya göre Alman öğretim üyeleri iki yıl içinde Türkçe öğrenecek ve dersleri Türkçe vereceklerdi. Türkiye hakkında yazacakları her türlü yazı Maarif Nezaretinin denetiminden sonra yayınlanabilecekti. Ders uygulamaları için gereken bütün öğretim araçlarının giderleri Darü'l-fünun idaresi tarafından karşılanacaktı. Alman öğretim üyeleri Türkiye'de görevli bulundukları süre zarfı içinde fes giymeleri zorunlu tutulmuştu.²⁶³

Görevlendirilen Alman öğretim üyelerinden Emekli İstanbul Konsolosu Mordtman, Almanya İstanbul Başkonsolosu Sefaret Tercümanı Dr. Nord, Dr. Giese ve Dr. Bergsträsser Türkçe bildiklerinden görev başlangıcından itibaren derslerini Türkçe vermişti. Dr. Fester, Dr. Arndt ve Dr. Zarnik'te kısa süre içinde Türkçe'yi öğrenmişlerdi. Diğer öğretim üyeleri ise Türkçe öğrenene kadar derslerini –görevlendirilen muavinler tarafından Türkçe'ye tercüme edilerek – Almanca vermişlerdi.²⁶⁴

Maarif Nazırlığı, bir yandan Almanya'dan gelen öğretim üyelerinin bir an evvel Darü'l-fünunda ders vermeye başlamalarını isterken bir yandan da Schmindt'en Darü'l-fünun için Alman eğitim modeline uygun reformlar hazırlamasını istemişti. Schmindt, “İstanbul'daki Dar'ül-fünûn-ı Osmanî Talimatname Taslağı” adıyla 13 bölüm, 88

²⁶³ DABCOA, İ.M.M.17, 13 Eylül 1915 (4 Zilkade 1333).

²⁶⁴ İhsanoğlu, **Dar'ül-fünûn, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, C. 1, s. 256.

madden oluşan bir reform taslağı hazırlamışsa da Maarif Nazırı Ahmed Şükrü Bey tarafından reddedilmişti.²⁶⁵

Alman öğretim üyeleri Darü'l-fünunun idari yapısında değişiklikler ön gören reform istekleri reddedilmişse de kendi alanları ile ilgili çalışmalara yürütebilmek için Darü'l-fünuna bağlı Darülmesailer (Enstitü, Kürsü) kurmuşlardı.²⁶⁶ Darülmesailerde yaptıkları çalışmaları ise fakülte mecmualarında yayımlamışlardı. Dr. Gustav Fester, Fen Fakültesi Mecmuasında yazıları en çok yayınlanan Alman öğretim üyesidir. Ayrıca Sinaî Kimya dersleri için “*Dar’ül-fünûn Tedrisatından Kimya-yı Sinaî Dersleri*” adıyla Sinaî Kimya dersi için kitap kaleme almıştı.²⁶⁷ Fen Fakültesi Mecmuasında çalışmaları dikkat çeken diğer bir isim de Dr. Fritz Arndt’tı. Kaleme aldığı “*Kimya-yı Gayr-i Uzviden İlk Tatbikat*” adlı kitabı ile inorganik kimyada ilk laboratuvar uygulamalarını tanıtmıştı.²⁶⁸ Bunların dışında Alman Türkolog Dr. Carl Giese, Türk Yurdu Dergisi’nde makaleler yayımlamıştı. 13 Kasım 1918 tarihinde İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin İstanbul’a girmeleri üzerine Alman öğretim üyelerinin sözleşmeleri Maarif Nezareti tarafından fes edilmiş ve öğretim üyeleri ülkelerine geri gönderilmişlerdi.

Franz Schmndt, Türk yükseköğretime eleştirel bir şekilde bakan ve reform taslakları hazırlayarak Darü'l-fünunda bir “Okul ve Kültür Heyeti” oluşturmayı amaçlayan ilk yabancı bilim insanı olmuştu.²⁶⁹ Alman öğretim üyelerinin Darü'l-fünun için tasarladıkları idari yapı ancak kendileri ülkeden ayrıldıktan sonra 1919 Darü'l-fünun-ı Osmanî Nizamnamesi ile gerçekleşebilmişti. Alman öğretim üyelerinin Türk yükseköğretiminde bıraktıkları etki kendini Cumhuriyetin ilanından sonra 1933’te yapılacak üniversite reformu ile tekrardan gösterecektir.

2.6. Ulusal Direniş Yıllarında Darü'l-fünûn-ı Osmanî

Birinci Dünya Savaşı’ndan sağ dönmeyi başaran öğrenciler, Darü'l-fünûna geri dönmüşlerse de ülkenin içine düştüğü durum ve devam eden işgaller karşısında sessiz kalamayıp örgütlenmiş hatta Milli Mücadele’ye destek vermişlerdi. İstanbul Hükümeti

²⁶⁵ İhsanoğlu, **Dar’ül-fünûn, Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, C. 1, s. 256.

²⁶⁶ Ayni, **Dar’ül-fünûn Tarihi**, s. 55.

²⁶⁷ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Açıklamalı Kimya Eserleri Bibliyografyası**, Beta Yayınevi, İstanbul 1985, s. 98.

²⁶⁸ Ekmeleddin İhsanoğlu, **Açıklamalı Kimya Eserleri Bibliyografyası**, s. 99.

²⁶⁹ Fahri Özteke, “Türk Yükseköğretiminin Rasyonalist Evrimi ve Darü'l-fünun’da Görev Yapmış Yabancı Uruklu Bilginler”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (düsbed)**, Diyarbakır 2019, Yıl: 11, S. 22, s. 236.

ise işgaller karşısında sessiz kalmıştı. Ülkede durum bu halde iken 1918-1919 sömestrinde Edebiyat Fakültesi tarafından Cumartesi, Salı ve Perşembe günlerinde halka açık konferanslar verilmesi kararlaştırılmıştı. Edebiyat Fakültesinin konferanslarda vereceği konular ve derslerin hocalar şöyledir:²⁷⁰

Dersin Konusu	Öğretim Üyesi
Asâr-ı Edebiye Tedkikatı	Ferid Bey
Metafizik	Rıza Tevfik Bey
Felsefe Tarihi	Mehmet Emin Bey
Pedagoji	İsmail Hakkı Bey
Pedagoji	Şekib Bey
İstatistik	Ahmet Emin Bey
Osmanlı Tarihi	Ahmet Refik Bey
Yeni Zamanlar Tarihi	Ali Muzaffer Bey
Riyazi Coğrafya	Faik Sabri Bey
Beşeri Coğrafya	Ali Macid Bey

Ayrıca Darü'l-fünûnda Fransızların desteği ile akşamları Fransızca dersleri verilmişti. Savaş sonrası yapılan mütarekenin ardından İtilaf Devletleri 16 Mart 1920 günü İstanbul'u fiilen işgal etmişlerdi. İşgal sonrası resmi binalara el koyan İtilaf Devletleri 21 Mart 1920 günü Darü'l-fünûn binasının da bir kısmını işgal etmişlerdi.²⁷¹

İstanbul'un işgaline sessiz kalan Damat Ferit Paşa hükümetinin Maarif Nazırı olan Ali Kemal Bey (1867-1922), Darü'l-fünûndaki fakültelerin ıslahı için her fakülteden birer komisyon kurulmasını sağlamıştı. Ancak ıslah hareketleri öncesinde Maarif Nazırı Ali Kemal Bey, Darü'l-fünûnda bir tasfiye hareketine girişmişti. İttihat ve Terakki Partisi ile bağlantısı olan hocaları Darü'l-fünûndan uzaklaştırmak için bazı kürsü (Darülmesai)'lerin ders ve kadrolarını ilga edilme yoluna gitmişti.²⁷² Edebiyat Fakültesinden müderris Şemseddin, Ali Muzaffer, Mehmet Emin, Necip Asım, Selim ve Mehmed İzzet Beyler açığa alınmışsa da İsmail Hakkı Bey'in girişimleri sonucu Şemseddin ve Mehmet Emin Beyler görevlerine geri dönmüşlerdi.²⁷³

Tasfiyeler sonrası kurulan ıslah komisyonları ve Maarif Nazırlığının çalışmaları sonucu 1918 yılında hazırlanan kanun tasarısı 11 Ekim 1919 tarihinde Meclis-i Vükela

²⁷⁰ Darü'l-fünûn Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi, İstanbul 1919, s. 38-39.

²⁷¹ İsmail Hakkı Sunata, İstanbul'da İşgal Yılları, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 82-83.

²⁷² Dölen, Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922, C. 1, s. 535.

²⁷³ Baltacıoğlu, Hayatım, s. 209-210.

tarafından Darü'l-fünûn-i Osmanî Nizamnamesi adıyla onaylanmıştı.²⁷⁴ Elli altı maddeden oluşan nizamnamenin ilk maddesinde Darü'l-fünûn Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fünun Medreselerinden oluşan bir ilmi müessese olduğu, ikinci madde de “*Darü'l-fünûn ilmi muhtariyeti haizdir*” şeklindeki ifadeler yer almıştı.²⁷⁵ Nizamnameye göre Darü'l-fünûn heyet-i ilmiyesi medreselerin müderris, muavin, müstahzar ve mudirlerinden oluşturma kararı alınmıştı. Ayrıca Darü'l-fünûnda görev yapacak öğretim elemanlarının tayin, terfi ve azil şartları nizamnamede detaylıca ele alınarak idari belirsizlikleri ortadan kaldırmıştı.²⁷⁶

Osmanlı eğitim sisteminde etkisini gösteren Alman eğitim modeli nizamnamenin şekillenmesinde etkili olmuştu. “*Osmanlı*” adını taşıyan son Darü'l-fünûna ilmi özerkliğin verilmesi, heyet-i ilmiyenin oluşturulması, öğretim elemanlarının tayin ve terfilerinin kesin bir şekilde belirlenmesi bunun açık bir örneğini teşkil etmişti. Ayrıca bu nizamname ile fakülte şubelerine medrese denilmesi de eğitim anlayışında geleneklere dayalı modern bir yükseköğretim kurumu oluşturmayı amaçladıklarını göstermişti.

Bu sıra da İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali sonrası 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir, Yunanlılar tarafından işgal edilmişti. Bunun üzerine 17 Mayıs günü Darü'l-fünûn ve İnas Darü'l-fünûnu öğrencileri tarafından konferans salonunda toplantılar yapılmıştı. Toplantı sonrası alınan karar ile 19 Mayıs 1919 tarihinde Fatih Belediyesi önünde bir miting yapılmasına karar verilmişti. Alınan miting karar sonrası Türk Ocağı'nın desteğiyle 19 Mayıs 1919'da Saraçhane'deki Fatih Belediyesi önünde büyük miting yapılmıştı.**[EK-5]**²⁷⁷ Mitingde alınan kararlar daha sonra padişaha ve İtilaf kuvvetleri temsilciliklerine tebliğ edilmişti. 22 Mayıs 1919 günü yapılan Kadıköy Mitinginde ise Dar'ül-fünûn kız öğrencileri tarafından konuşmalar yapılarak İzmir'in işgali protesto edilmişti. Mitingde konuşma yapan öğrencilerden birisi de Münevver Saime idi. Yaptığı konuşma sonrası tutuklama emri çıkınca eşi ile birlikte Anadolu'ya geçip Milli Mücadele'ye katılmıştı. Batı Cephesi'nde önemli görevler üstlenen Münevver Saime, İzmit'te üstlendiği bir görev sırasında yaralanmasına rağmen görevini

²⁷⁴ **Takvim-i Vekayi**, Sayı 3677, 25 Muharrem 1338[1919]; **Düstur**, II. Tertip, C. 11, İst., 1928, s. 401-409.

²⁷⁵ **Darü'l-fünûn-ı Osmani Nizamnamesi**, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1335[1919].

²⁷⁶ İhsanoğlu, **Dar'ül-fünûn, Osmanlı'da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, C. 1, s.282.

²⁷⁷ İlgili belgenin kopyası için EK-5'e bakınız: **İstiklal Savaş Gazetesi**, 19 Mayıs 1919, s.3; Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 569.

tamamlamıştır. Milli Mücadele'deki başarıları sonrası "Asker Saime" lakabı verilen Münevver Saime, savaş bittikten sonra öğretmenlik yapmıştır.²⁷⁸

Darü'l-fünûn öğrencileri tarafından organize edilen en büyük miting ise 23 Mayıs 1919'da Sultan Ahmed Meydanında yapılmıştı. Miting öncesi konuşma yapılacak kürsüye siyah bayraklar asılmıştı. Mitingde Halide Edip, İsmail Hakkı Bey, Hamdullah Suphi Bey ve Nakiye Hanım tarafından birer konuşma yapılmıştı.²⁷⁹ İşgallere tepki olarak yapılan bu mitingler bir yandan Darü'l-fünûn öğrencileri arasında milli bilincin gelişmesine katkı da bulunurken bir yandan da Anadolu'daki harekete olan ilgilerini artırmıştı.

Bu sırada Darü'l-fünûnda ders veren bazı öğretim üyelerinin ülkenin düştüğü duruma kayıtsız kalmaları ve pervasız konuşmaları Darü'l-fünûn öğrencileri tarafından büyük tepkiyle karşılanmıştı. İzmir'in işgali sonrası milli bir heyecan havasının Darü'l-fünûn öğrencileri arasında esmeye başladığı bu günler de Darü'l-fünûnda Avrupa ve Devlet-i Osmanî Münasebetleri dersi veren Ali Kemal, Türk Edebiyat Müderrisi Cenap Şehabeddin ve Sevr anlaşmasını imzalayan dönemin Maarif Nazırı Tevfik Fikret'in de aralarında bulunduğu bazı öğretim üyelerinin tavırları büyük infial yaratmıştı.

Darü'l-fünûn öğrencileri arasında ilk büyük tepkiye yol açan, Avrupa ve Devlet-i Osmanî Münasebetleri dersini veren Ali Kemal'in "*İstiklal Şartları ve Türkler*" adlı yazısı olmuştu. Kaleme aldığı bu yazı da Türklerin istiklale layık bir millet olmadığını dile getiren Ali Kemal, büyük bir tepkiyle karşılaşmış ve öğrenciler arasından "Artın Kemal" adıyla anılmaya başlanılmıştı.²⁸⁰ Öğrencilerin ilk büyük tepkisini çeken bu sözlerle tepkiler sürerken 29 Mart 1922 günü Zeynep Hanım Konağında ders veren Rıza Tefvik, "*Fuzuli Türk değildir, Acemdir*" demesi üzerine Süleyman Nazif ile aralarında büyük bir tartışma yaşanmış ve Rıza Tefvik konferans salonundan ayrılmak zorunda kalmıştı.²⁸¹

Darü'l-fünûn hocalarının bu tavırları üzerine Darü'l-fünûn öğrencileri Coğrafya Enstitüsünde toplanarak, Felsefe kısmında Metafizik dersi veren Rıza Tefvik, Ali Kemal, Cenap Şehabeddin, Hüseyin Daniş ve muallim Barsamyan'ın Darü'l-fünûn ile olan ilişkilerinin kesilmesini istemişti. Aksi bir durumda ise dersleri boykot etme kararı almıştılar. Toplantıda alınan kararlar Edebiyat Medresesi Müderrisler Meclisine

²⁷⁸ Zehra Celasun, **Tarih Boyunca Kadın**, Ülkü Kitap Yurdu Yay., İstanbul 1946, s.158.

²⁷⁹ Emre Dölen, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Dar'ül-fünûn 1863-1922**, C. 1, s. 570.

²⁸⁰ Kazım İsmail Gürkan, **Dar'ül-fünûn Grevi**, Harman Yay., İstanbul 1971, s. 11-14.

²⁸¹ Gürkan, **Dar'ül-fünûn Grevi**, s. 15-16.

sunulmak üzere İsmail Hakkı (Baltacıoğlu)'na ve tepkileri üzerlerine çeken öğretim üyelerine bildirmişti.²⁸²

Darü'l-fünûn öğrencilerinin kararlı duruşları sonucu 4 Nisan 1922 günü İsmail Hakkı Bey başkanlığında Edebiyat Medresesi Müderrisler Meclisi toplanmıştı. Rıza Tevfik ve Hüseyin Daniş, meclis toplanmadan önce istifa etmişlerdi. Ayrıca meclisten çıkan karar ile Ali Kemal, Cenap Şehabeddin ve Barsamyan Efendi hakkında sadece tahkikat yapılması kararı çıkmıştı.**[EK-6]**²⁸³ Darü'l-fünûn öğrencilerinin tepkisini çeken bu karar sonrası Edebiyat ve Hukuk Medresesi öğrencileri dersleri boykot etme kararı almış, çok geçmeden Tıp ve Fen Medresesi öğrencileri de bu karara uyarak dersleri boykot etme kararı almışlardı.²⁸⁴ Boykot kararı sonrası ilk destek Anadolu harekâtından gelmiş ve böylece Darü'l-fünûn ile Ankara arasında ilk temas kurulmuştu.²⁸⁵ Darü'l-fünûn Divanının 5 Temmuz 1922 günü yaptığı toplantı ile öğrencilerin tepkisini çeken ve derslerin boykot edilmesine neden olan öğretim üyeleri süresiz izinli sayılmıştı. Alınan bu karar sonrası Türk eğitim tarihinde “Darü'l-fünûn Grevi” olarak geçen ders boykotları Eylül 1922’de son bulmuştu.²⁸⁶

Darü'l-fünûn grevi sırasında Ankara Hükümeti, Anadolu basını – Hâkimiyet-i Milliye ve Yeni Gün- aracılığıyla öğrencilere destek olarak ilk temasta bulunan taraf olmuştu.²⁸⁷ Türk ordusu tarafından 9 Eylül 1922 günü İzmir’in Yunan işgalinden kurtarılması üzerine Darü'l-fünûn Eminî Besim Ömer Paşa tarafından Büyük Millet Meclisi’ne tebrik telgrafi gönderilmişti.²⁸⁸

Darü'l-fünûn ve Ankara arasında başlayan bu yakınlaşma Büyük Taarruz sonrası daha da belirginleşmişti. Büyük Taarruzun zaferle sonuçlanmasından hemen sonra Edebiyat ve Fen Medreseleri tarafından Milli Mücadele’nin iki büyük kumandanı olan Atatürk ve İsmet İnönü’ye fahri müderrislik unvanı vermeyi kararlaştırmışlardı. Edebiyat Medresesi Müderrisler Meclisi’nin 19 Eylül 1922 günü toplantı ve kararıyla Atatürk’e fahri müderrislik unvanı verilmişti.²⁸⁹ Darü'l-fünûn tarafından diğer bir fahri

²⁸² **Tevhid-i Efkâr**, S. 296, s. 5 Nisan 1922, s. 3.

²⁸³ İlgili belgenin kopyası için EK-6’ya bakınız: **DABCOA**, Meclis-i Vükela, 10.01.1341, MV. 00224-86; **Tevhid-i Efkâr**, S. 296, 5 Nisan 1922, s. 1.

²⁸⁴ İhsanoğlu, **Dar’ül-fünûn, Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, C. 1, s. 292.

²⁸⁵ Gürkan, **Dar’ül-fünûn Grevi**, s. 79-80.

²⁸⁶ **Tevhid-i Efkâr**, “Maarif Nazırı Said Bey ile Mülakat”, S. 374, 4 Temmuz 1922, s. 1.

²⁸⁷ **Akşam**, S. 1.258, 19 Nisan 1922, s. 2.

²⁸⁸ **Akşam**, S. 1.436, 22 Eylül 1922, s. 2.

²⁸⁹ Sadi Borak-Utkan Kocatürk (Haz.), **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri; Tamim ve Telgrafları-V**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1972, s. 139.

müdürlük unvanı ise Fen Medresesinin 7 Kasım 1922 tarihli kararı ile İsmet İnönü'ye “Harp Âlimi” sıfatla beraber verilmişti.²⁹⁰

İstanbul'un 6 Ekim 1922'de işgalden kurtarılmasıyla Darü'l-fünûn Ankara'ya olan bağlılığını daha da artırmıştı. Öyle ki 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyetin ilan edilmesi üzerine Darü'l-fünûn Talebe Birliği tarafından Büyük Millet Meclisine ve Atatürk'e tebrik telgrafları gönderilmişti.²⁹¹ Gerek Darü'l-fünûn idarecilerinin Ankara ile gelişen olumlu ilişkileri gerekse Darü'l-fünûn öğrencilerinin Ankara'ya gönderdikleri tebrik telgrafları, Darü'l-fünûn idareci ve öğrencilerinin Cumhuriyet inkılâbını olumlu karşıladıklarını göstermişti.

²⁹⁰ Ali Arslan, “İsmet İnönü'ye İstanbul Dar'ül-fünûnu Fen Fakültesi Tarafından Fahri Müdürlük Unvanı Verilmesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 2, 2002, s. 1-18.

²⁹¹ TBMM Zabıt Cerideleri (TBMMZC), Devre 2, C. 3, İçtimai Sene 1, 47. İçtimaa, s. 179; *Akşam*, S. 1.820, 1 Kasım 1923, s. 1.

III. BÖLÜM

3. CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE DARÜ'L-FÜNÛN (1923-1933)

3.1. Cumhuriyet Dönemi'nde Darü'l-fünûnda Meydana Gelen Gelişmeler

Milli Mücadele yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM)'nin tek önceliği vatanın işgalden kurtarılmasıydı. Ancak TBMM'nin savaş yıllarındaki hemen hemen bütün kongrelerinde eğitim meseleleri ele alınmış ve milli bir eğitim anlayışının oluşturulması gerekliliği üzerinde durulmuştu. Milli Mücadele'nin devam ettiği sırada toplanan Maarif Kongresinde de milli eğitim konusu ele alınmıştı.²⁹² Ayrıca 14 Aralık 1920 tarihinde TBMM'de kanun teklifleri görüşülürken Darü'l-fünûn konusu açılmış ama herhangi bir karar alınmamıştı.²⁹³

Darü'l-fünûn ile TBMM arasındaki ilk ilişkiler işgal yıllarında başlamıştı. Darü'l-fünûn Edebiyat Fakültesi tarafından Atatürk'e Fahri Müderrislik unvanı verilmişti. Mustafa Kemal Paşa ise Edebiyat Fakültesine yolladığı teşekkür telgrafında *“inaniyorum ki milli bağımsızlığımızı bilim alanında Fakülteniz tamamlayacaktır”*²⁹⁴ diyerek Darü'l-fünûndan olan beklentisini dile getirmişti.

Milli Mücadele sonrası ülke işgalden kurtulduktan sonra devlet ideolojisinde millilik rüzgârları esmeye başlamıştı. Milli bir devletin kurulmasında milli bir kültür ve tarih'in önemi bilinmekle beraber bu konu da yapılacak çalışmalar için gözler Darü'l-fünûna çevrilmişti. Keza 1 Mart 1923'te Atatürk, meclis'in açıldığı gün yaptığı konuşma sırasında Darü'l-fünûna değinmiş, modern meslek ve fikir adamı yetiştirme konusunda Darü'l-fünûna olan güvenini dile getirmişti.²⁹⁵

Cumhuriyet'in ilanından önce toplanan Maarif Şurasında (15 Temmuz – 15 Ağustos 1923) Maarif Vekili İsmail Safa Bey, Darü'l-fünûn konusunu açmış ve müderrislerle ilgili kararlar çıkartmıştı. Şura toplantısında Darü'l-fünûn müderrislerinin maaşlarına zam yapılmış, ayrıca Darü'l-fünûnda görevli hocaların siyasi ve ticari işlerle uğraşmamaları konusunda karara varılmıştı.²⁹⁶

Cumhuriyet'in ilanı ile beraber kurulan Cumhuriyet Hükümetleri Darü'l-fünûnun en önemli eksikliklerinden biri olan bina ihtiyacını gidermek amacıyla Harbiye

²⁹² TBMMZC, C. 1, 12. İçtima, s. 241-242.

²⁹³ TBMMZC, C. 6, İçtimaii Sene 1, s. 372.

²⁹⁴ Atatürk Araştırma Merkezi (ATAM), *Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara 2006, s. 508.

²⁹⁵ ATAM, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, C. 1, s. 316.

²⁹⁶ Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)*, s. 194.

Nezaretî binasını Darü'l-fünûna, Medresetü'l-Kuzat binasını ise Darü'l-fünûn kütüphanesine tahsis etmişti.²⁹⁷ Ayrıca 22 Kasım 1923 tarihinde Cumhuriyet Dönemi Darü'l-fünûnun ilk rektörü olan İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu)'nun ataması yapılmıştı.[EK-7]²⁹⁸

Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra 21 Nisan 1924 tarihinde 493 sayılı kanun ile yürürlüğe giren İstanbul Darü'l-fünûnu Talimatnamesi ile Darü'l-fünûna tüzel kişilik verilmişti.²⁹⁹ İstanbul Darü'l-fünûnu Talimatnamesinin ilk maddesinde “*İstanbul Darü'l-fünûn'u; Tıp, Hukuk, Edebiyat, Fen ve İlahiyat Fakültelerinden müteşekkildir.*” ibaresi yer almaktadır. Böylece 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu sonrası medreselerin yerine kurulan İlahiyat Fakültesi ile beraber Darü'l-fünûnda fakülte sayısı beş'e yükselmişti. Ayrıca 1919 'da medrese diye tabir edilen şubelere yeniden fakülte denilmişti.³⁰⁰ Haziran 1925 tarihinde Darü'l-fünûnu ziyaret eden Maarif Nazırı Hamdullah Suphi Bey, burada yaptığı konuşmada Darü'l-fünûndan beklentilerini şu sözlerle ifade etmiştir: “*Dar'ül-fünûnumuz bazen gizli bazen aşikâr memleketin üzerinde hala mevcut olan hurafe ve delalet kuvvetlerine karşı inkılâp fikirlerinin bir mücadele cihazıdır...*”³⁰¹

Cumhuriyet'in ilk on yılında hükümet, Darü'l-fünûnun, idaresine ve ders programlarına karışmamış hatta ekonomik sıkıntıların olduğu bu yıllarda Darü'l-fünûn hocalarının maaşlarına zam bile yapılmıştı. Ancak hükümetin bütün olumlu yaklaşımlarına rağmen Darü'l-fünûn, yeni bilimsel araştırmalar ortaya koyamamış ve gerçek bir yükseköğretim kurumu niteliğine bürünememişti. Darü'l-fünûna karşı ilk eleştiriler Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile bütün eğitim kurumlarının Maarif Nazırlığına bağlanmasından sonra başlamıştı. 1924 tarihinde Yüksek Öğretmen Okulu Müdürü Mustafa Şekip Bey'in istifası üzerine Maarif Nazırlığınca yerine Şemsettin (Günaltay) Bey atanmıştı. Yönetmenlik gereği Yüksek Öğretmen Okuluna müdür seçimi Edebiyat Fakültesinin Maarif Nazırlığına önereceği iki adaydan biri olmalıydı. Bunu göz ardı eden Maarif Nazırlığı ile Darü'l-fünûn arasında yetki anlaşmazlığından dolayı tartışmalar başlamıştı.³⁰²

²⁹⁷ Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Dar'ül-fünûn (1863-1933)**, s. 195.

²⁹⁸ İlgili belgenin kopyası için EK-7'e bakınız: **Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (DABCA)**, Fon Kodu: 30.11.1, Yer No: 1.4.13, 22.11.1923.

²⁹⁹ **TBMMZC**, Devre 2, C. 8, İçtimaii Sene 2, 43. İçtima, s. 975-982.

³⁰⁰ **Düstur**, 3. Tertip, C. 5, s. 1099-1107.

³⁰¹ **Milli Mecmua**, 1 Temmuz 1925, Sayı 40, sene 2.

³⁰² Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yayınları, Ankara 1982, s. 83.

Ayrıca Tıp Fakültesinin Haydarpaşa'dan İstanbul'a taşınması meselesinde Darü'l-fünûnun takındığı tutum, TBMM'de bütün eleştiri oklarını Darü'l-fünûna yönlendirmişti. Akabinde Darü'l-fünûn öğrencileri ile Dersaadet Tramvay Şirketi arasında çıkan olaylar yaralanmalara sebep olmuştu. Olayların büyümesi üzerine 1924'un sonlarına doğru Darü'l-fünûn için bir "İnzibat Talimatnamesi" çıkarılmıştı.³⁰³

Öğrenci olaylarından sonra Darü'l-fünûn bahçesinde fotoğraf çeken öğrencilerin günah işledikleri gerekçesiyle disiplin cezası almaları³⁰⁴ ve İstanbul'a gelen Macar Darü'l-fünûnu öğrencileri ile Türk Darü'l-fünûnu kız öğrencilerinin birlikte dans etmeleri gibi hadiseler basında var olan eleştirilerin dozunu daha da artırmıştı.³⁰⁵ Basında artan Darü'l-fünûn ile ilgili eleştiriler TBMM gündemine de taşınmıştı. 11 Şubat 1925 tarihinde Dersim Milletvekili Feridun Fikri Bey, bütçe görüşmelerinde Darü'l-fünûnun bütçesinden çok, ülkede bir Darü'l-fünûn meselesinin bulunduğunu ve bu meselenin ancak bu kurumun ilgası ile hal olunabileceğini dile getirmişti.³⁰⁶ Bütçe görüşmelerinin devam ettiği 20 Nisan 1925 tarihinde İstanbul Milletvekili Yusuf Akçura, Darü'l-fünûnun ilmi vazifesinden bahisle Avrupa'dan uzmanlar getirilerek Darü'l-fünûnda ıslah çalışmalarının yapılma gerekliliğini dile getirmişti.³⁰⁷

Meclisteki Darü'l-fünûn aleyhindeki konuşmaların artması üzerine Darülfünûn Emmini(Rektörü) İsmail Hakkı Bey, özellikle muhtariyet konusundaki eleştirilere; "*Mevzubahis olunan muhtariyet, Darülfünûn muhtariyet-i ilmiyesi ise bunu saltanat vermiştir. Kendi umdelerine sadık olmak endişesiyle aleyhtarlarını bile iskât etmek istemeyen bir Cumhuriyet, bunu geri alamaz.(...) Dünyanın hiçbir tarafında hiçbir Darülfünûn bu derece dedikoduya maruz olmamıştır.*"³⁰⁸ diyerek tepkisini ortaya koymuştu.

TBMM'de Darü'l-fünûnun bütçe görüşmelerinin sürdüğü sırada Darü'l-fünûn hakkında da eleştiriler artarak devam ederken, Macar Dar'ül-fünûnundan İstanbul'u ziyarete gelen Macar Dar'ül-fünûn talebelerine Tokatlıyan Han'ında verilen ziyafet eleştirilerin dozunun artmasına neden olmuştu. Verilen bu ziyafetin bütün masraflarının Darü'l-fünûn kasasından karşılandığı gibi dedikoduların çıkması üzerine İsmail Hakkı

³⁰³ **İkdam**, Sayı 10.034, 09.03.1923, s. 1.

³⁰⁴ Ersoy Taşdemirci, "Atatürk'ün Önderliğinde 1933 Üniversite Reformu", **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1994, Sayı 5, s. 138.

³⁰⁵ **Sebilürreşat**, 22 Ocak 1925, Sayı 635, C. 25.

³⁰⁶ **TBMMZC**, Devre 2, C. 14, İçtimaa Sene 2, 60. İçtimaa, s. 140.

³⁰⁷ **TBMMZC**, Devre 2, C. 18, İçtimaa Sene 2, 107. İçtimaa, s. 250-225.

³⁰⁸ **İkdam**, Sayı 9.994, 28 Ocak 1925, s. 1.

Bey, 26 Nisan 1925 tarihinde Darü'l-fünûn Eminliğinden istifa etmişti.³⁰⁹ İsmail Hakkı Bey'in istifası üzerine 11 Mayıs 1925 tarihinde Darü'l-fünûn Fakültelerinin gösterdikleri adaylar arasından Maarif Vekâletince Tıp Fakültesi Anatomi hocası Nureddin Ali(Berkol) Bey, Darü'l-fünûn Eminliğine uygun görülmüştü.³¹⁰

Darü'l-fünûn Eminliğine Nureddin Ali Bey seçildikten sonra Darü'l-fünûna yapılan eleştiriler bir nebze olsun azalmıştı. 1926 yılında Darü'l-fünûna yabancı öğretim üyesi getirilmesi kararlaştırılmış ve Fransa'dan Matematik, Fizik, Fizikokimya, Zooloji ile Elektro-Mekanik kürsüleri için 5 Öğretim üyesi getirilmişti.³¹¹

Darü'l-fünûn Eminliğine Nureddin Ali Bey getirildikten sonra hükümet ile Darü'l-fünûn arasındaki ilişkilerde düzelme eğilimi göstermişti. Keza 23 Mayıs 1926 tarihinde Maarif Vekili Mustafa Necati Bey yaptığı bütçe görüşmeleri sırasında Darü'l-fünûnun özerkliğini şu sözlerle savunmuştur:

“Dar’ül-fünûn doğrudan doğruya müstakil bir müessesemizdir. Milletın manevi kudretinin mümessillerinden biridir. Kabul etmek lazım gelir ki, Dar’ül-fünûn denen müessese doğrudan doğruya Maarif Vekâleti’nin emri altında bir müessese değildir. Eğer lalettayın herhangi bir şahıs Dar’ül-fünûn müessesesine şu tarzda, bu tarzda hareket edin diye emir verecek olursa orada Dar’ül-fünûn yok demektir. Arkadaşlar müesseselerin hukuki salahiyetini muhafaza etmek doğrudan doğruya o müesseseleri yaşatmak demektir. Bu memlekette Dar’ül-fünûn müstakil yaşar ve tedrisat itibariyle müderrislerin nokta-i nazarı alınarak umumi hatlar çizilirse o vakit Dar’ül-fünûn’un hakiki semerelerini kabul etmek icap eder. Yoksa Dar’ül-fünûn emininin, Dar’ül-fünûn divanının yaptıkları program lalettayın [sıradan] bir vekil tarafından bozulacak olursa, o Dar’ül-fünûn vazifesini yapmış olamaz.”³¹²

Yeni Emin (Rektör) seçimi sonrası TBMM ve basında Darü'l-fünûnun ile ilgili tartışmaların azalmakla beraber bu dönemde İlahiyat Fakültesinin hükümette tartışma konusu olan Türkçe ibadet konusundaki girişimi bütün gözleri tekrardan bu

³⁰⁹ Ekmeleddin İhsanoğlu, (e), a.g.e., s. 318.

³¹⁰ **İkdam**, Sayı 10.095, 14 Mayıs 1925, s. 1.

³¹¹ Sevtap İshakoğlu Kadioğlu, “1933 Üniversite Reformu Hakkında bir bibliyografya Denemesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 2, S. 4, s. 471-491.

³¹² Mustafa Eski, **Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı: Mustafa Necati**, ATAM, Ankara 1999, s. 149.

kuruma çevirmiştir. İç siyaset gündemini meşgul eden Türkçe ibadet konusu, tamamen İslamiyet'in millileştirilmesi girişiminin devamı niteliğindeydi.³¹³

Darü'l-fünûn İlahiyat Fakültesi hocalarından İsmail Hakkı Bey (Baltacıoğlu), Türkçe ibadet konusunda hükümet ile aynı fikirde olduklarını göstermek ve İlahiyat Fakültesinden var olan beklentileri karşılamak için bir layiha kaleme almıştı. İsmail Hakkı Bey tarafından hazırlanan layihanın ilk şekli 15 Mayıs 1928 tarihinde Milli Mecmua'nın "*Türk İnkılâbı Karşısında Müslümanlık*" adlı anket yazısında yayınlanmıştı.³¹⁴ Nitekim 11 Haziran 1928 tarihinde Darü'l-fünûn'un İlahiyat Fakültesi Dekanı Fuad Köprülü imzalı bir Ruznâme-i Müzakerât metni İlahiyat Fakültesi Müderrisler Meclisine gönderilmişti. Ruznâme'nin ilk maddesinde "*Terbiye müderrisi İsmail Hakkı Bey'in dini ıslahat hakkındaki layihasının*" görüşüleceği belirtilmişti.³¹⁵

İlahiyat Fakültesi Müderrisler Meclisi, İsmail Hakkı Bey'in layihasını görüşmek için 18 Haziran 1928 tarihinde toplanmışsa da komisyona katılan hiçbir müderris tarafından layiha imzalanmamış ve hiçbir karar çıkmamıştı. İsmail Hakkı Bey'in hazırladığı layiha 20 Haziran 1928 tarihinde basına yansımıştı. İsmail Hakkı Bey tarafından "*İslam dinini Türkçeleştirmek lazımdır.*" düşüncesiyle hazırladığı ve "ibadet şekli", "ibadet dili", "ibadetin niteliği" ile "ibadetin düşünce yanı" adlı dört maddeden oluşan³¹⁶ layihası şöyledir:

"1. Demokrasi sahasında tecelli eden muazzam Türk İnkılâbı, lisani, ahlaki, hukuki, iktisadi bütün içtimai müesseseleriyle başlıca iki manzara gösteriyor. Birincisi bütün içtimai müesseselerin amelileşmesi. İkincisi, Bütün içtimai müesseselerin millileşmesi. Binaenaleyh cemiyetimizin hayatında ilme ve malukata ait olan bütün mevzular aklın ve ilmin salahiyati ile idare edildiği gibi milli hayata ait olan bütün faaliyetlerde infiradçılıktan kurtulmakta ve mili tesanüde dâhil olmaktadır. Türk inkılâbı lisanda, ahlakta, hukukta, iktisatta, sanatta yaptığı bütün tahavvüllerin mebdeini ilmin makuliyetinden ve milli hayatının feyzinden almıştır.

³¹³ "**İslamiyet'in Millileştirilmesi**" tabirini ilk defa 1914 yılında Yusuf Akçura tarafından kullanılmıştı. Ayrıntılı bilgi için bkz. François Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Önemi**, İstanbul 1996, s. 106.

³¹⁴ **Milli Mecmua**, 15 Mayıs 1928, Sayı 110. S. 4773.

³¹⁵ Düccane Cündioğlu, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Din ve Siyaset**, Kapı Yayınevi, İstanbul 2014, s. 88.

³¹⁶ Cündioğlu, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Din ve Siyaset**, s. 96.

2. *Din de içtimai bir müessesedir Diğer içtimai müesseseler gibi hayatın zarururetlerine katlanmak, tekâmülün seyrini kovalama mecburiyetindedir. Bu tekâmül gerçi dinimizin tabiat-ı esasiye haricinde olmayacaktır. Fakat bununla dinimizin ilmi, iktisadi ve bedii emirleri her ne olursa olsun bütün eski şekillere ve eski örflere merbut ve tekâmül kudretinden mahrum kalacağını düşünmek hatadır. Binaenaleyh Türk demokrasisinde din de muhtaç olduğu inkişafı ve hayatiyeti göstermelidir.*

3. *Böyle bir ıslahat imkânı mevcut olmakla beraber bunu sırrilerin la-akli ve fevri olan tesirlerinden beklemek bugün cemiyetin şartlarına göre bir imkânsızlıktır. Dini hayat da ahlaki ve iktisadi hayat gibi ancak ilmi tefekkürler ilmi usullerle bast ve ıslah edilmelidir ki diğer müesseselerle hemahenk bir surette hususi ve şahsi feyzini verebilsin. Bu ıslahat için encümenimizin tasavvur ettiği tedbirler şunlardır:*

4. *Evvela ibadetin şeklinde: Mabetlerimiz temiz, muntazam, kabil-i iskân bir hale getirilmelidir. Mabetlerde sıralar elbiselikler tesis edilmeli ve temiz ayakkabılarla mabetlere girilmesi terviç edilmelidir. Bu dini ıslahatın, ibadete ait olan sıhhi şartıdır. Saniyen ibadetin dilinde: **İbadet lisanı Türkçe olmalıdır.** Ayetlerin, duaların, hutbelerin Türkçe şekilleri kabul ve istimal edilmelidir. Bunlar yalnız hafızanın sermayesi olarak değil mektub ve muharrer olarak dahi istimal edilebilmelidir ve mabetlerde bu esasta teşkilat yapılmalıdır.*

Salisen ibadetin sıfatında: İbadetlerin son derece bedii, müheyyic, deruni bir şekilde yapılması temin edilmelidir. Bunun için usul dairesinde tağanniye müstait müezzinler, imamlar yetiştirmek lazımdır. Ayrıca mabetlerde musiki aletlerinin kabulü dahi lüzum gelir. Mabetlerde ilahi mahiyetinde asri ve enstrumantal musikiye kat'i ihtiyaç vardır.

Rabian ibadetin fikriyatında: Hutbelerin matbu şekilleri kâfi değildir. Hitabet kıraatten ayrı bir şeydir. Hutbelerde mühim olan mahiyet doğrudan doğruya ilmi yahut iktisadi fikirler değil, doğrudan doğruya dini olan kıymetler ve muakelelerdir.

Bunu verebilecek insanlar hitabete muktedir din feylosoflarıdır. Bu mertebede hatiplerimiz İlahiyat Fakültesi vasıtasıyla kâfi miktarda yetişinceye kadar hariçte mevcut olan din mütefekkirlerinden ve din feylosoflarından istifade etmek lazımdır. Bunlar haricinde yapılacak hizmet din edebiyatının ve din felsefesinin tesisidir. Bu maksadı eski şekil ile doğrudan doğruya tasavvuf temin edemez. Asıl mühim olan şey ne Kur'an-ı Kerim'in Türkçesi ne de bu Türkçesinin tasnif ve tensik edilmiş şeklidir. Mühim olan şey Kur'anın ve İslam dininin beşerî ve mutlak mahiyetini gösteren felsefi bir rü'yettir. Şimdiye kadar bu yapılamamıştır. Kur'an-ı Kerim'in bu gözle görülüp kuvvani bir zekâ ile anlaşılmadıkça akl-ı mahz ve mantık-ı mücerret ile anlaşılmaz. Bütün ıslahatın tahakkuku için ilmi bir merkez tarafından vücuda getirilecek olan tatbikat projesinin ihzârı lazım gelir. Bu ilim merkezi İlahiyat Fakültesi'dir. Türk inkılâbı bu fakülteyi vücuda getirmekle bu ihtiyacı tespit etmiş oluyor. Fakültemiz üç senelik ilmi tedrise tecrübeleri neticesinde Türk cemiyeti için hayırlı ve şerefli olacağına kani bulunduğu bu ıslahat kanatına vasıl olmuştur.”³¹⁷

Dinde radikal reformlar öneren layihayı İsmail Hakkı Bey ve Fuad Köprülü dışında hiç kimse imzalamamış hatta Ferid Kam ve Babanzâde Ahmet Naim sert tepki göstermişti. Hükümet iradesi dışında gelişen bu olay sonrası Atatürk'ün Darü'l-fünûnun Emmini'ne “Siz kime sordunuz da boynunuzdan büyük işlere kalkıştınız?” diyerek sert tepki göstermişti.³¹⁸

Millileştirme siyasetinin bir parçası olan din-i ıslahat beyannamesi, camileri modernize etme fikrinin temeli olan “İbadetlerin Türkçeleştirilmesi Projesi”nin bir parçası olmakla beraber 1932 yılında fiilen resmîyet kazanacaktır.³¹⁹

İlahiyat Fakültesi Müderrisler Meclisinde yaşanan bu gelişmeler bütün gözleri Darü'l-fünûna çevirmişti. Özellikle Darü'l-fünûnu başarısız gören ve ıslah edilmesi fikrini savunan Kadro Dergisi'nde eleştiri yazıları çıkmıştı. Devrimler konusunda Darü'l-fünûnun pasif kalması Kadrocular tarafından en çok eleştirilen nokta olmuştu. Kadro Dergisi bünyesinde yer alan Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Vedat Nedim (Tör), Şevket

³¹⁷ İsmail Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997, C. 2, EK-9, 10, s. 667-669.

³¹⁸ Dücan Cündioğlu, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Din ve Siyaset*, s. 91-92.

³¹⁹ Cündioğlu, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Din ve Siyaset*, s.99.

Süreyya (Aydemir) ve Burhan Asaf (Belge) gibi yazarlar Darü'l-fünûnu başarısız gören önemli isimlerin başında yer almışlardı. Buna örnek Darü'l-fünûnun devrimler karşısında pasifliğini Burhan Asaf (Belge) şu sözlerle eleştirmişti:

“(...) Memlekette her üç seneden beri, inkılâbın esasları hakkında bir münakaşa sürüp gitmektedir. Dar’ül-fünûnla hiçbir alakası olmayan memleket çocukları, bu davada, taşları bile heyecana ve iştirake davet edecek bir ceht ve hararet göstermişlerdir. Mecmualarla kitaplarla, konferanslarla inkılâbımızın ne olduğunu ifadeye çalışmışlardır. Fakat Dar’ül-fünûn dışında kopan bu fikir gürültüleri, Dar’ül-fünûn müderrislerinin başlarını pencereden bakacak kadar olsun alakadar kılmamıştır.”[EK-8]³²⁰

Yine Kadrocuların önemli isimlerinden olan Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), Darü'l-fünûnun beklentilerden uzak bir kurum olduğunu ve ıslah edilmesi gerekliliğini şu sözlerle dile getirmişti:

“(...) Mevcut Dar’ül-fünûnumuz, pekiyi hatırladığımıza göre bundan onbeş onaltı yıl evvel, gene Avrupalı mütehassıslar tarafından kurulmuştur. Hatta bazı kürsüleri ecnebi profesörler işgal etmektedir. Buna rağmen hala herhangi bir Avrupa Dar’ül-fünûn’u evsafını haiz olmaktan uzaktır... Her ilim bir muhitin mahsulü olduğu gibi, her ilim şubesindeki mütehassıs da bir muhitin henüz tevekkün etmemiş ise büyük bir ihtisas ve laboratuvarı olan Dar’ül-fünûn bize yetiştireceği meslek ve ihtisası şimdiden acımak lazımdır.”[EK-9]³²¹

Üniversite dışında gelişen Kadro hareketi; aydınlardan oluşması, üniversite reformunun konuşulduğu yıllar olması ve devrimlere denk gelmesi Darü'l-fünûna cephe almalarının temel sebebi olmuştu. Özellikle Darü'l-fünûnun devrimler karşısında kayıtsız kalması Kadrocuların temel eleştiri noktasını oluşturmuştu. Şevket Süreyya (Aydemir), kaleme aldığı “*Dar’ül-fünûn İnkılâp Hassasiyeti ve Cahit Bey İnkılâpçılığı*” adlı yazısında şu sözlerle Darü'l-fünûnu eleştirmekteydi:

“Bizim Dar’ül-fünûnumuzun kürsüleri, Türk İnkılâbının ilk günden bugüne kadar bütün cemiyet ilimleri sahasında, İnkılâbın kuruluş ve yaratılış

³²⁰ İlgili belgenin kopyası için EK-8’e bakınız Burhan Asaf, “Üniversitenin Manası”, **Kadro Dergisi**, Ağustos 1933, Sayı 20, s. 24.

³²¹ İlgili belgenin kopyası için EK-9’a bakınız: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Mütehassız”, **Kadro Dergisi**, Şubat 1932, Sayı 2, s. 47

davalarını işleyen, reel olan, orijinal olan tek bir eser, tek bir broşür hatta tek bir sahife vermemiştir."³²²

Kadrocular, Türk Devrimine karşı bir kurum olarak gördükleri Darü'l-fünûn hakkında hükümeti uyarmayı bir vazife olarak görmüşlerdi.³²³

3.2. Atatürk'ün Darü'l-fünûna Bakışı

TBMM ve basında Darü'l-fünûn hakkındaki eleştirilere rağmen Atatürk, modern uygarlığın oluşması konusunda öncülüğü Darü'l-fünûndan beklemişti. Bu yüzdendir ki modern ve uygar milletler düzeyine ulaşmak için eskimiş, çağın gerekliliklerine cevap veremeyen Osmanlı kurumlarına son verirken Darü'l-fünûna dokunmamıştı. Darü'l-fünûnun eğitimde büyük rol oynayacağına inanan Atatürk, savaş sonrasındaki zor dönemde bile bütün imkânları seferber etmişti. Atatürk hemen hemen her konuşmasında yükseköğretime verdiği önemi dile getirmişti.

Darü'l-fünûn ile Atatürk arasındaki ilk resmi ilişki Darü'l-fünûn Edebiyat Fakültesinin Atatürk'e Fahri Müderrislik unvanı vermesiyle kurulmuştu. İkinci bir önemli gelişme ise Şeyh Sait İsyanının çıktığı Şubat 1925 tarihinde Darü'l-fünûn Divanı tarafından irticaya karşı hükümetin yanında yer aldıklarına dair yazıyı telgraf ile Atatürk'e bildirmeleri olmuştu.³²⁴ Ayrıca Darü'l-fünûn Emaneti tarafından 1927 tarihinde "*Büyük Gaziye İstanbul Dar'ül-fünûn'dan Küçük Bir Armağan*" adlı risale bastırılmıştı.[EK-10]³²⁵ Ancak Atatürk, Darü'l-fünûnün kurumsal kimliğinden şikâyetçi olmasa da verilen eğitimden de pek hoşnut değildi. Nitekim Darü'l-fünûnün devrimler karşısında pasif kalması Atatürk'ün tepkisini çekmişti. Atatürk, ilk tepkisini Ankara'da Hukuk Fakültesini kurarak göstermiş ve yurt dışına öğrenci göndertmişti.³²⁶

3.2.1. Darü'l-fünûnun Atatürk Devrimlerinde Tutumu

Cumhuriyet'in ilanı sonrası Osmanlı'dan kalan kurumlar tek tek kaldırılırken Darü'l-fünûna dokunulmamıştı. Eğitim ve öğretimde kendisinden fazlasıyla bir beklenti içine girilmesine rağmen Darü'l-fünûn, istenilen gelişmeyi gösterememişti. Özellikle ezberci anlayışa dayanan eğitim düzeni eleştirilerin temel sebeplerini oluştururken,

³²² Şevket Süreyya, "Darülfünûn İnkılâp Hassasiyeti ve Cahit Bey İnkılâpçılığı", *Kadro Dergisi*, 1933, C. 2, Sayı 14, s. 8.

³²³ Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Harekâtı*, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara 1994, s. 182-183.

³²⁴ Yıldırım, *Türk Üniversite Tarihi*, s. 331.

³²⁵ İlgili belgenin kopyası için EK-10'a bakınız: *Büyük Gaziye İstanbul Dar'ül-fünûn'dan Küçük Bir Armağan*, Milliyet Matbaası, İstanbul 1927.

³²⁶ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, YKY, İstanbul 2010, s. 342.

devrimlere karşı olan tutumu da eleştirilerin dozunu artırmıştı. Bu konu da birkaç örnek vermekte fayda vardır.

Atatürk'ün İzmir'de bulunduğu Şubat 1924 tarihinde Darü'l-fünûn müderrisleri kendisini ziyaret etmişlerdi. İsmail Hakkı Bey'inde içinde bulunduğu Darü'l-fünûn heyeti ile görüşen Atatürk, milli eğitim ve hilafet ile ilgili heyetin görüşlerini almıştı. Keza toplantı'dan 2 ay sonra 3 Nisan 1924 tarihinde Şeriye ve Erkânı Harbiye-i Umumiye Vekâletinin İlgasına Dair Kanun, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmanî'nin Türkiye Cumhuriyeti Memalik-i Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun yasaları çıkarılmıştı.³²⁷ Görülen o ki Atatürk, Hilafet ve Tevhid-i Tedrisat ile ilgili kanun çıkarmadan önce Darü'l-fünûn hocalarının görüşlerini öğrenmek istemişti.

Hilafetin kaldırılmasından kısa bir süre sonra Darü'l-fünûn Divanı toplanmış ve aldıkları destek kararını bir telgraf ile Atatürk'e bildirmişlerdi. Ayrıca Fen Fakültesi Riyaseti tarafından 12 Eylül 1925 tarihinde hükümete gönderilen destek telgrafında tekke ve zaviyelerin kapatılması kararının Fakülte Heyeti tarafından sevinçle karşılandığı dile getirilmişti.**[EK-11]**³²⁸ Her seferinde devrimlere olan desteklerini bildiren Darü'l-fünûn hocaları tarafından İzmir Suikastı sonrası Atatürk'e suikastı kınayan bir telgrafta gönderilmişti.**[EK-12]**³²⁹

Latin harflerine geçişin dillendirildiği 1926 yılının Mart ve Nisan aylarında Akşam Gazetesinde Latin harflerinin kabulü ile ilgili bir anket yapılmıştı. Ankete katılan Darü'l-fünûn müderrislerinden Ruhیات (Psikoloji) müderrisi M. Şekip (Tunç) dışında aynı ankete cevap veren Ali Ekrem (Bolayır), Necip Asım (Yazıksız), Veled Çelebi (İzbudak), Halil Nimetullah, Avram Galanti ve Halit Ziya (Uşaklıgil) Latin harflerinin kabulü konusunda olumsuz görüş beyan etmişlerdi.³³⁰

Cumhuriyet yönetimi tarafından yapılması planlanan din alanındaki reformlara destek olmak amacıyla 1928 tarihinde İlahiyat Fakültesi müderrisleri tarafından bir tasarı hazırlanmıştı. Hazırlanan bu tasarı da ibadetlerin şeklinde ve niteliğinde değişiklikler öngörülmüştü.³³¹ Tasarı da ibadet dilinin Türkçe olması, camilere sıralar, elbiselikler konulması ve ilahi mahiyette musiki aletler bulundurulması gibi maddeler

³²⁷ **Düstur**, 3. Tertip, C. 5, İstanbul, 1931, s. 668-669.

³²⁸ İlgili belgenin kopyası için EK-11'e bakınız: **DABCA**, Dosya No: 232112, Fon Kodu: 30.10, Yer NO: 194. 330. 13.

³²⁹ İlgili belgenin kopyası için EK-12'ye bakınız: **DABBCA**, Dosya No:123, Fon Kodu: 30.10.00, Yer No: 1.1.23.

³³⁰ Sadık Albayrak, **Türkiye'de İslâmcılık-Batıcılık Mücadelesi**, 2. Baskı, İstanbul 1990, s. 107-111.

³³¹ Cündioğlu, **Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Din ve Siyaset**, s. 96.

yer almıştı.³³² Dinde radikal reformlar öneren tasarımı İsmail Hakkı Bey ve Fuad Köprülü dışında hiç kimse imzalamamış hatta Atatürk bile “*siz kime sordunuz da boynunuzdan büyük işlere kalkıştınız?*” diyerek sert tepki vermişti.³³³

Ülkemizde dil-tarih hareketlerinin geliştiği 1930 yılındaki çalışmaları Darü'l-fünûn dışındaki uzmanlar yürütmüştü. Türk Tarih Tetkik Cemiyeti (Türk Tarih Kurumu) tarafından kaleme alınan 4 ciltlik “Türk Tarihi” adlı eser hakkında Darü'l-fünûn Edebiyat Fakültesinden değerlendirme istenilmişti. Edebiyat ve İlahiyat Fakültesi öğretim üyeleri tarafından yazılan “Mütalânâme”ler de genelde olumsuz görüş beyan ettikleri için yazdıkları değerlendirme yazıları ciltlenmesine rağmen basımı yapılmamıştı.³³⁴ Birinci Türk Tarih Kongresinin toplandığı 2-11 Temmuz 1932 tarihleri arasında kongreye Darü'l-fünûndan 10 öğretim üyesi katılmıştı. Darü'l-fünûn öğretim üyeleri, ortaya atılan milli tarih tezine karşı çıkmışlardı. Özellikle Orta Asya’da yaşanan kuraklık yüzünden göçlerin başladığı tezine Zeki Velidi Togan sert tepki göstermişti.³³⁵ Darü'l-fünûn öğretim üyelerinin resmi dil-tarih görüşüne bilimsel olmayan bir tavırla karşı çıkmaları bütün eleştiri oklarını tekrardan Darü'l-fünûna çevirmişti.

Darü'l-fünûnun devrimler karşısında elde tutulur bir çalışma yapamaması ve hatta birçok devrimde sessiz kalması hükümetin dikkatinden kaçmamıştı. İleri ki yıllarda Darü'l-fünûn reformunda büyük rol oynayacak Dr. Reşit Galip, Darü'l-fünûnun durumunu şu sözlerle dile getirmişti:

“Memlekette siyasi, içtimai büyük inkılâplar oldu. Dar’ül-fünûn bunlara karşı bitaraf bir müşahit kaldı; iktisadi sahada esaslı hareketler oldu, Dar’ül-fünûn bunlardan habersiz göründü; hukukta radikal değişiklikler oldu, Dar’ül-fünûn yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti: Harf inkılâbı oldu, öz dil hareketi başladı, Dar’ül-fünûn hiç tınmadı; yeni bir Tarih telekkisi milli bir hareket halinde bütün ülkeyi sardı, Dar’ül-fünûnda buna bir alâka uyandırabilmek için üç yıl kadar beklemek ve uğraşmak lâzım geldi. İstanbul Dar’ül-fünûnu artık durmuştu, kendisine kapanmıştı, vüstai bir tecerrüt içinde harici âlemden elini ayağını çekmişti.”[EK-13]³³⁶

³³² Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi*, s. 1150-1152.

³³³ Cündioğlu, *Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Din ve Siyaset*, s. 91-92.

³³⁴ Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar’ül-fünûn (1863-1933)*, s. 291.

³³⁵ Siler, *Türk Yüksek Öğretiminde Dar’ül-fünûn (1863-1933)*, s. 291.

³³⁶ İlgili belgenin kopyası için EK-13’e bakınız: *Son Posta*, “Üniversitemiz Ne Olacak”, 1 Ağustos 1933, Sayı 6.

3.2.2. Reform Öncesi Darü'l-fünûn ve Reform Hazırlıkları

Darü'l-fünûnün bütün düzenlemelere rağmen kendisinden beklenen bilimsel gelişmeyi gösterememiş, ülke de yapılan devrimler konusunda önemli bir çalışma yapamamıştı. Hal böyle iken 1920'li yılların sonlarında ortaya çıkan Darü'l-fünûnun ıslahı fikri daha da güçlenmişti. Darü'l-fünûnun ıslahı için ilk olarak 14 Nisan 1929 tarihinde Darü'l-fünûn Divanı tarafından bir ıslahat projesi hazırlanmıştı. Hazırlanan ıslahat projesine göre bilimsel çalışmalara öncelik verilerek Avrupa'daki gelişmiş üniversitelerle aynı seviyeye ulaşılabilecekti. Ayrıca fakültelerin kürsü ve ders sayıları da belirlenmişti.³³⁷ Darü'l-fünûn Emimi Neşet Ömer (İrdelp) Bey, Darü'l-fünûn Divanı tarafından hazırlanan ıslahat projesini şu ifadelerle aktarmaktadır:

*“Dar’ül-fünûn inkişafı ve ilmi vazifesini bihakkın ifası içindir. Islahat projesinin en önemli kısmı, kürsülerin ve derslerin sınıflandırılması, birleştirilmesi ve bazılarının kürsülere ilhak edilmesidir. Bu şekilde Dar’ül-fünûndaki vazifeler bir ilmi heyetin üzerine teksif edilecek daimi ve ilmi bir inzibat altında vazifelerini yerine getirecektir. Bu teşkilatla, ilimde ilmi idare tesis edilecektir. Dersler dağınık olmaktan kurtarılacak, şubelere ayrılacak ve şubeler takviye edilecektir. Dar’ül-fünûn hocalığı asli bir meslek haline gelecek fenni bir inzibat temin edilmiş olacaktır.”*³³⁸

Edebiyat Fakültesi Meclisi müderrislerinden Şekip, Muzaffer ve Şerif Beylerce hazırlanan ıslahat projesi, Darü'l-fünûn Divanı tarafından 16 Aralık 1929 tarihinde son şekli verilerek Maarif Vekâletine sunulmuştu.³³⁹ Darü'l-fünûn Divanı tarafından hazırlanan ıslahat projesini Maarif Vekâleti, daha kapsamlı bir ıslahat yapma fikrinde olduğu için 2 Mayıs 1930 tarihinde bu projeyi reddetmişti.³⁴⁰

Darü'l-fünûn Divanının hazırladığı ıslahat projesinin Maarif Vekâletince ret edilmesinden yaklaşık bir sene sonra 13-14 Mayıs 1931 tarihli Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) kongresinde tekrar gündeme gelmişti. İcra Vekilleri Heyetinin 9 Temmuz 1931 tarihli toplantısında Darü'l-fünûnun 1931 yılı Bütçe Kanun Tasarısı kabul edilerek TBMM'ye gönderilmişti. Tasarı ile birlikte öğretim elemanlarının maaşları kıdem ve öğrenim durumlarına göre belirlenmiş ayrıca belirgin bir oranda zam yapılmıştı. TBMM'ye sunulan bu tasarı da Darü'l-fünûnun yeniden düzenlenmesi ile ilgili hiçbir

³³⁷ Ali Arslan, *Dar’ül-fünûn’dan Üniversiteye*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995, s. 267-269.

³³⁸ Arslan, *Dar’ül-fünûn’dan Üniversiteye*, s. 267-269.

³³⁹ Arslan, *Dar’ül-fünûn’dan Üniversiteye*, s. 267.

³⁴⁰ Arslan, *Dar’ül-fünûn’dan Üniversiteye*, s. 289.

maddeye yer verilmemişti. Ancak Atatürk, Darü'l-fünûn ıslahı ile ilgili bir layiha hazırlatarak Maarif Vekâletine göndermiş ve yabancı öğretim elemanları için bütçeye 10.000 lira ödenek eklettirmişti. Ayrıca Darü'l-fünûn ıslahı ile ilgili incelemelerde bulunması için Profesör Albert Malche Türkiye'ye davet edilmişti. [EK-14]³⁴¹

TBMM'nin 29 Mayıs 1932 tarihli birinci oturumunda gündemin en tepesinde Darü'l-fünûn yer almıştı. İlk oturumda söz alan Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey, Darü'l-fünûn hakkında şu sözleri söylemişti:

“Arkadaşlar, hayatımızın dayanağını teşkil etmek itibariyle en çok ve derin bir surette düşünmekle yükümlü olduğumuz bu müessesenin bütçesi münasebetiyle, sanırım ki hepimiz aynı duygularla mütehasşis bulunmaktayız (...)

Eğer milletimizin tebellür etmesini bekliyorsak kendimize ülkü edindiğimiz, kutsal emellerin meydana gelerek milletin hayatında yeniliğin görüşülmesini arzu ediyorsak, bunun yegâne gereği, yegâne dayanak noktası, görüşmesini yaptığımız Dar'ül-fünûn'dadır.

*Dar'ül-fünûn'a bel bağlamanın en büyük tecelli alanı, en büyük feyiz ve irfan kaynağı olmasındandır. Bu münasebetledir ki, bugün için devlet yönetiminde bulunan arkadaşların gerideki kısımlarının da bir gün tedricen yüksek okul, daha doğrusu Dar'ül-fünûn mezunu olmasını görmek hepimizin en samimi emellerindendir.”*³⁴²

Darü'l-fünûn hakkındaki olumlu görüşleri sonrası Refik Şevket Bey, Darü'l-fünûn ile ilgili reform önerisinin bir an önce meclise getirilmesi gerekliliğini dile getirmişti. Refik Şevket Bey'den sonra söz alan Konya Milletvekili Kemal Zaim Bey, Darü'l-fünûn hocalarının tam gün çalışma konusunu ele almış ve müderrislerin ister evde ister ise görev başında bilimsel çalışmalar yapabileceklerini savunmuştu.³⁴³ Kemal Zaim Bey'den sonra kürsüye çıkan Erzurum Milletvekili Necip Asım Bey, Darü'l-fünûndaki maddi sıkıntıların giderilmesi için bir vakıf sağlanması ve 15 öğrencisi bulunan İlahiyat Fakültesinin kaldırılmasını teklif etmişti.³⁴⁴

Milletvekillerin konuşmasından sonra kürsüye Maarif Vekili Bursa Milletvekili Esat Bey çıkmıştı. Vekillerin sorularına cevap veren Maarif Vekili, Darü'l-fünûn

³⁴¹ İlgili belgenin kopyası için EK-14'e bakınız: **DABCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02/Yer No: 34.16.7.

³⁴² Necdet Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007, s. 51.

³⁴³ Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu**, s. 54.

³⁴⁴ Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu**, 55.

Teskilatına Dair Kanun Taslağının bitmek üzere olduğunu ve Albert Malche'nin yakın bir zamanda hükümete sunacağını dile getirmişti.³⁴⁵ Hükümet tarafından tasarıya son şekli verildikten sonra Meclis'e gönderileceğini ifade eden Maarif Vekili'nin konuşması sonrası Meclis'te alınan şu karar ile hükümete reform için yetki verilmişti:

*“(...) hazine den yapılan yardımın artırılmasına imkân bulunmaması yüzünden esasen teşkilatının memleketimizin mali şiasına nazaran çok geniş bulunduğu kanaati mevcut olan müessese teşkilatın gerek mali imkanlarımıza ve gerek bizzat müessesenin gelecekteki inkişafın gereklerine göre yeniden incelenmesi ve bir teşkilat kanunu tasarısının hazırlanarak yüce meclis'e arz edilmesi için yetkili bir yabancı uzmanın getirilmesi hususunda hükümete yetki verilmiştir.”*³⁴⁶

3.2.3. Albert Malche Raporu ve Önerileri

Darü'l-fünûnda yapılacak reform için incelemelerde bulunmak üzere 1931 tarihinde Cenevre Üniversitesinden Pedagoji Profesörü Albert Malche Türkiye'ye davet edilmişti. A. Malche, 16 Ocak 1932 tarihinde önce İstanbul'a gelmiş, daha sonra Ankara'ya gitmişti. Başbakan İsmet İnönü ve Maarif Vekili Esat Sagay ile görüşen A. Malche, 21 Ocak 1932 tarihinde tekrar İstanbul'a dönmüştü.³⁴⁷ A. Malche'nin İstanbul'a dönüşünden hemen sonra incelemelerde bulunabilmesi için Darü'l-fünûn binasında kendisine bir oda tesis edilmişti. Darü'l-fünûn fakülte, klinik, laboratuvar ve kütüphanelerini inceleyip; öğretim üyeleri, memur ve öğrencilerle görüşen A. Malche 18 Şubat 1932 tarihinde incelemelerini bitirip İsviçre'ye dönmüştü.

Darü'l-fünûn incelemeleri sonrası hazırladığı raporu sunmak için Türkiye'ye dönen A. Malche, 31 Mayıs 1932 tarihinde Ankara'ya gitmiş, burada Maarif Vekili Esat Sagay'a “*İstanbul Dar'ül-fünûn'u Hakkındaki Rapor*”unu sunduktan sonra Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Adalet Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek ile görüşerek 9 Haziran 1932 tarihinde ülkesine dönmüştü.³⁴⁸ Hükümetin daveti ile 2 Mayıs 1933 tarihinde tekrar Türkiye'ye gelen A. Malche, hükümetin isteği üzerine “*Darü'l-fünûn Islahat Komitesi*”nde danışman (müşavir) olarak görev almıştı. Bir yıl yakın bu görevi sürdüren A. Malche, Danışman sıfatı ile komitede yer alarak

³⁴⁵ Öklem, *Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu*, s. 62.

³⁴⁶ Öklem, *Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu*, s. 63.

³⁴⁷ Mete Tuncay-Haldun Özen, “1933 Tasfiyesi veya Bir Tek Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi”, *Toplum ve Tarih*, Sayı 10, 10 Ekim 1984, s. 12.

³⁴⁸ *Cumhuriyet*, 25.08.1932, s. 2.

İstanbul Üniversitesinin kuruluşunda büyük rol oynamış ve 4 Nisan 1934 tarihinde ülkesine dönmüştü.³⁴⁹

A. Malche'nin hazırladığı “*İstanbul Dar’ül-fünûn’u Hakkındaki Rapor*” 3 bölüm ve 59 sayfadan oluşmaktadır. Raporun ilk bölümünde araştırmanın içeriği, ikinci bölümde Darü’l-fünûnun o zaman ki durum incelemesi ve üçüncü bölümde Darü’l-fünûn için yapılması gereken reformların ayrıntıları yer almaktadır.³⁵⁰ A. Malche'nin raporu hükümet tarafından olumlu karşılanmış hatta Maarif Vekili Reşit Galip Bey, “*Bu iş kesin olarak, kökünden ve birdenbire halledilecektir. En çok 20 güne kadar fakülte meclislerinden Darü’l-fünûn Divanından bir muhtıra gelecektir. Bunlar A. Malche'nin görüşü ile birlikte incelenecektir.*”³⁵¹ diyerek üniversite reformu için raporun önemine değinmişti. A. Malche, Raporunda Darü’l-fünûnun mevcut durumunu şöyle özetlemişti:

- Darü’l-fünûnun ilmi özerkliği ve tüzel kişiliği olmasına rağmen, tam bir özerklikten bahsedilemez.³⁵²
- Darü’l-fünûn mevcut bütçesi yeterli olmasına rağmen bir miktar artırılması gerekmektedir.³⁵³
- Darü’l-fünûnda 84 müderris, 44 muallim, 32 müderris muavini ve 68 asistan vardır. Bu sayı Darü’l-fünûn gibi bir kurum için yüksek bir rakamdır.³⁵⁴
- Darü’l-fünûn müderrislerinin maaşları düşük olduğu için üniversite dışından görev almakta ve bu ise eğitim verimliliğini düşürmektedir.³⁵⁵
- Darü’l-fünûn binaları eski olmalarına rağmen geniş ve kullanışlıdır. Fakat laboratuvar, klinik ve seminer odaları teknik donanım bakımından yetersizdir.³⁵⁶
- Darü’l-fünûn Emni’nin yetkileri tamamen belirtilmemiş, idari bütün yetkiler Emin’de toplanılmış bu ise idari alanda aksaklıklar meydana getirmiştir.³⁵⁷
- Darü’l-fünûnda profesörlerin hakem ile tayini ve müderris olabilmek için 45 yaşına kadar beklenilmesi gibi uygulamalar yanlıştır.³⁵⁸
- Fakültelerin bölümlere ayrılmasına rağmen bölümler arasında ilmi bir uyum yoktur.³⁵⁹

³⁴⁹ Dölen, *Türkiye Üniversite Tarihi (Darülfünundan Üniversiteye Geçiş)*, Cilt. 3, s. 83-85.

³⁵⁰ Albert Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

³⁵¹ Öklem, *Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu*, s. 64.

³⁵² Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s.5.

³⁵³ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 6.

³⁵⁴ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 8.

³⁵⁵ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 6-7.

³⁵⁶ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 8.

³⁵⁷ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 8.

³⁵⁸ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 10.

- Fakültelerde dersler yüzeysel bir şekilde verilmektedir. Ayrıca yapılan seminerler de yetersiz kalmaktadır.³⁶⁰
- Türkçe kaynak sayısı az olmakla birlikte, öğrenciler ders tekrarı için başka kaynaklara ulaşamamaktadır.³⁶¹
- Darü'l-fünûn Kütüphanesi kaynak bakımından zengin olmakla birlikte 16.00'da kapanması ve dışarıya kaynak vermemesi doğru bir uygulama değildir.³⁶²
- Darü'l-fünûn fakültelerindeki ortak dersler ayrı ayrı verilmektedir. Farklı bölümlerdeki Öğrencilerin ortak dersleri birlikte verilirse hem bütçe giderlerinde tasarruf sağlanır hem de öğrencilere ortak bir çalışma kültürü aşılanmış olur.³⁶³

A. Malche Darü'l-fünûnunun mevcut durumu hakkında bilgi verdikten sonra analizlerinin sonucu olarak şu sözleri dile getirmiştir:

*“İstanbul Dar’ül-fünûnu, zayıf bir randıman vermek üzere işleyen vazi bir teşekküldür. Binaenaleyh, halledilecek meselenin şekil ve mahiyet budur: Makineyi sadeleştirmek mesaisini tekzif etmek, bu makaleyi işletenlere en mükemmel usulleri tatbik imkanları da vermek sureti ile müteaddit kuvvet ziyaretlerinin önüne geçmek.”*³⁶⁴

A. Malche'nin hazırladığı raporu 3. Bölümünde ise Darü'l-fünûnunun yeniden yapılandırılması için gereken reform şöyle sıralamıştır:

- Islahatların başarıya ulaşabilmesi için Maarif Vekilinin Dar’ül-fünûn reisi olduğunu bildiren maddeyi resmen uygulayarak özerklik meselesinin çözüme kavuşturulması³⁶⁵
- Dar’ül-fünûna öğrenci gönderen liselerde Batı lisanlarının öğretilmesi, Dar’ül-fünûnda Fransızca ve Almanca derslerinin okutulması³⁶⁶
- Dar’ül-fünûnda birinci yılın sonunda yabancı dil sınavı uygulamasının getirilmesi³⁶⁷
- Uygulanan eğitim metodunun değiştirilmesi³⁶⁸
- Türkçe neşriyat yapılması

³⁵⁹ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 10.

³⁶⁰ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 11.

³⁶¹ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 14.

³⁶² Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 15.

³⁶³ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 18-19.

³⁶⁴ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 21.

³⁶⁵ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 24.

³⁶⁶ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 27-28.

³⁶⁷ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 28-30.

³⁶⁸ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 22.

- Kütüphane teşkilatında değişikliğe gidilmesi ve fişleme sisteminin getirilmesi³⁶⁹
- Fakültelerin başına profesör kadrolarının getirilmesi
- Haydarpaşa’da bulunan Tıp Fakültesi Beyazıt’a taşınmalı ve öğrencilere uygulamalı eğitim imkânları oluşturulmalı³⁷⁰
- Dar’ül-fünûnda halka açık konferanslar verilmeli, kongreler ve arkeolojik geziler düzenlenmeli
- Dar’ül-fünûn için Türkçe bir dergi çıkartılmalı
- Dar’ül-fünûndaki hoca sayısı azaltılmalı, kalanlarında maddi şartları iyileştirilmeli³⁷¹
- Tıp Fakültesinde 16, Fen Fakültesi, Hukuk Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi için de kanun ile 12 sabit kursu kurulmalı³⁷²
- Dar’ül-fünûna vakfedilmiş emlakların geliri Dar’ül-fünûn bütçesine aktarılmalı³⁷³
- Tez ve ödevlerde tercümelerin kabul edilmemesi³⁷⁴
- Profesör tarafından Edebiyat Fakültesinde öğretmenlere verilen Türk Tarihi dersi devam etmeli³⁷⁵
- Fen Fakültesi içinde Türkiye’nin Jeolojik Haritası Servisi açılmalıdır.³⁷⁶

A. Malche, Darü’l-fünûnun ancak ilmi çalışmalar yaparak modern bir yükseköğretim kurumuna dönüşebileceğini dile getirmişti. Darü’l-fünûn ıslahı için *“Darü’l-fünûn meselesi esas itibari ile Türkiye’nin fikri, manevi hatta içtimai istikbali meselesidir.”*³⁷⁷ diyerek Darü’l-fünûnun Türkiye için önemini dile getirmişti. A. Malche, raporunda herkesçe bilinen Darü’l-fünûn sorunlarını raporlaştırmaktan öteye gidememişti. Lakin yabancı bir bilim adamı tarafından Darü’l-fünûnun objektif bir bakış ile sorunları dile getirmesi bakımından önem arz etmekteydi. Raporda dikkat çeken en önemli husus ise, Darü’l-fünûnun kapatılması ile ilgili hiçbir maddenin bulunmayışındır.

Atatürk, A. Malche’nin Darü’l-fünûn ile ilgili raporuna çok önem vermiş ve raporu incelerken Darü’l-fünûn reformu için önemli gördüğü maddelerin altını çizerek reform

³⁶⁹ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 30-31.

³⁷⁰ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 44-46.

³⁷¹ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 41.

³⁷² Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 43-44.

³⁷³ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 59.

³⁷⁴ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 59.

³⁷⁵ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 59.

³⁷⁶ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 59.

³⁷⁷ Malche, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, s. 58.

için önemli gördüğü noktaları not almıştı. Utkan Kocatürk tarafından kaleme alınan “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”³⁷⁸ adlı çalışmasında Atatürk’ün raporu incelerken ki aldığı notlar şöyle paylaşılmıştır:

- İstanbul Darü’l-fünûnu lağvolunmuştur; yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır.³⁷⁹
- Bunun tesisine Maarif Vekâleti memurdur.³⁸⁰
- Talebe, İngilizce, Almanca, İtalyanca ve Fransızca gibi ekalli bir ecnebi lisan bilmelidir.³⁸¹
- Hürriyet-i ilmiye mahfuz. Fakat, idare ve talim heyetlerinin tayininde ve program tanziminde müdahale.³⁸²
- Kâfi para vermişik.³⁸³
- 88 müdür + 44 muavin + 36 müdür muavini + 42 asistan = 240 çok.³⁸⁴
- Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır.³⁸⁵
- Eminin en mühim vazifesi ilmi meselelere taalluk eder; idare işleri için, bir memur lazım.³⁸⁶
- İstanbul Dar’ül-fünûnu, kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevk eden, ilmi ve fikri bir hızdan nasibedar değildir.
- Birkaç sene için teveccüh olunacak istikameti Vekâlet tespit etmeli.³⁸⁷
- Fakülte reislerinin müşterek ve devamlı çalışmaları (Emin tarafından) temin olunmalı.³⁸⁸
- Hoca tayin ve azlinde Vekâlet hâkim olmalıdır.³⁸⁹
- Dar’ül-fünûnun en büyük zaafı, şahsi mülâhaza ve araştırmaya sevk eder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malûmat veriliyor.³⁹⁰
- Edebiyat Fakültesi çok fena.³⁹¹

³⁷⁸Utkan Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, **ATAM**, Cilt 1, Sayı 1, Ankara Kasım 1984.

³⁷⁹Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 6.

³⁸⁰Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 6.

³⁸¹Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 6.

³⁸²Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 6.

³⁸³Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 6.

³⁸⁴Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 6.

³⁸⁵Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 6.

³⁸⁶Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 6.

³⁸⁷Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 6-7.

³⁸⁸Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 7.

³⁸⁹Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 7.

³⁹⁰Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 7.

³⁹¹Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 7.

- Dar’ül-fünûn hocaları! yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lâzımdır. Ondan sonrada, kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lazım.³⁹²
- Tıp Fakültesinin nakli lazımdır.³⁹³
- Mülkiye Mektebi, Hukuk Fakültesi müşterek dersleri vardır. Yakın olmalı.
- Ali Ticaret Mektebi Hukuk Fakültesine devam.³⁹⁴
- Eczacı Mektebi Fen Fakültesi müşterek dersleri okunur.³⁹⁵
- Dişçi Mektebi
- Tıp Fakültesi.³⁹⁶
- Kütüphanelerin ıslahı.³⁹⁷
- Filoloji.
- Bizim bildiğimiz ve hakikat başka.

Atatürk tarafından belirlenen bu maddelerin ilk ikisi 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen “İstanbul Dar’ül-fünûnun İlgasına ve Maarif Vekâletince Yeni Bir Üniversite Kurulmasına Dair Kanun”un ilk iki maddesini oluşturmuştu.³⁹⁸ Atatürk, yabancı bir bilim adamı tarafından hazırlanan bu rapora önem vermiş ise de üniversite reformunun Türk insanları tarafından yapılacağını şu sözlerle dile getirmiştir:

*“Biz Türkler özellikle Türk inkılâbını yapmış olanlar bilmelidir ki: bizi layık olduğumuz seviyeye çıkartmaya bir yabancı uzman dahi bile olsa muktedir değildir. Düşüğümüz uçurumdan bizi kurtaracak, alemin en yüksek düzeyine çıkartacak olan, yine bu uçurumdan çıkıp yükselmesini bilenler olacaktır. Bunu gerçekleştirecek olanlar elbette dünyasında kendini kabul ettirmiş her adamın tespitlerinden, görüş ve düşüncelerinden yararlanacaklardır.”*³⁹⁹

Atatürk, ülke çapında yaptığı devrimlerde Türk insanının yapısına uygun olması için çaba sarf etmişti. Yükseköğretim alanında yapılacak devrimin sacayağını oluşturacak İstanbul Üniversitesinin kurulması da bizzat Türk bilim adamlarından oluşan bir komisyonca yürütülecektir.

³⁹² Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 7.

³⁹³ Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 7.

³⁹⁴ Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 7.

³⁹⁵ Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 7.

³⁹⁶ Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 7.

³⁹⁷ Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 7.

³⁹⁸ Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 6.

³⁹⁹ Kocatürk, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, s. 9.

3.2.4. Darü'l-fünûnun İlgası ve İstanbul Üniversitesinin Kurulması

Cumhuriyetin ilanından sonra yükseköğretim alanında yapılan devrimlerde A. Malche'nin etkisi azımsanmayacak kadar büyüktü. Atatürk, üniversite reformunu gerçekleştirirken A. Malche'nin verdiği rapor doğrultusunda hareket etmişti. Gerek Atatürk gerek ise üniversite reformunu yapmaya çalışan kadro için iki önemli hedef vardı. İlki modern ve bilimsel değerlere uygun bir üniversite kurmak ikincisi kurulacak olan üniversitenin Cumhuriyet ideolojisinin gelişmesini sağlayacak bir yapıya kavuşturulmasıdır.

Uzun bir geçmişe sahip İstanbul Darü'l-fünûnu bir kurumun kapatılıp yeni bir kurum açmak elbette sancılı bir süreç isterdi. Atatürk, bu zorlu süreci yürütebilecek, devrimlere sınıksız bağlı Dr. Reşit Galip Bey'i Maarif Vekilliğine getirmişti. Kısa bir süre sonra Atatürk, yanında Recep ve Kılıç Ali Beyler ile beraber Darü'l-fünûnu ziyaret etmişti. Hukuk bölümünde dersleri dinledikten sonra Darü'l-fünûn Eminî Müderris Muammer Raşit Bey ile görüşmüş ve Darü'l-fünûnun problemleri ile alakalı bilgi almıştır. Atatürk, Darü'l-fünûndan ayrılmadan önce kendisine takdim edilen Darü'l-fünûn hatıra defterine Darü'l-fünûn ile ilgili düşüncesini şu cümlelerle ifade etmişti: *“İstanbul Dar'ül-fünûnunda yüksek profesörler ve kıymetli gençlerle tanıştığımın çok memnum oldum. İlim timsali olan bu yüksek müessesemizin büyük hizmetleri ile iftihar edeceğimize şüphe yoktur.”*[EK-15]⁴⁰⁰ Atatürk'ün Darü'l-fünûnu ziyareti sonrası göreve geldikten sonra 1932-1933 ders yılı başında Darü'l-fünûnu ziyaret edip öğretim üyeleri ile görüşen Dr. Reşit Galip, Darü'l-fünûn ile ilgili aksaklıkları birlikte düzeltereklerini ve bu kurumun kapatılmayacağını dile getirmişti.⁴⁰¹

Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey, Darü'l-fünûn kapanamayacak sözünden yedi ay sonra Darü'l-fünûn konusunun kesin bir şekilde kökünden halledileceğini ve yeni bir üniversitenin kurulacağını belirtmişti. Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey, A. Malche'nin hazırladığı raporla ilgili fakültelerin görüşlerini de alarak üniversite reformu için hazırladığı Maarif Encümeni Mazbatasını Bakanlar Kuruluna sunmuştu. Bakanlar Kurulu'na sunulan mazbata da reform ile ilgili çıkarılmak istenilen kanunun gerekçesi şöyle açıklanmıştır:

⁴⁰⁰ İlgili belgenin kopyası için EK-15'e bakınız: **Cumhuriyet**, “Gazi Hz. Darülfünunda”, 14 Kânunuevvel 1930; **Vakit**, “Reisicümhur Hz. Darülfünunda” 16 Kânunuevvel 1930.

⁴⁰¹ **Cumhuriyet**, 09.10.1932.

*“İstanbul Dar’ül-fünûnunun teşkilat kanunu projesini izhar ve ıslah çarelerini tesbit için Yüksek Meclisçe kendisine verilmiş olan salahiyyete istinaden hükümet geçen yıl mezkur müessesenin vaziyetini tetkik etmiştir. Bu hususta hazırlanan rapor ve Dar’ül-fünûn fakültelerinin teklifleri ve muhtelif ecnebi Dar’ül-fünûnlarının vaziyetleri vekaletçe esaslı surette gözden geçirilmiş, bu suretle İstanbul Dar’ül-fünûn’a verilecek yeni şeklin hazırlıkları tamamlanmış olduğundan ıslahat sahasında vekaletçe hemen faaliyete geçilmesi kararlaştırılmıştır. Dar’ül-fünûn ve ona mülhak teşkilatının yeni ve mütekamil esaslar üzerine kurulabilmesi için evvel emirde mevcut teşkilatın tamamen ilgası ve ondan sonra yenisinin memleketin ihtiyaçlarına mutabık şekilde vücuda getirilmesi icap eder.”*⁴⁰²

Bakanlar Kurulunca komisyonda görüşülen kanun tasarısı *“İstanbul Dar’ül-fünûnunun İlgası ve Yerine Yeni Esaslar Dâhilinde Bir İstanbul Üniversitesi Teşkiline Dair Kanun Tasarısı”* adıyla mecliste kabul edilmişti.[EK-16]⁴⁰³ Kanun tasarısının kabulü sonrası TBMM’ye sunulan ve 31 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen 2252 sayılı kanunun maddeleri şöyledir:⁴⁰⁴

“Madde 1- *İstanbul Dar’ül-fünûnu ve ona bağlı bütün müesseseler kadro ve teşkilatlarıyla beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülğadır.*

Madde 2- *Maarif Vekilliği 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbul’da (İstanbul Üniversitesi) adı ile yeni bir müessese kurmaya memurdur. Maarif Vekaleti bu üniversite teşkilatına ait kanun lâyihasını en geç 1 Nisan 1934 tarihine kadar Büyük Millet Meclisine tevdi eyler.*

Madde 3- *Nafaa Vekilliği’ne bağlı olan (Yüksek Mühendis Mektebi) ile İktisat Vekilliği’ne bağlı (Yüksek Ticaret Mektebi)’ni İstanbul Üniversitesi teşkilatı arasına almaya İcra Vekilleri Heyeti mezundur.*

Madde 4- *Tıp Fakültesi’nin İstanbul’daki umumi, mülhak ve hususi bütçelerle belediye bütçelerinden idare edilmekte olan hastanelerden istifade eylemesine lüzum görülürse fakültenin bu hastanelerden istifade suretleri ve masrafa iştiraki ve her hastanede ayrılacak yatak adedi ve sair esaslar Dahiliye, Maarif ve Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekillerince müştereken tayin ve tesbit olunur.*

⁴⁰² Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)*, s. 80.

⁴⁰³ İlgili belgenin kopyası için EK-16’ya bakınız: **DABCA**, Fon Kodu: 30.18.1.2/ Yer No: 36.36.1.

⁴⁰⁴ **DABCA**, Fon Kodu: 30.18.01.02/ Yer No: 41.82.16.

Madde 5- İkinci madde mucibince kurulacak üniversitenin 1 Ağustos 1933 tarihinden 31 Mayıs 1934 tarihine kadar devam edecek olan muvakkat devresi için icabeden tedris, idare ve ecnebi mütehassısları kadrolarının tanzimi ve vazifelerinin tayini Maarif Vekilliği'ne aittir. Bu muvakkat kadroya girmiş olmak ikinci maddede yazılı Üniversitenin esas kadrosuna girmek için müktesep bir hak teşkil etmez.

Madde 6- Dar'ül-fünûn kadrosuna dahil olanlardan kurulacak üniversitenin muvakkat kadrosuna alınacak müderris ve muallimler ile bunların muavinleri ve asistanları 1931 senesi Dar'ül-fünûn bütçe kanununun 10. Maddesi hükmüne göre Dar'ül-fünûn'ca verilmekte olan maaşlarını alırlar. Bunlara maaşlarına tekabül eden miktarda ücret verilmesi caizdir.

Muvakkat devreye ait tedris kadrosundaki vazifelere hariçten tayin olunanların bu vazifeleri için kadroda muayyen olan maaşı almalarına 1452 numaralı kanunun umumi hükümleri mani olduğu takdirde kadrodaki maaş ile bu kanunun tecviz ettiği derece maaşı arasındaki fark ilaveten ücret olarak verilebilir.

Madde 7- Maarif Vekilliği İstanbul Üniversitesi'nde bir telif ve tercüme heyeti kurmaya mezundur. Bu heyete Dar'ül-fünûn tedris kadrosunda dahil bulunan zevattan lüzumlu vasıfları haiz olanlar alınır ve kendilerine bu yeni hizmetlerine mukabil ücret verilir. Bu ücretler: bu zatların Dar'ül-fünûn'daki lağvı dolayısıyla alacakları maaşları tutarları arasındaki farkı geçemez. Bu ücretler açık maaşlarının itasına mani değildir.

Madde 8- Dar'ül-fünûn'un ilgası dolayısıyla açıkta kalmış olup da telif ve tercüme heyetine de seçilmemiş olan müderris ve muallimler yeni üniversite teşkilat kanunun me'iyetine veya bu müddet içinde devlet hizmetlerinden birine tayinlerine kadar yukarıdaki madde hükümlerine göre açık maaşı ve mütememmim ücret alırlar. Buna mukabil Maarif Vekilliği bu müddet zarfında kendilerine muvakkat hizmetler tevdi edebilir.

Madde 9- Dar'ül-fünûn 1932 mali senesi bütçe kanununda yazılı menbalardan 1933 mali senesi zarfında tahassül edecek varidat hazinece 1933 muvazene-i umumiyesinde lâhika olarak bir taraftan Dar'ül-fünûn'un hâsılatı adıyla açılacak nâzım varidat faslına irat ve diğer taraftan Dar'ül-fünûn maaş ve ücret ve bilümun masrafları adı ile Maarif bütçesinde

açılacak nazım masrafları faslına tahsilat kaydolunur. Birinci fıkrada yazılı membalardan toplanan paralar Cumhuriyet Merkez Bankası'na Maarif Vekilliği emrine bir hesabı cariye yatırılır.

Madde 10- *Gerek 9. Maddede yazılı varidatın gerek Dar'ül-fünûn'un hükmi şahsiyetine ait tahsislerin tahsil ve sarfi ve bütün idare işlerinin tedviri için bir muvakkat teşkilat yapmağa Maarif Vekilliği mezundur.*

Madde 11- *Dar'ül-fünûn'un 1933 mali senesi Haziran ve Temmuz aylarına ait umumi hizmetlerinin görülmesi için 9.maddede yazılı varidattan icap eden miktarı Dar'ül-fünûn'a verilir. Bu iki aya ait tahsisatın fasıl ve maddelere tefriki ve lüzum görülürse bu fasıllar arasında münakale yapılması İcra Vekilleri Heyeti'ne aittir. Bu varidattan Haziran ve Temmuz ayları için tahsis olunan miktardan arta kalan miktar ile iki aylık tahsisattan sarfolunmayan kısım 5. maddede yazılı muvakkat idarenin maaş ve ücret ve diğer bütün masraflarına karşılık tutulmuştur. Bunun fasıl ve maddelere ayrılması ve fasıllar arasında münakalesi keza İcra Vekilleri Heyeti'nce yapılır.*

Madde 12- *İstanbul Dar'ül-fünûnu ile ona bağlı müesseselere ait bütün kanunlar ve hükümler 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren mülgadır.*

Madde 13- *Bu kanun 1 Haziran 1933 tarihinden itibaren muteberdir.*

Madde 14- *Bu kanun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti memurdur.”[EK-17]⁴⁰⁵*

Meclis tarafından çıkarılan bu kanun ile İstanbul Darü'l-fünûnu, fakülteleri, teşkilatlanması ve kadrosu 31 Temmuz 1933 tarihinde ilga edilmesi kesinleşmişti. Ayrıca kanunda Maarif Vekâletine 1 Ağustos 1933 tarihinden itibaren yeni üniversitenin kurulması için yetki verilmişti. Mecliste bu gelişmeler yaşanırken 20 Mayıs 1933 tarihinde A. Malche başkanlığında Maarif Vekâletince “İslahat Komitesi” kurulmuştu. İslahat Komitesi, Maarif Müsteşarı Salih Zeki Bey, Talim ve Terbiye Kurulundan Avni Başman ve İhsan Sungu Beyler, Rüştü Üzel, Mühendis Mektebi Müdürü Kerim Erim ve Ankara Lisesi Müdürü Osman Horasanlı'dan oluşmaktaydı.⁴⁰⁶ İslahat Komitesi kurulduktan kısa bir süre sonra Tıp Fakültesinin Beyazid'e taşınması, fakülte ve enstitü yerleşkelerinin yerlerinin belirlenmesi ile Darü'l-fünûndan yeni

⁴⁰⁵ İlgili belgenin kopyası için EK-17'ye bakınız: **TBMMZC**, Devre 4, İçtima 2, Cilt 15, s. 466-467.

⁴⁰⁶ **DABCA**, Fon Kodu: 30.18.01/ Yer No: 34.16.7.

kurulacak olan üniversitenin kadrosuna alınacak hocalarla ilgili bir çalışma yapıp Maarif Vekâletine göndermişti.⁴⁰⁷

A. Malche, kurulacak olan yeni üniversite için Darü'l-fünûndan hangi hocaların kadroya alınacağını akademik ölçütlere göre belirlemeye çalışmıştı. Bu ölçütleri taşıyan bir sicil fişini Darü'l-fünûnda görevli hocalara göndermişti. Sicil fişi ile hocaların görev, maaş, doğum tarihi, akademik unvan, mezun oldukları okul, yabancı dil, akademik yayın ve Darü'l-fünûn dışında görev alıp almadıkları hakkında bilgi toplamayı amaçlamıştı.⁴⁰⁸ A. Malche, sicil fişlerini değerlendirirken eğitimi Avrupa'da tamamlayana 5 puan, akademik çalışma başına 3 puan, yardımcılık süresini bitiren müderrise 5 puan ve bildikleri her yabancı dil için 3'er puan vererek objektif bir çalışma yürütmeye çalışmıştı.⁴⁰⁹

Sicil fişlerini inceleyen Islahat Komitesi, hazırladığı kadro listesinin Maarif Vekâletine göndermişti. Bu sırada Vekâlet bünyesinde kurulan ayrı bir komisyon ise Islahat Komitesinin göndermiş olduğu liste üzerinde müzakere etmek için A. Malche'yi Ankara'ya davet etmişti. A. Malche, Ankara'da Maarif Vekâletindeki kadro müzakeresi sonrası İstanbul'a dönmüş ve Darü'l-fünûndaki çalışmalarına devam etmişti. Bu gelişmeler yaşanırken Atatürk'te Darü'l-fünûnu ziyaret amacıyla İstanbul'a doğru yola çıkmıştı. İstanbul'a 1 Temmuz 1933 tarihinde ulaşan Atatürk, ilk önce Galatasaray Lisesini ziyaret etmiş daha sonra 2 Temmuz'da ise Darü'l-fünûnu ziyaret etmişti.⁴¹⁰ Darü'l-fünûn müderrislerinden Ahmet Reşit Bey'in Devletler Hukuku sınavına katılan Atatürk, öğrencilere soru yönelttikten sonra Darü'l-fünûn Emmini'nin odasına geçmişti. Burada Islahat Komitesi Başkanı A. Malche'yi yanına çağırarak yaptığı çalışmalardan dolayı övgüde bulunmuştu. Atatürk, Darü'l-fünûn ziyareti ile yapılacak olan reformları yerinde görmek istemiş, hatta dersine iştirak ettiği Devletler Hukuku müderrisi Ahmet Reşit Bey'i yanına çağırarak *“öğretim iyi, fakat biraz daha fazla gayret gösterilmeli”* diyerek Darü'l-fünûndaki gözlemlerini dile getirmiştir.⁴¹¹

Diğer bir yandan Darü'l-fünûn hocaları arasında kadro tartışmaları sürerken 6 Temmuz 1933 tarihinde Darü'l-fünûn Divanı Maarif Vekâletince ilga edildi. Darü'l-fünûn Divanının görevini ifa etmesi amacıyla Tevfik Recep Bey başkanlığında 5 kişilik

⁴⁰⁷ Öklem, *Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu*, s. 68-71.

⁴⁰⁸ Aykut kazancıgil, *Türk Jinekoloji ve Obstetrik Bibliyografyası*, İstanbul 1973, s. 29-40.

⁴⁰⁹ Arslan, *Dar'ül-fünûn'dan Üniversiteye*, s. 333.

⁴¹⁰ Öklem, *Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu*, s. 72.

⁴¹¹ Öklem, *Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu*, s. 73.

bir yönetim kurulu oluşturuldu.⁴¹² Daha sonra Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey, A. Malche'nin Ankara'da Maarif Vekâletine sunduğu kadro üzerinde bazı değişiklikler yaparak konuyu Islahat Komitesi ile müzakere etmek için 15 Temmuz 1933 tarihinde İstanbul'a gelmişti. Yapılan müzakereler sonrası Dr. Reşit Galip Bey tarafından kesin liste tamamlanmış ve Dolmabahçe Sarayı'nda bulunan Atatürk'e sunmuştu. Buna karşın ise Atatürk, listeye müdahale etmeyerek bütün sorumluluğu Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey'e bırakmıştı.⁴¹³

Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey, Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk ile yaptığı görüşme sonrası 29 Temmuz 1933 tarihinde Darü'l-fünûn hocalarına hitaben kendi imzasını taşıyan ve Darü'l-fünûnun 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren ilga edildiğini bildiren şu mektubu göndermiştir[EK-18]:

“Muhterem Beyefendi

İstanbul Dar'ül-fünûn'u, BMM'ce çıkarılan 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla 31 Temmuz'dan itibaren ilga edilmiştir. Bu kanun hükmüne göre, Dar'ül-fünûn'daki vazifeniz 31 Temmuz 1933'ten nihayet bulmuş oluyor.

Uzun yıllardan beri hayatını memlekete münevver yetiştirmeye vakfetmiş ve çok zaman zorlu şeriat içinde büyük hizmetler görmüş olan zatıalınıza bu tebliği teessürle bildiriyorum. Memleket uğrunda hizmetlerinize teşekkür ederken, bugünkü kararın sırf şahsınızı veya tedrisatınızı istihdaf ettiğine sahip olmamanızı rica ederim. Maksat yeni ihtiyaçlara uygun yeni bir üniversite kurmaktır.

Esasen, bu kanun hükmüne tevfikar Dar'ül-fünûn'dan ayrılacak müderrisler, bir yıl müddetle veya bir yıl içinde yeni bir vazife buluncaya kadar, eski maaşlarının tutarını açık ve munzam bir ücret şeklinde aynen alacaklardır. Vekâlet, bu netice ile alâkadar zevata bir vazife vermek veya bulmak imkanını temine çalışmayı vazifelerinden biri sayacaktır.

Teşekkürlerimi teyitle derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Efendim.

Maarif Vekili Dr. Reşit Galip”⁴¹⁴

⁴¹² Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu**, s. 74.

⁴¹³ **Tarih Ve Toplum Dergisi**, Sayı 10, Ekim 1984, s. 20.

⁴¹⁴ İlgili belgenin kopyası için EK-18'e bakınız: Kazancıgil, **Türk Jinekoloji ve Obstetrik Bibliyografyası**, s. 35; Mete Tuncay-Haldun Özen, “1933 Dar'ül-fünûn Tasfiyesi”, **Yeni Gündem**, Sayı 11, 1-15 Ekim 1984, s. 14.

Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey'in Darü'l-fünûn hocalarına hitaben yazdığı mektuptan bir gün sonra A. Malche, Alman Musevi Profesörler Derneği Başkanı Prof. Philip Schwartz'ı Türkiye'ye davet etmişti. Ayrıca Nazilerin baskılarından kaçan Alman, Macar ve Avusturyalı profesörlerde yeni üniversite de görev almak için Türkiye'ye başvurmuşlardı.⁴¹⁵ Yeni üniversitenin bir an önce açılması için yoğun bir şekilde çalışan Maarif Vekilliği, Türkiye'ye başvuran yabancı hocaları Türkiye'ye davet ederek Darü'l-fünûn yerine kurulacak olan üniversite de görev vermeyi amaçlamıştı. Maarif vekilliğinin aldığı bu kararda A. Malche ve P. Schwartz'ın çalışmaları etkili olmuştu.

Darü'l-fünûn dışında bu gelişmeler yaşanırken Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey, Darü'l-fünûnda kendisine tahsis edilen oda da çalışmalarını sürdürmüş ve 31.07.1933 tarihinde yeni üniversitenin kadrosunu açıklamıştı. Dr. Reşit Galip Bey'in hazırladığı kadro listesi şöyleydi:

3.1. Yeni üniversitenin kadrosuna alınan hocalar [EK-19]⁴¹⁶

Edebiyat Fakültesi	
Öğretim Elemanı	Alanı
Prof. Mustafa Şekip	Ruhیات ve Terbiye
Köprülüzade Fuat	Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi
Muallim İbrahim Hakkı	Fiziki Coğrafya
Prof. Muavini Besim	Türkiye Coğrafyası
Prof. Muavini Orhan Sadettin	Umumi Felsefe
Prof. Muavini Caferoğlu Ahmet	Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi
Prof. Fazıl Nazmi(Yabancı Diller Mektebi)	Eski Yunanca

Fen Fakültesi	
Öğretim Elemanı	Alanı
Prof. Ali Yar	Riyazat ve Yüksek Cebir
Muallim Hamit Nafiz	Jeoloji
Prof. Muavini Şevket Aziz	Antropoloji
Prof. Muavini Fahir	Umumi Fizik

⁴¹⁵ Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu**, s. 75.

⁴¹⁶ Daha fazla bilgi için EK-19'a bakınız: **Vakit**, "Yeni Üniversitenin Kuruluşu", 01.08.1933, s. 1-7; **Cumhuriyet**, "Yeni Üniversitenin Kadrosu" 01.08.1933, s. 1-5; Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu**, s. 96-99.

Dişçilik ve Eczacılık Mektebi	
Öğretim Elemanı	Alanı
Muallim Akif (Eczacılık Mektebi)	Toksikoloji
Muallim Kazım Esat	Diş Seririyatı
Muallim Hüseyin Hamit	Protez
Muallim Rüştü	Protez
Muallim Selahattin Mehmet	Fizyoterapi ve Röntgen
Muallim Muavini Ziya Cemal	Diş Farmakolojisi, Anestezi ve Tedavi

Hukuk Fakültesi	
Öğretim Elemanı	Alanı
Prof. Mişon Ventora	Roma Hukuku
Prof. Ebulâlâ Mardin	Medeni Hukuk
Prof. Ahmet Samim	Medeni Hukuk
Prof. Mustafa Reşit	Hukuk Usulü, İcra ve İflas
Prof. Tahir	Ceza Hukuku ve İflas
Prof. Ali Kemal	Kara ve Deniz Hukuku
Prof. Muammer Reşit	Devletler Hususi Hukuku
Prof. İbrahim Fazıl	Maliye ve İstatistik
Prof. Muavini Kemalettin	Hususi Devletler Hukuku
Prof. Muavini Muhlis Etem	İktisat ve İktisadi Meslekler
Baş Asistan Burhaneddin	Ceza Hukuku ve Usulü

İslam Tetkikleri Enstitüsü(İlahiyat Fakültesi)	
Öğretim Elemanı	Alanı
Prof. Şerafettin	İslam Dini Ve Felsefesi
Prof. Mehmet Ali Ayni	İslam Dini ve Felsefesi
Prof. İzmirli İsmail Hakkı	Hadis Tarihi
Prof. Şevket	Tefsir Tarihi
Prof. Yusuf Ziya	Türk Dinler ve Mezhepleri Tarihi
Prof. Muavini Hilmi Öner	Umumi Dinler Tarihi
Kurs Muallimi Kilisli Rıfat	Arapça
Kurs Muallimi Abdalbaki	Farsça

Tıp Fakültesi

Öğretim Elemanı	Alanı
Prof. Saim	Adli Tıp
Prof. Nurettin	Teşrih
Prof. Tevfik Recep	İstoloji, Embriyoloji
Prof. Kemal Cenab	Fizyoloji
Prof. İsmail Hakkı	Parazitoloji
Prof. Akil Muhtar	Tıp Müfredatı, Farmakodimoni ve Tedavi Seririyatı
Prof. Neşet Ömer	Dahiliye Seririyatı
Prof. Tevfik Salim Paşa	Dahiliye Seririyatı
Prof. Ahmet Kemal	Hariciye Seririyatı
Muallim Ahmet Kemal	Hariciye Seririyatı
Prof. Muavini Tevfik Remzi	Kadın Hastalıkları ve Doğum
Muallim Behçet Sabit	İdrar Yolları Seririyatı
Muallim İhsan İlmi	Çocuk Hekimi ve Hekimliği
Muallim Akif Şakir	Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi
Muallim Mustafa Hayrullah	Sinir Hastalıkları
Prof. Muavini Süheyl Ünver	Tıp Tarihi ve Deontoloji
Prof. Muavini Hamza	Teşrih
Prof. Muavini Edip Hasan	Ensac ve Mebhasülreşeyn
Prof. Muavini Sadi	Fizyoloji
Prof. Muavini Sedat	Tıp Müfredatı, Farmakodimoni ve Tedavi Seririyatı
Prof. Muavini Muzaffer Esat	Dahiliye Seririyatı
Prof. Muavini Nurettin Kamil	Dahiliye Seririyatı
Prof. Şinasi Hakkı	Hariciye Seririyatı
Prof. Kazım İsmail	Hariciye Seririyatı
Prof. Muavini Osman Cevdet	Fizyoterapi
Prof. Muavini Fahrettin Hayrullah	Sinir Hastalıkları

3.2. Kadro dışı bırakılan hocalar⁴¹⁷

Hukuk Fakültesi	
Öğretim Elemanı	Alanı
Müderri Ahmet Ağaoğlu	Tarih-i Hukuk
Müderri Cevdet Ferit Basman	Usul-ü Cezaiye

⁴¹⁷ **Cumhuriyet**, “Yeni Üniversite Kadrosu”, 01.08.1933, s.5; **Akşam**, “Üniversite Kadrosu”, 01.08.1933, s.2; Yunus Kosal, “Üniversitelerimizin Gelişimi ve Alman Bilim Adamlarının Katkıları”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü), Ankara s. 192-194; Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu**, s. 98-99.

Müderriş Hacı Adil Arda	Hukuk-u Medeniye
Müderriş Hasan Tahsin Ayni	Maliye
Müderriş Mustafa Zühtü İnhan	İhsaiyat
Müderriş Ahmet Reşit Turnagil	Hukuk-u Düvel
Müderriş Kenan Ömer Öner	Ceza-i Tatbikat
Müderriş Müslihiddin Adil Taylan	İdare Hukuku
Müderriş Abdurrahman Munip Berkan	Hukuk-u Medeniye
Müderriş Münir Serim	İktisat
Müderriş Cevat Abdürrahim Gücün	Tatbik-i Hukuk
Müderriş Ethem Akif Battalgazi	Tıbb-i Adli
Muallim Ahmet Mithat	Hukuk-u Esasiye
Muallim Memduh	Ticaret-i Berriye
Muallim Vehbi Yekebaş	Ceza Hukuku

Edebiyat Fakültesi	
Öğretim Elemanı	Alanı
Müderriş Ali Muzaffer Göker	Asr-ı Hâzır Tarihi
Müderriş İsmail Hakkı Baltacıoğlu	Ulum-u Tedris ve Terbiye, İslam Bediiyatı, İctima-i Ruhıyat, İctimaiyat
Müderriş Ahmet Naim Babanzade	Metafizik (Mabad-u Tabia)
Müderriş Yusuf Behçet Gücer	Orta Zamanlar Tarihi (Kurun-u Vusta Tarihi)
Müderriş Ahmet Refik Altınay	Türkiye Tarihi
Müderriş Ali Ekrem Bolayır	Şehr-i Mütün
Müderriş Avram Galanti	Akvam-ı Kadime-i Şarkıyye
Müderriş Yusuf Şerif Kılıçel	Garb Edebiyatı Tarihi
Müderriş Ömer Ferit Kam	İran Edebiyat Tarihi
Müderriş Halil Nimetullah Öztürk	Mantık
Müderriş Ali Macit Arda	Beşeri ve İktisadi Coğrafya
Muallim Hamit Sadi Selen	Umumi Coğrafya
Müderriş Mehmet Hamit Hasancan	İktisat
Müderriş Hüseyin Avni Karamehmedoğlu (İlahiyat Fakültesi)	Hadis ve Hadis Tarihi

Tıp Fakültesi	
Öğretim Elemanı	Alanı
Müderriş Raşid Anday	Seririyat-ı Etfal
Müderriş Ziya Nuri Birgi	Ezniye ve Hançeriye
Müderriş Esat Işık	Ayniye

Müderriş Besim Ömer Akalın	Seririyat-ı Veladiye
Müderriş Süreyya Ali Kayaca	Seririyat-ı Dahiliye
Müderriş Kerim Sebati Göker	Seririyat-ı Hariciye
Müderriş Orhan Abdi Kurtaran	Seririyat-ı Hariciye
Müderriş Hamdi Suat Aknar	Teşrih-i Marazi
Müderriş Hadi Faik Gediz	Tıbb-i Kimya
Müderriş Hasan Reşat Sığındım	Cildi Seririyat
Müderriş Talha Yusuf	Fizyoloji
Müderriş Saadettin Vedat Koçer	Mabad-i Emraz-ı Hariciye
Müderriş Kenan Tevfik Sezenel	Veladiye
Müderriş Ziya Gün	Ayniye
Müderriş Server Kamil Tokgöz	Hıfzısıhha
Müderriş Hüseyinzade Ali Turan	Cildiye
Muallim Mehmet Selahattin Erk	Radyoloji
Müderriş Fuat Fehmi Caculi	Veladiye ve Nisaiye
Müderriş Mustafa Nevzat Pisak	Fenn-i İspençiyari
Müderriş Mahir Tokay	Teşrih
Müderriş Hikmet Gizer	Nisaiye
Müderriş Muavini İsmet Kamil	Seririyat-ı Etfal
Müderriş Muavini Niyazi (İsmet Gözcü)	İlm-i Ensac
Burhanettin Toker	Hariciye
Fazlı Faik	Kimya
Müderriş İbrahim Şevki Atasagun	Hıfzısıhhat
Müderriş İsmail Derviş	Fenn-i Veladiye ve Ebeler Fizyolojisi
Miralay Raşit Tahsin	Akliye

Fen Fakültesi	
Öğretim Elemanı	Alanı
Müderriş Mustafa Hakkı Nalçacı	Umum-i Kimya
Müderriş Hüsnü Amid Sayman	Riyazat-i Umumi
Müderriş Said Gelenbevioglu	Fizik
Müderriş Esat Şerafettin Köprülü	Nebatat
Müderriş Cevat Mazhar	Kimya-yı Hayati ve Sınai
Müderriş Fatih Gökmen	Heyet ve Hesab-ı İhtimali
Müderriş Nazmi Asaf	Tahlil-i Sınai ve Kimya-yı Gayri Uzvi
Müderriş Mustafa Salim Tunakan	Mihanik-i Ali-i Riyazi
Müderriş Ahmet Müştak Öte	İlm-i Arziyyat
Müderriş Burhanettin Berken	Tahlil-i Riyazi

Müderri Burhaneddin Ferit	Elektronik Tecrubi Fizik
Müderri Ligor Taranakides	Kimya-yı Gayri uzvi ve Kimya-yı Tahlili
Müderri Ali Vehbi Türküstün	Hayvanat
Müderri Ömer Şevket Öncel	Kimya-yı Uzvi
Müderri Tefvîk Esen	Umum-i Fizik
Muallim Ahmet Malik Sayar	İlm-i Arz, medeniyet ve İlm-i Müstahesat

Eczacı ve Dişçi Mektebi	
Öğretim Elemanı	Alanı
Muallim Hulusi Raşit	Hayvanat
Muallim Kazım Nuri	Fizik
Muallim Ziya	Uzvi Kimya
Muallim Osep Celalyan	Gayri Uzvi Kimya
Muallim Ziyaeddin	Hayat-i Kimya
Muallim Hüseyin Talat	Emraz-ı Esmen ve Ameliyat-ı Sinniye
Muallim Mazhar Hüsnü	Emraz-ı Umumiye ve Fen
Muallim Halil Salih	Protez
Muallim Mahir	Teşrih

Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey tarafından yeni üniversitenin kadrosu belirlenirken her ne kadar akademik çalışmalara, yaş ve öğretim kabiliyetleri gibi kriterleri göz önünde bulundurmuş ise de İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Ahmet Ağaoğlu gibi hocaların kadro dışı kalmasında politik görüşleri büyük rol oynamıştı. Kadro dışı bırakılan Fuat Köprülü, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Şekip Tunç ve Halil Nimetullah Beyler Edebiyat Fakültesi kadrosunda yer almalarına rağmen İlahiyat Fakültesinde ders vermekteydiler. Bu dört isim kadro dışı bırakıldıktan kısa bir süre sonra Fuat Köprülü ve Şekip Tunç tekrardan kadroya alınmışlardı. İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi Cumhuriyet Dönemi'nin ilk Darü'l-fünûn Eminliğini yapmış ve yaptığı akademik çalışmalarla eğitim sistemimizin modernleşmesinde büyük rol oynamış bir pedagoji profesörünün kadro dışı bırakılmasında politik görüşlerin etkili olduğunu göstermektedir.⁴¹⁸ Görünen o ki İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Darü'l-fünûn Emni iken hükümetin yapmak istediği tasfiyelere ve ilmi özerklik konusundaki çalışmalara karşı

⁴¹⁸ Necmettin Tozlu, *İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi*, MEB Yayınevi, İstanbul 1989, s.1-25.

duruşu alınan bu kararda etkili olmuştu.⁴¹⁹ İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun tasfiye edilme kararı karşısında A. Malche bile şaşırmış, olayın kendi bilgisi dışında gerçekleştiğini ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi değerli bir hocanın tasfiye edilmemesi gerektiğini dile getirmişti.⁴²⁰

Darü'l-fünûn hocalarının tasfiye edilmesinde belirli kriterler belirlenmiş ise de uygulama safhasında özellikle ilmi özelliklerin dikkate alınmadığı aşikârdır. Çünkü kadro dışı bırakılan hocalar bilimsel mana da hem Türkiye'de hem de yurt dışında önemli görevler üstlenmiş kişilerdi. Kadro dışı bırakılan Darü'l-fünûn hocalarının bir kısmı yurt dışına gidip önemli görevler üstlenirken bir kısmına ise sonradan kürsü teklif edilmiş ve Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde görev almışlardır.

Islahat Komitesi yeni kurulacak üniversitenin kadrosunun oluşturma da 3 farklı kaynak belirlemişti. Bunlardan ilki ilga edilen Darü'l-fünûn kadrosundan alınacak öğretim üyeleri, ikincisi Avrupa'da eğitim görmüş gençler ve üçüncüsü yurt dışından yabancı bilim adamları oluşturmaktaydı. Yurt dışında doktora yapmış olan gençlerin doçent olarak üniversiteye atanmaları ve yabancı bilim adamlarına yeni üniversite de kadro verilmesi tartışmalara yol açmışsa da sonuç değişmemişti.[EK-13]⁴²¹ Özellikle yurt dışından gelen 38 yabancı bilim adamına kadro tahsisi konusunda A. Malche ve P. Schwartz büyük rol oynamıştı.

Gazeteler, 31 Temmuz 1933 tarihinde Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey'in 1 Ağustos'ta yeni üniversitenin kadrosuna alınan öğretim üyelerini resmi bir törenle kabul edeceğini bildirmişti. Ertesi gün Darü'l-fünûn 1863 yılında başlayan eğitim hayatı son bulmuş ve yerine İstanbul Üniversitesi kurulmuştu.⁴²² Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey tarafından açıklanan yeni üniversitenin yönetim kadrosu ise şöyledir: Üniversite Eminliğine Prof. Neşet Ömer, Edebiyat Fakültesi Dekanlığına Fuat Köprülü, Fen Fakültesi Dekanlığına Prof. Kerim Erim, Hukuk Fakültesi Dekanlığına Prof. Tahir Taner ve Tıp Fakültesi Dekanlığına Prof. Tefvik Sağlam getirilmişti.[EK-20]⁴²³

Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey, 1 Ağustos 1933 tarihinde Darü'l-fünûn ilgasını açıklarken yeni kurulan üniversite içinde basına şu açıklamayı yapmıştır:

⁴¹⁹ Tuncay ve Özen, "1933 Dar'ül-fünûn Tasfiyesi", s. 18.

⁴²⁰ Refia Uğurel Şemin, **Eğitim Bilimlerinin Üniversiteye Girişi**, Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1973, s. 308.

⁴²¹ İlgili belgenin kopyası için EK-13'e bakınız: **Son Posta**, "Üniversitemiz Ne Olacak", 01.08.1933, s. 6.

⁴²² Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu**, s. 78.

⁴²³ İlgili belgenin kopyası için EK-20'ye bakınız: **DABCA**, Fon Kodu: 30.10.00/Yer No: 141.12.1; Widman, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, s. 107; Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünûn Reformu**, s. 78.

“(…) Bugün kuruluşu başlayan İstanbul Üniversitesi’nin dünkü İstanbul Dar’ül-fünûnu ile hiçbir ilgisi yoktur. Üniversite yeni bir müessesedir. Geleneği kendisi ile başlayacaktır. Müessese T.D.D. Cemiyetince Türkçe bir ad bulununcaya kadar üniversite adını taşıyacaktır.

(…) Yeni üniversitemiz, Tıp, Hukuk, Fen Edebiyat Fakültelerinden oluşuyor. İlahiyat Fakültesi “İslam Tetkikleri Enstitüsü” şeklini almıştır. (...) Üniversitemizin önceden andığım İslam Tetkikleri Enstitüsü’nden başka şimdilik yedi enstitüsü vardır:

- 1) Türk İnkılabı Enstitüsü
- 2) Milli İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü
- 3) Türkiyat Enstitüsü
- 4) Coğrafya Enstitüsü
- 5) Morfoloji Enstitüsü
- 6) Elektromekanik Enstitüsü

(…) Yeni üniversitenin en esaslı niteliği, **milliliği** ve **devrimciliğidir**. (...) Milli tarih için yeni kürsüler açılmıştır. Türk inkılâbının ideolojisini yeni üniversite işleyecektir. Bu maksatla kurulan Türk İnkılâbı Enstitüsü Üniversite’nin en önemli cihazıdır.”⁴²⁴

Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey’in açıklamalarında da görüldüğü gibi İlahiyat Fakültesi kapatılmış yerine İslam Tetkikleri Enstitüsü açılmıştı. Ayrıca yeni Cumhuriyetin ideolojisini ve devrimlerini genç kuşaklara aşlamak amacıyla Türk İnkılâbı Enstitüsü kurulmuştu. Kurulan bu enstitü sayesinde Türk inkılâbının temel esaslarını öğrencilere ders olarak okutulup unutulmasının önüne geçilmek istenilmişti. Türk İnkılâbı Enstitüsü kurulduktan sonra Üniversite Emini Prof. Neşet Ömer tarafından Reşit Galip Bey’e kürsü başkanlığı teklif edilmiş ise de 5 Mart 1934 tarihinde vefat etmesi nedeniyle kürsü başkanlığı yapamamıştı.⁴²⁵ Dr. Reşit Galip Bey’in ölümü sonrası Türk İnkılâbı Enstitüsünde sırasıyla Sadri Maksudi, Yusuf Akçura, M. Şemseddin, Hilmi Ziya Ülken, Akdes Nimet Kurat, Enver Ziya Karal, Nizamettin Ali, Ahmet Akif, Mükrimin Halil Yinanç ve Ziyaeddin Fahri Fındıklıoğlu başkanlık yapmışlardı.⁴²⁶

Türk İnkılâbı Enstitüsünde ilk ders, Dr. Reşit Galip Bey’in yerine Maarif Vekili olan Hikmet Bayur tarafından 04.03.1934 tarihinde verilmişti. Türk İnkılâbını tanıtmak amacıyla açılan bu enstitüye o kadar önem verilmiş ki, üniversitede fakülte ve bölüm

⁴²⁴ **Hakimiyet-i Milliye**, “İstanbul Türk Üniversitesi Kuruldu”, 01.08.1933, s.3.

⁴²⁵ Ahmet Şevket Elman, **Dr. Reşit Galip**, 2. Kitap, 1955, Ankara, s. 323.

⁴²⁶ Mustafa Oral, “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (1933)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 27-28, Ankara s. 327.

fark etmeksizin öğrencilerin diplomalarını alabilmek için Türk İnkılâbı Enstitüsünün yaptığı imtihanlardan geçmek zorundaydılar.⁴²⁷ Ayrıca Atatürk devrimlerini bilimsel yollardan Anadolu halkına tanıtmak içinde 1942 yılında Türk İnkılâp Enstitüsünün bir şubesi Ankara da açılmıştı.⁴²⁸

Dr. Reşit Galip Bey tarafından 1 Ağustos 1933 tarihinde yeni kurulan İstanbul Üniversitesinin kadrosu açıklanmış ise de açılışı ve derslerin başlangıcı 18 Kasım 1933 tarihinde Maarif Vekili olan Yusuf Hikmet Bayur tarafından törenle açılmıştı.[EK-21]⁴²⁹ Maarif Vekili Yusuf Hikmet Bayur, konuşmasında “Yurdumuzun en büyük bilgi evi” olarak tanıttığı yeni üniversitenin açılışında Türk ve yabancı profesörleri tek tek tanıtarak konuşmasını bitirmişti.⁴³⁰

Yeni üniversite açıldıktan kısa bir süre sonra İstanbul Üniversitesinin temelini teşkil eden A. Malche’nin raporunda yer alan hususlar örnek alınarak İstanbul Üniversitesi Emimi Prof. Neşet Ömer İrdelp tarafından üniversitenin çalışmasını düzenleyen talimatname hazırlanmıştı. Maarif Vekâletinin 7.10.1934 tarihli ve 10833 sayılı tezkeresi ile Bakanlar Kurulunda görüşülen İstanbul Üniversitesi Talimatnamesi 11.10.1934 tarihinde kabul edilmişti.⁴³¹ Bugünkü üniversitelerimizin talimatnamelerinin temeli sayılan İstanbul Üniversitesinin ilk talimatnamesini öneminden dolayı paylaşmakta yarar vardır:

“İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ TALİMATNAMESİ

I- Esaslar

Madde 1- Bilgi sahalarında araştırma yapmak, milli kültürü ve yüksek bilgiyi genişletmeğe ve yaymağa çalışmak, devlet ve memleket hizmet ve işleri için ergin ve olgun unsurlar yetişmesine yardım etmek gibi vazifeler için kurulmuş olan İstanbul Üniversitesi Tıp, Hukuk, Edebiyat ve Fen Fakülteleri ile bunlara bağlı Mektep ve Enstitülerden mürekkeptir.

Madde 2- Üniversitenin Fakülteleri tedrisat itibarı ile ayrı olmakla beraber idare ciheti ile bir bütün teşkil ederler.

⁴²⁷ Mustafa Oral, “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (1933)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 27-28, Ankara s. 327-333.

⁴²⁸ Oral, “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (1933)”, s. 333.

⁴²⁹ İlgili belgenin kopyası için EK-21’e bakınız: **Akşam**, “Maarif Vekili Talebeyi Eski Türk Medeniyetini İhyaya Davet Etti.” 19 Kasım 1933, s. 1.

⁴³⁰ **Vakit**, “Üniversite Dün Merasimle Açıldı”, 19.11.1933, s. 1.

⁴³¹ **DABCA**, Fon No: 30.18.12, Kutu No: 48, Dosya Gömleği No: 67, Sıra No: 15, Sayı No: 2, 11.10.1934.

II- Üniversitenin İdaresi

1) Rektör

Madde 3- Üniversitenin umumi idaresi rektöre verilmiştir. Rektör Üniversitede Maarif Vekilinin mümessilidir. Bu sıfatla bütün Üniversite işlerinin mesul merciidir.

Madde 4- Rektör Maarif Vekaletinin inhası üzerine müşterek kararname ve Reisicümhurun tasdiki ile tayin olunur.

Madde 5- Üniversiteyi temsil etmek, Üniversite teşkilat ve tedrisatını yürütmek ve murakabe etmek, Üniversitenin bütün makam ve müesseselerle muhaberelerini yapmak, mali hususlarda ita amiri olmak Rektörün vazifelerindendir. Rektör Üniversitede Vekilin bizzat riyaset etmediği bütün toplanışların tabii reisi dir.

Fakülte meclislerini ayrı ayrı veya bir arada toplanmağa davet edebilir.

Rektör dilediği zaman herhangi fakültenin profesörler meclisine riyaset edebilir.

Madde 6- Rektör Üniversite profesörlüğünden başka hiçbir iş deruhte edemez. Üniversitenin ders saatlerinde ve mesai zamanlarında Üniversitede bulunması lazımdır.

Madde 7- Fakültelerin Maarif Vekaleti ile ve başka vekalet ve dairelerle ve bu vekalet ve dairelerin Fakültelerle muhabereleri Rektörlük vasıtası ile olur. Fakülteler mahalli idare ve müesseselerle kendi Fakültelerine ait tali işler için doğrudan doğruya muhabere ederler. Ancak bu muhabere ehemmiyetli bir işe ait ise Rektöre hemen malumat verilir. Ve alınan talimata göre hareket olunur. Fakültelerin ecnebi memleketler Fakülte ve müesseseleri ile veya profesörleri ile muharebeleri ilmi işlerde Rektörün malumatı ile Fakültelerce, maadası Rektörlükçe yapılır.

Madde 8- Rektör her sömestr sonunda Üniversitenin o sömestrdeki faaliyeti ile alınan neticeler hakkındaki mütalaalarını bir raporla Maarif Vekaletine bildirir.

Madde 9- Rektör hastalık veya seyahat gibi mazeret ve sebeplerle vazifesi başında bulunmayacak olursa en çok iki hafta için Dekanlarından birini doğrudan doğruya vekil bırakabilir. Daha uzun bir zaman için Rektörün vekili olacak zatı Maarif Vekaletinin tasdik etmesi lazımdır.

Madde 10- Üniversitenin Rektöre umumi vazifelerinde yardım etmekle mükellef bir Üniversite Heyeti ve bir Üniversite İstişare Komitesi vardır.

2) Üniversite Heyeti

Madde 11- Üniversite Heyeti Rektörün Reisliği altında Fakülte Dekanları ile Umumi Kâtipten teşekkül eder.

Madde 12- Üniversite Heyetinin vazifeleri şunlardır:

a) Fakültelerin teşkilat ve tedrisatına ait teklifleri tetkik ve Üniversitenin umumi bir surette ilmi faaliyetini tanzim ve idare etmek,

b) Üniversiten Fakülteleri ile enstitü ve mekteplerin tedris ve idare heyetlerinde bulunan zatlar hakkında icabında verilecek inzibati kararları almak, bunlar hakkında Memurin Muhakemat Kanununa göre ilk tahkikatı yapmak,

c) Üniversite, Fakülte, enstitü ve mektepleri talebe ve dinleyicileri hakkında talimatına göre inzibati cezalar vermek,

ç) Üniversite bütçesini hazırlamak,

d) Üniversitenin ve buna bağlı müessesenin umumi inkişaf ve tekamülü hakkında tetkik ve tekliflerde bulunmak,

Madde 13- Üniversite Heyeti her Çarşamba günü toplanacağı gibi ayrıca Rektör tarafından çağrıldıkça da toplanır.

Madde 14- Üniversite Heyeti kararlarını ekseriyetle verir; tesavi halinde Rektörün bulunduğu tarafın reyi tercih olunur. Reyden istinkaf caiz değildir. Muhalif reyde bulunanlar muhalefetlerinin sebeplerini kararın altına yazarlar.

Madde 15- Rektör Üniversite heyetinin kararlarından istizana muhtaç olanları Vekalet arz ile maadasını doğrudan doğruya icra ve tatbik eder.

3) Üniversite İstişare Komitesi

Madde 16- Üniversite İstişare Komitesi Fakültelerde teşkil edilen istişare komitelerinin Rektörün yanında toplanması ile teşekkül eder.

Rektör lüzum gördükçe bütün Fakültelerin komitelerini hep bir arada veya yalnız bir Fakültenin bütün komitelerini bir arada toplanmaya çağırabileceği gibi bütün Fakültelerin aynı mevzuu ile alakalı komitelerinin bir veya birkaçı ile de istişare edebilir.

4) Umumi Kâtip

Madde 17- Umumi Kâtip Rektörün reyi ile Maarif Vekaletince tayin olunur.

Madde 18- Umumi Kâtibin vazifesi, idare ve yazı işlerinde Rektöre yardım etmektir. Umumi Kâtip Üniversitenin İdare ve Kalem Heyetlerinin çalışmalarını tanzim ve murakabe eder.

Sarf evrakını tetkik ve tevsik ve Rektörün salâhiyet verdiği evrakı imza eyler. Umumî Kâtip Üniversite merkez teşkilâtına ait sarfiyatın tahakkuk âmiri olduğu gibi Üniversite Heyeti ile arttırma ve Eksiltme ve İhale Komisyonunun da tabiî azasıdır

5) İdare Memurları

Madde 19- Üniversitede İdare, hesap ve ayniyat, yazı ve muhabere işleri için bütçe ve kadro ile mukayyet olmak şartı ile lüzumu kadar memur istihdam olunur. Bunların tayini ve değiştirilmesi Rektör tarafından Vekâlete teklif edilir. Ücretli müstahdemlerin tayini ve değiştirilmesi Rektörlükçe yapılır.

III. Üniversite Meclisi

Madde 20- Üniversite Meclisi Fakülte meclislerinden terekküp eder.

Madde 21- Üniversite Meclisi, görülecek lüzum üzerine Maarif Vekilinin vereceği emre göre Rektör tarafından toplanmaya çağrılır.

Madde 22- Üniversite Meclisine Maarif Vekili veya onun tevkil edeceği Rektör reislik eder.

Madde 23- Üniversite Meclisi tezekkürü Maarif Vekili tarafından kendisine tevdi olunan ve Üniversiteye, Maarif teşkilâtına ve memlekete ait bulunan ilmî meseleleri tetkik ve mütalaasını tespit eder.

IV-Fakültelerle Enstitü ve Mekteplerin idaresi

1) Dekanlar

Madde 24- Fakültelerin idaresi Rektörün nezareti altında Dekanlara verilmiştir.

Madde 25- Fakültelerin Dekanları o Fakültenin ordinaryüs veya profesörleri arasından Rektörün intihabı ile Maarif Vekâletince tayin olunur. Fakülteyi temsil etmek Fakülte ve Fakülteye bağlı enstitü, mektep ve müesseselerin teşkilât ve tedrisatını murakabe ile Fakültenin salâhiyettar olduğu muhabereleleri yapmak, malî hususlarda tahakkuk âmiri olmak Dekanın vazifelerindendir. Dekan Fakülte dahilinde Rektörün riyaset etmediği bütün toplanışların tabîi reisidir.

Madde 26- Dekanın Üniversitedeki tedris işinden başka bir işi olamaz. İstisnâî hallerde Dekanın yüksek bir mektepte saati çok mahdud bir profesörlük almasına Vekâlet müsaade edebilir. Dekanlar ders ve umumî mesai saatlerinde Fakülte de bulunmak mecburiyetindedirler.

Madde 27- Dekan münasip gördüğü hususlar için Fakülteye bağlı enstitü ve mekteplere bazı muhabereleler için tahriren salâhiyet verebilir.

Madde 28- Dekan her sömestir sonunda Fakülte ve Fakülteye bağlı müesseselerin faaliyetleri ile alınan neticeler hakkındaki mütalaalarını bir raporla Rektörlüğe bildirir. Bundan başka Dekan Fakülteye bağlı tedris heyetlerinde bulunan zatlardan her birinin mesaisinin tarzı ve derecesi hakkında her dersin sonunda

Rektörlüğe bir rapor vermekle mükelleftir. Dekan lüzum görürse bu raporunu kısmen veya tamamen daha evvel de verebilir.

Madde 29- Her Fakültede bir Dekanlık kâtibi ile o Fakültenin ihtiyaçlarına göre lüzumu kadar memur ve müstahdemden mürekkep bir kalem heyeti bulunur. Bu heyetin mesaisini tanzim ve murakabe etmek Dekana aittir. Dekanlık kâtibi ile kalem memurları Dekanın inhası ve Rektörün tasvibi ile Vekâlet tarafından ve müstahdemler Dekanın teklifi ile Rektör tarafından tayin olunur ve değiştirilir.

Madde 30- Dekan hastalık veya seyahat gibi mazeret ve sebeplerle vazifesi başında bulunamayacak olursa en çok iki hafta için Rektörün tensibi ile ordinaryüs veya profesörlerden birini vekil bırakır. Daha uzun bir zaman için Dekanın vekili olacak zatı Rektörün teklifi üzerine Maarif Vekâleti tayin eder.

2) Üniversite İstişare Komiteleri

Madde 31- Her Fakültede Dekana bağlı olarak: 1-İdare ve Maliye, 2-Tedrisat ve programlar, 3-Neşriyat, 4-Talebe İşleri İstişare Komiteleri vardır. Dekanın reisliği altında olan bu komiteler her yıl Dekan tarafından mürettep adedi iki misli derecesinde gösterilecek namzetler arasından Rektörce seçilecek iki ordinaryüs veya profesörden teşekkül eder. Dekan bu komitelerin her biri için kâtiplik vazifesini yapmak üzere ders yılı başında birer doçent seçer.

Madde 32- İstişarî Komiteler Dekanın yardımcısıdır. Dekanın havalesi üzerine Fakültece yapılacak işler ve bunların tatbik tarzı hakkında iptidaî tetkikler yaparlar. Ve reylerini söylerler. Bunların reyleri istişari mahiyettedir.

3) Fakülte Meclisleri

Madde 33- Fakülte Meclisleri Dekanın reisliği altında Fakülte ordinaryüsler ile profesörlerinden teşekkül eder. Tayinlerindeki kıdem sırasına göre münavebe ile ikişer doçent istişarî rey ile meclise iştirak eder. Lüzumu halinde meclis herhangi bir doçentin de istişarî rey ile toplanmada bulunmasına karar verebilir.

Madde 34- Fakülte Meclislerinin vazifeleri şunlardır:

a) Tedris Heyetindeki münhaller için namzetler göstermek ve doçentlik imtihanlarının tertip ve icrasına nezaret etmek,

b) Her ders yılı veya sômestrsi başında dersleri tedris heyeti arasında dağıtmak ve Fakültenin mesai ve faaliyetini tanzim etmek, lüzum gördüğü surette Fakültelerin teşkilât ve programları hakkında tadil tekliflerinde bulunmak, Fakültelerin umumî surette inkişaf ve tekemmülü için düşündüğü tedbirleri Üniversite Heyetine bildirmek, Fakülteye bağlı mektep, enstitü ve sair

müesseselerin raporlarını ve tekliflerini tetkik ve bu hususta mütalaa beyan etmek,

c) Üniversite mezunlarından Avrupa'ya gönderilecek talebe namzetlerini seçmek,

ç) Fakülte neşriyatını tanzim ve temin etmek,

d) İlmî içtimalara ve merasime iştirak meselelerini tetkik ve Üniversiteye teklif etmek,

e) Fakülte ve Fakülteye bağlı enstitü, mektep ve sair müesseselerin bütçelerini hazırlamak ve Fakülte tahsisatının bunlar arasında tevziatı hakkında mütalaa beyan etmek,

f) Havale olunan hususları müzakere ederek reyini bildirmek,

Madde 35- Fakülte Meclisleri her sömestir başında veya Dekanca lüzum görüldükçe Dekanın daveti üzerine toplanır. Bundan başka azanın mutlak ekseriyetinin tahrirî müracaatı üzerine Dekan, Meclisi toplar. Ancak tahriri müracaatta Meclisin daveti sebebi açık ve tam bir surette gösterilmelidir. Dekan Meclisi her davet ettikçe ruznameyi de bildirir.

Madde 36- Meclis Dekanca hazırlanan ruzname ile veya azanın müracaatı üzerine toplanmışsa işbu müracaatta söylenen müzakere mevzuu ile bağlıdır. Bir toplanmada yapılan teklifler ruznameye dahil olmayan hususlara taalluk ediyorsa mutlak ekseriyetle verilecek karar üzerine gelecek toplanmanın ruznamesine konulur. Kararlar mutlak ekseriyetle verilir. Tesavi halinde Dekanın bulunduğu tarafın reyi tercih olunur.

V- Üniversite Tedris Heyeti

Madde 37- Üniversite tedris heyeti ordinaryüs, profesör doçentlerden teşekkül eder.

Madde 38- Ordinaryüs veya profesörden münhal vukuunda ait olduğu Fakülte Meclisi tarafından iki veya üç namzet gösterilir; bu namzetlerin her biri hakkında Rektör Üniversite Heyetinde reyinin alarak ayrı ayrı her biri hakkındaki mütaleasını açık bir surette Vekâlete bildirir. Maarif Vekili bunlar arasından birini tercih ve tayin eyler. Vekil gösterilen namzetleri muvafık bulmadığı takdirde iade ederek başka namzetler gösterilmesini her vakit isteyebilir.

Madde 39- Ordinaryüsler profesörlerden seçilir. Ordinaryüs olabilmek için: en az beş sene bilfiil profesörlük etmiş olmak ve profesörlükte dikkate değer muvaffakiyet göstermiş bulunmak ve dersine ait kitabı ve başka ilmî neşriyat ve mesaisi ile memlekette mevki tutmuş bulunmak lâzımdır,

Üniversite profesörleri arasında bu şeraiti haiz olanlar yok ise hariçte bu vasıflarda bulunanlardan namzet gösterilebilir. Ordinaryüslük unvanı barem şeraitine bağlı değildir.

Profesörler lâzım olan vasıfları haiz doçent bulunmamak gibi bir sebep olmadıkça prensip itibari ile doçentler arasından seçilir. Doçentin profesör olabilmesi için en az yedi sene doçentlikte iyi hizmet etmiş olması dersleri ile umumî çalışmaları ile ve ilmî araştırmaları ve neşriyatı ile Üniversitenin dikkate değer muvaffakiyetli bir unsuru olduğunu göstermiş bulunması lâzımdır. Orta kudretten bir kabiliyet gösterememek itibari ile yedi sene sonunda profesör olmak vasıflarını kazanamayan doçentler Maarifin Üniversiteden gayri hizmetlerine geçirilir. Profesörlük vasıflarını kazanan doçentlere münhal bulunmadığı halde profesörlük unvanı verilebilirse de bunlar doçentlik işlerini yapmakta devam ile mükelleftirler.

Madde 40- Doçent olabilmek için aşağı ki şartların bulunması lâzımdır:

- a) Yaşı kırkı aşkın olmamak,*
- b) en az tayin edileceği Fakülteden veya ona muadil bir Fakülteden yahut yüksek mektepten mezun bulunmak,*
- c) Büyük garp kültür dillerinden birini bu dillerde ilmî bir tetkik yapacak ve yazacak surette iyi bilmek,*
- ç) Talimatnamesine göre yapılacak imtihanda muvaffak olmak.*

Madde 41- İmtihanda aynı derecede muvaffak olan namzetlerden iki lisans yapmış olanlar bir lisans yapmış olanlara ve doktora yapanlar lisansiyelere ve müteaddit dil bilenler bir dil bilene tercih olunurlar. İki lisans bir doktoraya eş sayılır.

Madde 42- Doçentliğe talip olanlar Rektörlüğe müracaat ederler. Rektörlük alâkadar Fakülte Dekanının mütalaasını aldıktan sonra şahsî mütalaasını ile beraber Vekâlete bildirir. Vekâlet talebi muvafık gördüğü surette namzetlerin imtihanının icrasını Üniversiteye havale eyler. İmtihani kazanmış olan namzet Vekâletin tasdiki ile doçentliğe tayin olunur.

Muvakkat Madde- Mevcut doçentlerden imtihan ile tayin edilmemiş olanlar üç yıla kadar bu imtihanı vermelidirler. Vermeyenler doçentlikten Maarif teşkilâtının diğer vazifelerinden birine nakl olunur.

Madde 43- Ordinaryüs ve profesörler işgal ettikleri kürsülerde bilfiil nazârî dersler vermek, amelî mesaiyi ve seminerleri ve kürsüye bağı laboratuvar, klinik ve saireyi İdare etmek, talebinin müracaatlarını kabul ederek mesailerini tanzim eylemek, okuttukları derslerin müfredat programına göre tamamen notlarını veya kitabını hazırlamak, Üniversitece neşredilecek mecmualara ilmî yazılar yazmak, imtihanları yapmak veya imtihanlarda hazır bulunmak ve Dekanların kendilerine tevdi edeceği bunlara benzer ilmî ve idarî işleri başarmakla mükelleftirler. Fakülte Meclislerine, komite ve komisyonlarına iştirak etmek de ordinaryüs ve profesörlerin aslî vazifelerindendir.

Madde 44- Doçentler ordinaryüs veya profesörü bulunmayan kürsülerde Fakülte Meclisinin kararı ve Rektörün tasvibi ile tedrisatta bulunmak, bağı bulunduğu kürsüdeki ordinaryüs ve profesörlerin kendilerine tevdi edecekleri not veya eserleri tercüme etmek ve lüzumu halinde profesörlere takrirlerinde tercümanlık eylemek bağı bulunduğu kürsüdeki ordinaryüs veya profesörlerin istedikleri etütleri hazırlamak ve araştırmaları yapmak, amelî kurlarda ve mesaide ordinaryüs veya profesöre yardım etmek ve icabında bu mesainin bir kısmını veya bir kısım talebeyi İdare eylemek, talebenin müracaatlarını kabul etmek, seminer, laboratuvar ve klinikteki kitapların ve sair eşyanın tanzim ve muhafazasına nezaret etmek Dekanların kendilerine tevdi edecekleri ilmî ve idarî işleri yapmak gibi vazifelerle mükelleftirler.

Her sümestr sonunda ordinaryüs veya profesörler kendilerine bağı doçentlere o sümestr zarfında tevdi ettikleri işlerin neden ibaret bulunduğunu ve doçentlerin bunları ne derece muvaffakiyetle başardıklarını birer raporla Dekanlıklara bildirirler. Dekanlar bu raporları kendi mütalaalarla birlikte Rektöre ve Rektör mütalaa ile beraber Vekâlete takdim eder.

Madde 45- Ordinaryüs, profesör ve Doçentler için. Aslî meslek Üniversitedeki vazifeleridir. Kendilerini tamamen Üniversiteye vermeleri, nazârî ve amelî dersleri ile ve ilmî araştırma ve neşriyatları ile çalıştıkları ilim şubesinin memlekette açılmasına ve ilerlemesine yardım etmeleri lâzımdır. Ordinaryüs, profesör ve doçentlik maaş veya ücretli daimî bir vazife veyahut kâr ve kazanç teminine matuf daimî bir işle birleşmez. Ancak Vekâlet ordinaryüs, profesör veya doçentin kendi meslek ve ihtisası dahilinde olmak ve Üniversiteye hasretmeğe mecbur olduğı zaman haricinde yapılması mümkün bulunmak şartı ile Üniversite haricinde daimî mahiyette olmayan vazife deruhte etmesine müsaade edebilir.

Madde 46- Ordinaryüs, profesör ve doçentler kendilerini Üniversiteye ne derece verdiklerini göstermek için derslerine, laboratuvar klinik, seminer, amelî kurlar ve talebeyi kabul gibi vazifelerine günde veya haftada kaçar saat ayırdıklarını tespit ederek Dekanlıklara verirler. Dekanlıklar bunları birleştirerek ve listelerini yaparak Rektörlüğe, Rektörlük te Vekâlete takdim eder. Vekâlet her vazifeye ayrılan saatlerin arttırılmasını emredebilir. Ordinaryüs, profesör ve doçentler Üniversite dışında da derslerini hazırlamak, ilmî araştırmalarda bulunmak ve eser yazmak için ne kadar zaman tahsis ettiklerini ve hariçte tali meşguliyetlerinin mahiyet ve nev'ini ve kendilerini ne müddet işgal ettiğini aynı yol ile Vekâlete bildirirler.

Bundan başka ordinaryüs, profesör ve doçentler her ders yılı sonunda tatbika mecbur oldukları mesai ve müfredat programlarını tamamen tatbik edip edemediklerini ve edememiş sebeplerini ve ikmal çarelerini, derslerine ve meşgul oldukları ilim şubelerine ne katabildiklerini veya bunlara dair ne gibi eserler yazabildiklerini, okuttukları derslerin kitap veya notlarını ne dereceye kadar hazırladıklarını birer raporla Dekanlıklara bildirmeğe mecburdurlar. Dekanlıklar bu raporları Vekâlete takdim edilmek üzere ayrı ayrı mütalaalarla birlikte Rektörlüğe tevdi ederler. Rektör ayrıca bu raporlar hakkında mütalaalarını ilâve eder.

Madde 47- Ordinaryüs, profesör ve doçentler Üniversitedeki vazifelerinde Dekanlar vasıtası ile veya doğrudan doğruya Rektörün murakabesine tabidirler. Derslerine ve vazifelerine mazeretsiz gelmeyen, geç gelen veya Üniversite içinde veya dışında profesörlük şerefi ile uymaz hareketleri görülen ordinaryüs, profesör ve doçentler hakkında inzibatî cezalar verilir.

Tahrirî ihtar Rektörün emri ile, bunun üstü Vekâletin tensibi ile olur. Mazeretin takdiri Dekana ve itiraz halinde Rektöre aittir.

Madde 48- Her Fakültede Dekanlık kâtibi profesörlerin derslerine devamını gösteren günlük bir cetvel tutar. Vaktinde girilmeyen derslere kaç dakika geç girildiği de bu cetvelde gösterilir. Her ay başında Fakültenin ders itibari ile devam vaziyetini gösteren bir cetvel tanzim ile Rektöre verilir.

Madde 49- Her ordinaryüs, profesör ve doçentin Fakültesinde bir fişi vardır. Bu fişe bir tahsil yılının bütün vakaları kaybolunur.

VI. Tedris Heyetinin Yardımcıları

Madde 50- Tedris heyetinin yardımcıları umumiyetle tedrisatta ve ilmî araştırmalarda bağlı oldukları kürsülerin mesaisine yardım etmekle mükelleftirler.

Madde 51- Tedris Heyetinin yardımcıları başlıca asistanlardır.

Madde 52- Asistanların tayin ve istihdam yolları ayrı talimat ile tanzim edilmiştir.

VII. Talebe

Madde 53- Talebenin Üniversiteye yazılması, çalışması, devamı ve vazifesi Vekâletçe ayrı talimatlarla tespit edilir.

Madde 54- Talebenin imtihanlara girebilmesi, harçlarını vaktinde vermesine, dil mektebine devam ile muvaffak olmasına veya bu mektebe devamdan istisna vesikası almış bulunmasına bağlıdır.

Diploma alabilmek için son sınıfta inkılap tarihi derslerine devam ile bundan sertifika almak lâzımdır.

Madde 55- Üniversite tahsili Tıpta doktora ile diğer Fakültelerde lisans veya doktora ile nihayet bulur.

Her fakültede, imtihan, lisans ve doktora şeraiti bunlara mahsus talimatnamelerle tespit edilmiştir.

VIII. Fahri Profesörlük ve Doktorluk

Madde 56- Fakülteler, memlekete veya insaniyete yahut mensup oldukları ilim şubelerine büyük hizmeti görülmüş olanlara Maarif Vekâletinin tasvibi ile hususî talimatnamesi hükümlerine göre fahrî profesörlük ve fahrî doktorluk unvanını tevcih edebilir.

IX. Hesap İşleri

Madde 57- Üniversitenin hesap işleri Maliye Vekâletine bağlı bir müdürlük tarafından görülür.

Madde 58- İta âmiri Rektördür. Umumî Kâtip tarafından tetkik ve imza edilmedikçe sarf evrakı ita âmirine götürülemez.

Madde 59- Bankadaki cari hesap muamelesi Umumî Kâtip, hesap işleri müdürü ve veznedarın müşterek imzalar ile yapılır.

Madde 60- Her Fakültede hesap işlerde uğraşan birer hesap memuru vardır. Bunların muamelâtı Umumî Kâtip tarafından kontrol edilir.

Madde 61- Artırma, eksiltme ve pazarlık işleri merkezî komisyon ile Fakültelerdeki tali komisyonlarca yapılır.

Madde 62- Merkezî Komisyon Rektör veya onun namına Umumî Kâtibin riyasetinde Dekanlar ile Muhasebe Müdüründen ve tali komisyonlar Dekanın reisliğinde Fakülte hesap memuru ile Dekanlıkça seçilecek iki zattan teşekkül eder. İnşaat işlerinde mimar veya mütehassıs da aza olarak bulunur. En az bin liraya kadar ihaleler ve alışlar merkezî komisyonca, bin liradan azı tali komisyonca yapılır.

Madde 63- Her laboratuvar ve enstitüye küçük masraflar için usulüne göre sarf olunmak üzere 25 liraya kadar avans verilir. Bu avansın sarf evrakı verilmedikçe ikinci bir avans istenemez.”⁴³²

Günümüz üniversitelerin temelini teşkil eden İstanbul Üniversitesinin ilk talimatnamesi bizzat üniversitenin Emini Prof. Neşet Ömer İrdelp tarafından hazırlanmıştı. Bir süre sonra sağlık sorunları yaşayan Prof. Neşet Ömer İrdelp’in yerine İstanbul Üniversitesi Eminliğine Ord. Prof. Cemil Bilsel getirilmişti.⁴³³ Hukuk profesörü olan Cemil Bilsel, talimatnameye uygun bir şekilde üniversiteyi 10 yıl idare etmiş ise de İstanbul Darü’l-fünûnu zamanında var olan aksaklıklar devam etmiş ve 1940’lı yıllara kadar istenilen seviyeye ulaşılammıştı. Buna rağmen yeni açılan bu üniversite hem Türkiye’de hem de Avrupa’da büyük ses getirmişti. Özellikle yabancı bilim adamlarının İstanbul Üniversitesinde görev almaları Avrupa’nın dikkatini çekmişti. Modern ve uygar milletler seviyesine çıkmak için atılan bu adım ileriki yıllarda meyvelerini vermiş ve birçok üniversitenin kuruluş ve teşkilatlanmasına örnek olmuştur.

⁴³² *Resmî Gazete*, 24 Teşrinievvel 1934, Sayı 2837, s. 4427-4430.

⁴³³ Saray, *İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)*, s. 101.

SONUÇ

Batı’da yaşanan Rönesans ve Reform hareketleri sonrası birçok alanda modernleşme hız kazanmıştı. Özellikle 18. yüzyıl’dan sonra Avrupa’da eğitim skolâstik düşüncenin etkisinden kurtulmaya başlamış ve bilimsel araştırmalara öncelik eden yükseköğretim kurumları açılmıştı. Bunun aksine 18. yüzyıl’ın sonlarında Osmanlı Devleti’nde yükseköğrenim kurumu olan medreseler modernleşme hareketlerinden etkilennememiş ve çağın gereksinimlerine cevap veremez duruma gelmişlerdi. Bunun üzerine Tanzimat Dönemi’nde yenilik taraftarı devlet adamları tarafından sivil eğitim kurumlarının modernleşmesi için adımlar atmaya başlanmıştı.

Tanzimat Dönemi’nin ilk yıllarında atılan modernleşme adımlarına rağmen Osmanlı medreseleri bu hareketlere tepkisiz kalmış ve bilimsel manada istenilen düzeye gelememişti. Yenilik taraftarı Osmanlı devlet adamları yükseköğretim alanındaki eksikliği gidermek için 1863 yılında fenler evi manasına gelen “Darü’l-fünûnu” açmışlardı. İlk yıllarda derslerin çoğu halka açık konferanslar şeklinde verilmiş ise de istenilen başarı elde edilememiş ve 1865 yılında süresiz bir şekilde derslere ara verilmişti.

Tanzimat Dönemi Maarif Vekillerinden Safvet Paşa, eğitim sisteminin düzenli ve hukuksal bir yapıda olması düşüncesindeydi. Özellikle de Paris elçiliği sırasında Fransa eğitim sistemini incelemiş olan Safvet Paşa, bu sistemin dinsel eğitim dışında Osmanlı eğitim sistemine uygulanabileceğini düşünmüştü. Fransa Eğitim Bakanı Victor Duruy tarafından Osmanlı’daki eğitim kurumlarının sistemleştirilmesi için hazırlanan rapor ise 1 Eylül 1869 tarihinde yürürlüğe giren Maarif-i Umumiye Nizamnamesinin temel dayanak noktasını oluşturmuştu. Nizamname ile beraber 1870 yılında açılan Darü’l-fünûn-ı Osmanîde Batı Dilleri, Roma Hukuku ve Fransız Medeni Hukuku gibi derslerde okutulmaya başlanmıştı. Açıldığı günden itibaren Darü’l-fünûn-ı Osmanî, medrese kökenli ulemanın ve Şeyhülislam Hasan Fehmi Efendi’nin hedefi haline gelmişti. Özellikle Cemaleddin Afgani olayı sonrası Darü’l-fünûn üzerinden medrese taraftarı gelenekçiler ile modernleşme yanlısı devlet adamları arasındaki gerilim somut bir hal almıştı. Cemaleddin Afgani olayı sonrası öğrenci sayısı giderek azalan Darü’l-fünûn-ı Osmanî 1873 yılında kapanmıştı. Fransa gibi modern bir eğitim sistemine sahip bir ülkenin eğitim sistemi örnek alınarak açılan Darü’l-fünûn-ı Osmanîde Roma Hukuku ve Fransa Medeni Hukuku gibi derslerin okutulması ileri de laik hukuk sistemine geçişte kolaylıklar sağlayacaktır.

İlk iki Darü'l-fünûn teşebbüsünden sonra bir netice alamayan modernleşme yanlısı devlet adamları üçüncü teşebbüs olarak Mekteb-i Sultani bünyesinde bir Darü'l-fünûn açmayı kararlaştırmışlardı. Yeni Darü'l-fünûnu açma görevi Hristiyan asıllı olan Mekteb-i Sultani Müdürü Sava Paşa'ya verilmiştir. Sava Paşa, Avrupa üniversitelerini örnek alarak açmayı düşündüğü Darü'l-fünûnu, Osmanlı Devleti'nde var olan Tıbbiye Okulları ve medreseler yüzünden Hukuk, Mülkiye Mühendis Mektebi (Turuk u Maâbir Mektebi) ve Edebiyat olmak üzere üç şube ile açabilmişti. Yeni açılan Darü'l-fünûn-ı Sultanide de Fransız etkisi kendisini göstermiş, dersler Türkçe ve Fransızca verilmişti. Rusya ile olan savaşın kaybedilmesi ve bozulan siyasi ile ekonomik dengelerden etkilene Darü'l-fünûn-ı Sultanide 1881 yılında kapanmıştı.

Avrupa üniversiteleri ilk defa örnek alınarak açılan Darü'l-fünûn-ı Sultani, 93 Harbi'nin getirdiği siyasi ve ekonomik sıkıntılar yüzünden II. Abdülhamit Dönemi'nde kapatılmıştı. Meşrutiyet yıllarında eğitim için Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin, Jön Türklere katılımını engellemek amacı ile 1900 yılında bugünkü İstanbul Üniversitesinin temeli sayılan Darü'l-fünûn-ı Şahane açılmıştı. Fransız üniversiteleri örnek alınarak oluşturulan ilk modern Osmanlı üniversitesi sayılan Darü'l-fünûn-ı Şahane; İlahiyat, Edebiyat ve Fen Fakültelerinden oluşmaktaydı. Daha sonraları birer yüksek okul niteliğinde olan Tıbbiye Mektebi ve Hukuk Mektebi'nin de birer fakülte haline getirilmesiyle fakülte sayısı 5'e çıkmıştı. Darü'l-fünûn-ı Şahanede dikkat çeken en önemli husus "Ulûm-u Aliyye-i Diniyye" adı altında açılan İlahiyat Fakültesi olmuştu. Medreselerin var olan gelenekçi yapılarından ve ilmi olarak çağın gerisinde kalmaları Darü'l-fünûn-ı Şahanenin kurulmasında rol oynayan yenilikçi taraftarı devlet adamlarını böyle bir adım atmaya itmisti. İleri ki yıllarda Darü'l-fünûna alımlarda medreseleri öğrencilerin isteklerini göz ardı etmeyen Emrullah Efendi tarafından "İhtiyat Sınıfları" adı altında hazırlık sınıfları açılmıştı. Nitekim Darü'l-fünûna başvuran medreseli öğrenci sayısının çokluğu, bu dönemde medreseye karşı olan ilginin de azaldığını göstermektedir. Ayrıca Maarif Vekili olan Emrullah Efendi'nin modern bir Darü'l-fünûn oluşturma fikri eğitim politikalarında belirleyici rol oynamıştı. 1914 yılına gelindiğinde ise medreselerin ıslahı sonrası İlahiyat Fakültesi kapatılarak medreseler son bir şans daha verilmişti.

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra eğitim alanında atılan en önemli adımlardan birisi de kızların yükseköğretim talebi için açılan "İnas Darü'l-fünûnu" olmuştu. 12 Eylül 1914 tarihinde Edebiyat, Tabiiyat ve Riyaziyat olmak üzere üç şubeden oluşan İnas Darü'l-fünûnunun açılması kızlara yükseköğretimde eğitim hakkı tanınması açısından

önemli bir yere sahip olmakla beraber karma eğitime geçişinde başlangıcı olacaktır. İstanbul'un 13 Kasım 1918 tarihinde İtilaf Kuvvetlerince işgal edilmesinden sonra birçok binaya el konulmuştu. Bu sebeple birçok Osmanlı Kurumu ya kapanmış ya da yer değiştirmek zorunda kalmıştı. Bundan nasibini alan İnas Darü'l-fünûnu 1 Nisan 1919 tarihinde Zeynep Hanım Konağına taşınmış ise de aynı gün Maarif Vekâletince alınan karar ile kapatılmış ve öğrencileri mevcut Darü'l-fünûna devredilmişti. Yapılan düzenleme ile kız ve erkek öğrenciler aynı dersanelerde, aynı hocalardan fakat farklı saatlerde eğitim görecektlerdi. Ayrıca alınan bu karar sonrası basında karma eğitim tartışmaları da başlamıştı. Kız öğrencilerin, erkek öğrenciler ile birlikte ders görmek için Maarif Vekâletine yazdıkları dilekçe sonrası karma eğitim tartışmaları hız kazanmıştı. Baskılar karşısında Maarif Vekâletince laboratuvar ve konferans derslerinde istisnai olarak karma eğitime izin verilmişti. İlerleyen zamanlarda Tarih bölümü muallimlerinden Yusuf Behçet Bey'in inisiyatif alarak derslerine erkek ve kız öğrencileri birlikte derse almaya başlamıştır. Yusuf Behçet Bey'in attığı bu adım sonrası 1922 yılına gelindiğinde bütün fakülteler karma eğitime geçmişti. Meşrutiyet Dönemi'ne bakıldığında yapılan ve yapılmaya çalışılan bütün yenilikler ileriki yıllarda kurulacak olan Cumhuriyet yönetimi için adeta bir laboratuvar görevi üstlenmiştir. Cumhuriyet'in ilk on yılında yapılmaya çalışılan devrimler sırasında Meşrutiyet Dönemi ve ondan önceki dönemlerde yapılan hatalardan dersler alınarak hareket edilmişti.

Milli Mücadele yıllarına gelindiğinde ise bütün alanlarda bir İttihat ve Terakki karşıtlığı başlamıştı. Bu dönemde hükümete yaranmak için bazı Darü'l-fünûn hocaları tarafından milli değerler aleyhinde konuşmalar yapılması Darü'l-fünûn öğrencilerinin tepkisini çekmiş ve Türk eğitim tarihine "Darü'l-fünûn Grevi" olarak geçen ders boykotu başlamıştı. Tepkileri çeken beş öğretim elemanının görevlerine son verilmesi ile boykot sona ermiş ve Darü'l-fünûn'da dersler tekrardan başlamıştı. Darü'l-fünûn grevinin sonuçlarına bakıldığında öğrencilerde milli bir bilincin oluştuğu ve Anadolu'daki harekete ilgi duydukları görülmüştür.

Milli Mücadele'nin başarı ile sonuçlanmasından sonra Cumhuriyet yönetimi tarafından Osmanlı'dan kalan kurumlar tek tek ilga edilirken İstanbul Darü'l-fünûna dokunulmamıştı. Cumhuriyet yönetimi tarafından büyük önem verilen Darü'l-fünûna 21 Nisan 1924 tarihinde 493 sayılı kanun ile tüzel kişilik verilmişti. Ayrıca 3 Mart 1924 tarihinde kabul edilen Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreseler kapatılmış ve medreselerin yerine Darü'l-fünûna bağlı İlahiyat Fakültesi tekrardan açılmıştı. Böylece

Darü'l-fünûnda fakülte sayısı beş'e yükselmişti. Cumhuriyet Dönemi'nde Darü'l-fünûna öğrenci alımı için tekrardan Bakalorya Nizamnamesi hükümleri getirilmiş ve Darü'l-fünûna girebilmek için bu nizamnamenin belirlediği imtihanları geçmek şartı konulmuştu. Ayrıca öğrencilerin disiplin ve devamlılık işlerini düzene sokmak için de 1925 yılında yeni bir "İnzibat ve Devam Talimatnamesi" hazırlanmıştı.

Cumhuriyet Dönemi'nde Darü'l-fünûn için ayrılan ödeneklerde artışlar olmamasına rağmen, öğretim elemanlarının maaşlarında her yıl düşük olsa da zamlar yapılmıştı. Darü'l-fünûnun gerçek bir yükseköğretim kimliği kazanması için Cumhuriyet'in ilk on yılında var olan imkânlar dâhilinde şans verilmesine rağmen başarı elde edilememişti. Bütün imkânları sağlanmasına rağmen yeni bir bilimsel araştırma ortaya konulmaması bütün eleştiri oklarını Darü'l-fünûna çevirmişti. Diğer bir eleştiri konusu ise Darü'l-fünûnun Atatürk devrimleri karşısında pasif bir duruş sergilemesi ve devrimler konusunda kendisinden beklenileni gösterememesidir. Özellikle Latin harflerinin kabulü ve resmi dil-tarih çalışmaları sırasında Darü'l-fünûn hocalarının takındığı tutum sonrası Darü'l-fünûn ıslahını gündeme getirmişti. Bir türlü istenilen gelişmeyi gösterememesi üzerine Atatürk ve Cumhuriyet yönetiminin Darü'l-fünûna olan tutumunda değişikliğe gidilmesine neden olmuştu. Yükseköğretim alanında yapılacak olan köklü reform için İsviçre'den Prof. Albert Malche getirilmiş ve hazırladığı rapor doğrultusunda 31 Mayıs 1933 tarihli 2252 sayılı kanun ile İstanbul Darü'l-fünûnu ilga edilmiş, yerine Cumhuriyetin ilk üniversitesi olan İstanbul Üniversitesi kurulmuştu. Eğitim alanında yapılan bu reforma dönemin Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey öncülük etmiş ve reformu başarı ile gerçekleştirmiştir. Atatürk, *"Üniversite reformu gibi çok güç, çok şerefli bir işi başarmak, ona nasip oldu."*⁴³⁴ diyerek yapılan reformun önemine ve büyüklüğüne ayrıca değinmişti.

Sonuç olarak Türk yükseköğretim tarihi açısından modernleşme adına atılmış ilk adım olan Darü'l-fünûn, medrese merkezli yükseköğretimden üniversiteye geçişi sağlayan bir köprü vaziyeti görmüştü. II. Meşrutiyet sonrası Darü'l-fünûna bilimsel ve mesleki eğitim açısından ilerleme kat etmiş ise de istenilen seviyeye ulaşamamıştı. Cumhuriyet Dönemi'nde ise İstanbul Darü'l-fünûnun Atatürk devrimlerine öncülük etmesi beklenilmişti. Ancak devrimlerin radikal ve siyasi kararlardan oluşması nedeniyle Darü'l-fünûndan istenilen sonuç alınamamıştı.

⁴³⁴ Metin Özata, **Atatürk, Bilim ve Üniversite**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, s. 161.

Modern bilim ve eğitim anlayışının ölkemize yerleşmesinde büyük rol oynayan Darü'l-fünûn, İslam dünyasının ilk modern yükseköğretim kurumuydu. Ayrıca Darü'l-fünûn tarafından Avrupa'ya bilimsel araştırmalar için gönderilen öğrenciler ve Avrupa'dan getirilen yabancı öğretim üyeleri sayesinde Avrupa'da var olan üniversite anlayışı Türkiye'de yerleşme imkânı bulmuştu. 1933 üniversite reformuna kadar ölkenin tek yükseköğretim kurumu olan İstanbul Darü'l-fünûnu ölkemizdeki modern üniversitelerin temelini oluşturmaktadır. Devrimler sırasında ise milli eğitim konusunda Atatürk ile aynı fikirde olmaları, hilafetin kaldırılması, tekke ve zaviyelerin kapatılması sırasında hükümete tebrik telgraflarının gönderilmesi Darü'l-fünûnun Cumhuriyet yönetimi ile birçok konuda aynı fikirde olduğunu göstermektedir. Yapılan reform sonrası açılan İstanbul Üniversitesi açılışında Maarif Vekili Dr. Reşit Galip Bey tarafından *“İstanbul Üniversitesinin çünkü İstanbul Darü'l-fünûnu ile hiçbir ilgisi yoktur.”* sözlerine karşılık ölkemizdeki üniversitelerin temelini nasıl ki İstanbul Üniversitesi oluşturmuş ise İstanbul Üniversitesinin temelini de geleneksel ile modern yapının her iki halini taşıyan İstanbul Darü'l-fünûnu oluşturmaktadır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (DABCA), Fon Kodu: 30.11.1, Yer No: 1.4.13, 22.11.1923.

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Osmanlı Arşivi [DABCOA], YEE, 0090/20, 6 Rebiyülâhır 1327.

DABCA, Dosya No: 232112, Fon Kodu: 30.10, Yer NO: 194. 330. 13.

DABCA, Dosya No:123, Fon Kodu: 30.10.00, Yer No: 1.1.23.

DABCA, Fon Kodu: 30.10.00/Yer No: 141.12.1.

DABCA, Fon Kodu: 30.18.01.02/ Yer No: 41.82.16.

DABCA, Fon Kodu: 30.18.01.02/Yer No: 34.16.7.

DABCA, Fon Kodu: 30.18.01/ Yer No: 34.16.7.

DABCA, Fon Kodu: 30.18.1.2/ Yer No: 36.36.1.

DABCA, Fon No: 30.18.12, Kutu No: 48, Dosya Gömleği No: 67, Sıra No: 15, Sayı No: 2, 11.10.1934.

DABCOA, İ.MM.17, 13 Eylül 1915 (4 Zilkade 1333).

DABCBOA, İ.TAL., 466/59, 21 Ramazan 1328 (20 Mart 1910).

DABCBOA, Meclis-i Vükela,10.01.1341, MV. 00224-86

DABCBOA, MF. ALY, 105-142, 28 N 1335.

DABCBOA, MF. ALY, 172/ 11 lef 42-46.

DABCBOA, MF. ALY, nr. 104/28, 21 C 1335.

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (CEO), BEO, 4508,338071, Maarif, İD/54-9, 10.06.1336, s. 1-2.

Darü'l-fünûn Edebiyat Fakültesi Talebe Rehberi, Darülfünun Emaneti, İstanbul, 1919, s. 38-39.

Derviş Mehmed Paşa, **Usûl-i Hikmet-i Tabiiye**, Mekteb-i Sanayi Matbaası, Dersaadet 1287 [1871], s. 348.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tasnif Edilmemiş Dar'ül-fünûn Arşivi, **İnas Dar'ül-fünûnu Kayıt Defteri**, s. 1-9.

Mehmed Zâti, **Dar'ül-fünûn Marşı**, Mahmud Bey Matbaası, İstanbul.

"Büyük Gaziye İstanbul Dar'ül-fünûn'dan Küçük Bir Armağan", Darülfünun Emaneti, Milliyet Matbaası, İstanbul 1927.

Meclis Tutanakları

Meclis-i Mebusan Zabıt Cerideleri, 9 Ocak 1911 (27 Kânunuevvel 1326), C.2, İnikad: 23, s. 96.

MMZC, 8 Haziran 1910, C. 6, İnikad: 108, s.116.

MMZC, 7 Haziran 1910 (25 Mayıs 1326), C.1, İnikad: 107, s. 61.

MMZC, 9 Ocak 1910 (27 Kanunuevvel 1326), C. 2, İnikad: 23, s. 111.

MMZC, 9 Ocak 1910 (27 Kanunuevvel 1326), C. 2, İnikad: 23, s. 97.

MMZC, 9 Ocak 1911 (27 Kânunuevvel 1326), C.2, İnikad: 23, s.96,97.

MMZC, Devre 3, C.2, İnikad: 34, 2 Temmuz 1330, TBMM Basımevi, Ankara 1991, s. 225

TBMM Zabıt Cerideleri (TBMMZC), C. 1, 12. İctimaa, s. 241-242.

TBMMZC, C. 6, İctimai Sene 1, s. 372.

TBMMZC, Devre 2, C. 14, İctimai Sene 2, 60. İctimaa, s. 140.

TBMMZC, Devre 2, C. 18, İctimai Sene 2, 107. İctimaa, s. 250-225.

TBMMZC, Devre 2, C. 3, İctimai Sene 1, 47. İctimaa, s. 179.

TBMMZC, Devre 2, C. 8, İctimai Sene 2, 43. İctima, s. 975-982.

TBMMZC, Devre 4, İctimai 2, Cilt 15, s. 466-467.

Sürelî Yayınlar

1. Gazeteler

Akşam, “Maarif Vekili Talebeyi Eski Türk Medeniyetini İhyaya Davet Etti.” 19 Kasım 1933, s. 1.

CELASİN, Zehra, “Türk kadınlarının ilk yüksek tahsil merhalesi: İnas Dar’ül-fünûnu” **Kadın Gazetesi**, Yıl 8, Sayı. 408, s. 7.

Cumhuriyet, “Gazi Hz. Dar’ül-fünûnda”, 14 Kânunuevvel 1930;

İkdam, Sayı 10.095, 14 Mayıs 1925, s. 1.

İkdam, Sayı 2.116, 23 Muharrem 1318 [23 Mayıs 1900].

İstiklal Savaş Gazetesi, 19 Mayıs 1919, s.3.

Resmî Gazete, 24 Teşrinievvel 1934, Sayı 2837, s. 4427-4430.

Takvim-i Vekayi, Sayı 3677, 25 Muharrem 1338[1919];

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1114, 1 Mayıs 1912 (12 Cemaziyülevvel 1330).

Takvim-i Vekayi, Sayı: 695, 22 Zilkade 1279 [11 Mayıs 1863].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 745.

Tasvir-i Efkâr, Sayı 161, 26 Şevval 1327.

Vakit, “Reisicümhur Hz. Dar’ül-fünûnda” 16 Kânunuevvel 1930.

Yeni Tasvir-i Efkâr, Sayı 164, 13 Teşrinisani 1909.

Tevhid-i Efkâr, “*Maarif Nazırı Said Bey ile Mülakat*”, S. 374, 4 Temmuz 1922, s.

1.

Tasvir-i Efkâr, “Maarif-i Umumiye Nezareti’nden”, S. 1199, 2 Eylül 1330.

Takvim-i Vekayi, Sayı: 303, 27 Receb 1262 [21 Temmuz 1846].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 306, 10 Zilkade 1262 [30 Ekim 1846].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 742, 26 Şevval 1280 [4 Nisan 1864].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1149, 3 Recep 1286 [9 Ekim 1869].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1167, 27 Şaban 1286 [2 Aralık 1869].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1184, 1 Zilkade 1286 [2 Şubat 1870].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1192, 20 Zilkade 1286 [21 Şubat 1870].

Basiret, Sayı: 149, 26 Cemaziyülevvel 1287 [24 Ağustos 1870].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1267, 7 Cemaziyelahir 1287 [4 Eylül 1870].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1277, 1 Receb 1287 [27 Eylül 1870].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1302, 17 Ramazan 1287 [11 Aralık 1870].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1307, 15 Şevval 1287 [8 Ocak 1871].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1347, 30 Muharrem 1288 [21 Nisan 1871].

Takvim-i Vekayi, Sayı: 1419, 1 Şaban 1288 [16 Ekim 1871].

İkdam, Sayı 2.217, 18 Ağustos 1316 [1 Eylül 1900].

İkdam, Sayı 2.219, 20 Ağustos 1316 [2 Eylül 1900].

İkdam, Sayı 5.150, 29 Şaban 1326 [25 Eylül 1908]

Sabah, Sayı 6.875, 20 Şevval 1326 [15 Kasım 1908].

İkdam, Sayı 5.205, 21 Kasım 1908.

İkdam, Sayı 5.205, 21 Kasım 1908.

İkdam, Sayı 5.205, 21 Kasım 1908.

Sabah, 4 Mart 1910, S. 7345, s.3.

Tasvir-i Efkar, 4 Mart 1910, S. 273, s. 2;

İkdam, 6 Kasım 1910, S.234, s. 5.

Sabah, 18 Kasım 1911, Sayı: 7960, s.1.

Sabah, 13 Ağustos 1914, S. 8945.

Takvim-i Vekayi, S. 1961, 10 Ekim 1914 (20 Zilkade 1332).

Vakit, “Dar’ül-fünûn Islahatı”, S. 494, 8 Mart 1919.

İkdam, “İnas Dar’ül-fünûnun Arızası”, S. 7942, 21 Mart 1919.

Tevhid-i Efkar, S. 296, 5 Nisan 1922, s. 1.

Tevhid-i Efkar, S. 296, s. 5 Nisan 1922, s. 3.

Akşam, S. 1.258, 19 Nisan 1922, s. 2.

Akşam, S. 1.436, 22 Eylül 1922, s. 2.

İkdam, Sayı 10.034, 09.03.1923, s. 1.

Akşam, S. 1.820, 1 Kasım 1923, s. 1.

İkdam, Sayı 9.994, 28 Ocak 1925, s. 1.

Cumhuriyet, 25.08.1932, s. 2.

Cumhuriyet, 09.10.1932.

Akşam, “Üniversite Kadrosu”, 01.08. 1933, s.21

Cumhuriyet, “Yeni Üniversite Kadrosu”, 01.08.1933, s.5.

Cumhuriyet, 01.08.1933

Son Posta, “Üniversitemiz Ne Olacak”, 01.08.1933, s. 6.

Son Posta, “Üniversitemiz Ne Olacak”, 1 Ağustos 1933, Sayı 6.

Vakit, “Yeni Üniversitenin Kuruluşu”, 01.08.1933, s. 1-7.

Son Posta, “Bir Kadro Daha Hazırlandı”, 04. 08. 1933, s.1.

Vakit, “Üniversite Dün Merasimle Açıldı”, 19.11.1933, s. 1.

İkdam, “Maarif Nezaretinin İki Mühim Tebliği”, S. 7963, 11 Nisan 1919 [1335], s.

1.

İkdam, “Maarif Nezaretinin İki Mühim Tebliği”, S. 7963, 11 Nisan 1919, s.2

Hakimiyet-i Milliye, “İstanbul Türk Üniversitesi Kuruldu”, 01.08.1933, s.3.

2. Dergiler

ASAF, Burhan, “Üniversitenin Manası”, **Kadro Dergisi**, 1982, C. 2, Sayı 20, s. 24.

Darü'l-fünûn-I Osmanî Nizamnamesi, İstanbul, Matbaa-I Amire, 1335[1919].

Düstur, 1. Tertip, C.2, İstanbul, 1872, s. 184-219, “Dar'ül-fünûn” bölümü, s. 198-204.

Düstur, 2. Tertip, C. 4, İstanbul, 1331 (1915), s. 460-463;

Düstur, 2. Tertip, Cilt 6, İstanbul, 1918,s. 1325-1330;

Düstur, 3. Tertip, C. 5, s. 1099-1107.

Düstur, 3. Tertip, C. 5, İstanbul, 1931, s. 668-669.

Düstur, Dar'ül-fünûn-ı Şahane Nizamnamesi, I. Tertib, C. 7, Başvekâlet Devlet Matbaası, Ankara 1941, s. 659-664.

Düstur, I. Tertip, C. 3, s. 442.

Düstur, II. Tertip, C. 11, İstanbul, 1928, s. 401-409.

GÖKALP, Ziya, “Maarif Islahatında Tuba Nazariyesi”, **Yeni Mecmua**, 1. Sene, S. 5, 9 Ağustos 1917, s. 97-98.

KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri, “Mütehassız”, **Kadro Dergisi**, Şubat 1932, Sayı 2, s. 47

MEVLAN, Ulviye, “Kadınlık: Maarif Nazırı”, **Kadınlar Dünyası**, 15 Şubat 1329, S. 131, s.2.

Milli Mecmua, 1 Temmuz 1925, Sayı 40, sene 2.

Milli Mecmua, Sayı 110. S. 4773.

Muallim Mecmuası, C. 1, S. 12, s. 359.

Muallim Mecmuası, C. 2, S. 13, 1 Ağustos 1917, s. 386-387.

Münif Efendi, “Dar’ül-fünûn Dersleri”, **Mecmua-i Fünûn**, C. 1, S. 8, s. 330-332.

Münif Efendi, “Dar’ül-fünûn’da Ders-i âm Kuşadı”, **Mecmua-i Fünûn**, C. 1, S. 7, Receb 1279, s. 301.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1287[1870], Darüttıbbâti’l-Âmire, İstanbul.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1288 [1871], Darüttıbbâti’l-Âmire, İstanbul.

Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye, Sene 1289[1872], Darüttıbbâti’l-Âmire, İstanbul.

Sebilürreşat, 22 Ocak 1925, Sayı 635, C. 25.

Servet-i Fünûn, 30 Kanunisanı 1329 [12 Şubat 1914], S. 1184, s. 319

Şevket Süreyya, “Dar’ül-fünûn İnkılâp Hassasiyeti ve Cahit Bey İnkılâpçılığı”, **Kadro Dergisi**, 1933, C. 2, Sayı 14, s. 8.

Türk Kadını Dergisi, C.1, S. 4, 4 Temmuz 1918 [1334], s. 62.

Telif Eserler

1. Kitaplar

AKKUTAY, Ülker, “Osmanlı Eğitim Sisteminde Enderun Mektebi”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 5, Edt. Güler Eren, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara.

AKYILDIZ, Ali, **Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme**, İletişim Yayınları, İstanbul 2004.

AKYILDIZ, Ali, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform**, Eren Yayıncılık, İstanbul 1993.

ALBAYRAK, Sadık, **Türkiye’de İslâmcılık-Batıcılık Mücadelesi**, 2. Baskı, İstanbul 1990.

ARSLAN, Ali, “Osmanlı Darülfünun’u”, **Osmanlı Ansiklopedisi**, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Editör: Güler Eren, Ankara 1999, s. 297.

ARSLAN, Ali, **Darülfünun’dan Üniversiteye**, Kitabevi Yayınları, İstanbul 1995.

ARSLAN, SELÇUK ve NAM, **İnas Dar’ül-fünûnu (1914-1919)**, İdil Yayıncılık, İstanbul 2012.

Atatürk’ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2006, s. 508.

ATAY, Hüseyin, **Osmanlılarda Yüksek Din Eğitimi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1983, s. 85-89.

AVCI, Alaettin, **Türkiye’de Askeri Yüksek Okullar Tarihçesi (Cumhuriyet Devrine Kadar)**, Gnkur. Basımevi, Ankara 1963.

AYNİ, M. Ali, **Dar’ül-fünûn Tarihi**, Hazırlayan: Aykut Kazancıgil, Kitabevi, İstanbul 2007.

BALTACI, Cahid, **XV.-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri**, İrfan Matbaası, İstanbul 1976, s. 20-24.

BALTACI, Cahit, “Mektep”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 29, Ankara 200.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, **Hayatım**, Dünya Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 68.

BERKES, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.

BİLSEL, Cemal, **İstanbul Üniversitesi Tarihi**, İstanbul 1943, s. 14-16,

BORAK VE UTKAN, **Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri; Tamim ve Telgrafları-V**, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara 1972, s. 139.

CELASUN, Zehra , **Tarih Boyunca Kadın**, Ülkü Kitap Yurdu Yay., İstanbul 1946.

CÜNDİOĞLU, Düccane, **Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e Din ve Siyaset**, Kapı Yayınevi, İstanbul 2014.

DEVELİOĞLU, Ferit, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat**, Doğu Matbaası, Ankara 1970.

DOĞAN, İsmail, **Tazminatın İki Ucu: Münif Paşa ve Ali Suavi**, İstanbul 1991, İz Yayıncılık, s. 210.

DÖLEN, Emre, **Türkiye Üniversite Tarihi (Darülfünundan Üniversiteye Geçiş)**, Cilt 3, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2010.

DÖLEN, Emre, **Türkiye Üniversite Tarihi, Osmanlı Döneminde Darülfünun 1863-1922**, C. 1, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2009.

ELMAN, Ahmet Şevket, **Dr. Reşit Galip**, Türkiye Matbaacılık ve Gazetecilik, Yeni Matbaa, 2. Kitap, Ankara 1955.

ER, Hamit, **Darülhilafe Medreseleri, (Medreseden Mektebe Geçiş Sürecinde)**, Rağbet Yayınları, İstanbul 2003.

ERGİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, C. 3-4, Eser Matbaası, İstanbul 1977.
ERGİN, Osman, **Türk Maarif Tarihi**, C. 1-2, Eser Matbaası, İstanbul 1977.

ERGÜN, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ocak Yayınları, Ankara 1982, s. 83.

ERTAN, Temuçin Faik, **Kadrocular ve Kadro Harekâtı**, T.C. Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, Ankara, 1994.

GELİŞLİ, Yücel, “Osmanlı İlköğretim Kurumlarında Sıbyan Mektepleri (Kuruluşu, Gelişimi ve Dönüşümü)”, **Türkler Ansiklopedisi**, C. 15, 2002.

GENCER, Ali İhsan, Ali ARSLAN, **İstanbul Darülfünûnu Edebiyat Fakültesi Tarihçesi ve İlk Meclis Zabıtları**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2004.

GENCER, Mustafa, **Jöntürk Modernizmi ve “Alman Ruhı”**, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.

GEORGEN, *François*, **Türk Milliyetçiliğinin Önemi**, İstanbul 1996.

GÖKALP, Ziya, **Terbiyenin Sosyal ve Kültürel Temelleri 1**, M.E.B. Yayınları, İstanbul 1973.

GÜNYOL, Vedat, “Mektep”, **Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi**, C. 7, 1972, İstanbul.

GÜRKAN, Kazım İsmail, **Dar’ül-fünûn Grevi**, Harman Yay., İstanbul 1971.

HANİOĞLU, Şükrü, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük**, C. 1, İletişim Yayınları, İstanbul.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Darülfünun”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 8, Ankara 1993.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, **Açıklamalı Kimya Eserleri Bibliyografyası**, Beta Yayınevi, İstanbul 1985, s. 98.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, **Darülfünun, Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı**, C. 1, İslam Konferansı Teşkilatı İslam Tarihi, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi (IRCICA), İstanbul 2010.

İLGÜREL, Mücteba, “Acemi Oğlanı”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 1, İstanbul 1988, s. 324.

İPŞİRLİ, Mehmet, “Enderun”, **Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, C. 11, İstanbul 1995, s.186.

KANSU, Nafi Atuf, **Türkiye Eğitim Tarihi**, Hazırlayanlar: Levent Eraslan – Umut C. Karadoğan, Maya Akademi Yayınları, Ankara 2014.

KARA, İsmail, **Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi**, C.2, Dergâh Yayınları, İstanbul 1997.

KAYAOĞLU, Taceddin, **Türkiye’de Tercüme Müesseseleri**, Kitabevi Yayınları, İstanbul.

KAYRA, Cahit, **Anılar, 38 Kuşağı**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.

KAZANCIGİL, Aykut, **Türk Jinekoloji ve Obstetrik Bibliyografyası**, İstanbul 1973, s. 29-40.

KOÇER, Hasan Ali, **Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)**, MEB Yayınları, İstanbul 1991.

KURNAZ, Şefika, **II. Meşrutiyet Dönemi Türk Kadını**, MEB Yayınları, İstanbul 1996.

KURTCEPHE, İsrail, Mustafa BALCIOĞLU, **Kara Harp Okulu Tarihi**, Kara Harp Okulu Matbaası, Ankara 1991.

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş Yayınevi, Ankara 2009.

MALCHE, Albert, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor**, Devlet Basımevi, İstanbul 1939.

ÖKLEM, Necdet, **Atatürk Döneminde Dar’ül-fünûn Reformu**, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya 2007.

ÖZATA, Metin, **Atatürk, Bilim ve Üniversite**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Ankara 2008.

ÖZCAN, Abdülkadir, **Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi: Said Paşa (Küçük)**, C. 2, Ed: Ekrem Işın, İsmail Kara, Yapı Kredi Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 491, 492.

ÖZDEMİR, Rıfat, **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 1986, s. 202-203.

ÖZYILMAZ, Ömer, **Osmanlı Medreselerinin Eğitim Programları**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002.

PAKALIN, Mehmet Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Sözlüğü**, C. 1, İstanbul 1993.

SAKAOĞLU, Necdet, “İnas Dar’ül-fünûnu”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 4, İstanbul 1994, s. 170.

SAKAOĞLU, Necdet, **Osmanlı’dan Günümüze Eğitim Tarihi**, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2004.

SARAÇ, Celal, **Salih Zeki Bey, Hayatı ve Eserleri**, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul 2001.

SARAY, Mehmet, **İstanbul Üniversitesi Tarihi (1453-1993)**, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1996.

SARI, Nil, “Mekteb-i Tıbbiye”, **DİA**, C. 29.

SOYAK, Hasan Rıza, **Atatürk’ten Hatıralar**, YKY, İstanbul 2010.

SUNATA, İsmail Hakkı, **İstanbul’da İşgal Yılları**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006, s. 82-83.

ŞEMİN, Refia Uğurel, **Eğitim Bilimlerinin Üniversiteye Girişi**, Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1973.

TANMAN, M. Baha, “Zeyneb Hanım Konağı”, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi**, C. 7, İstanbul, 1994.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Yaşadığım Gibi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1996, s. 29.

TOZLU, Necmettin, **İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun Eğitim Sistemi**, MEB Yayınları, İstanbul 1989, s.1-25.

UNAT, Faik Reşit, **Türk Eğitim Sisteminin gelişmesine Tarihi bir Bakış**, MEB Yayınları, Ankara 1964.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Hilmi Ziya Ülken Seçme Eserleri-I Ziya Gökalp**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2006.

ÜLKEN, Hilmi Ziya, **Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi** Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1992.

WINDMAN, Horst, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, Çev.; Aykut Kazancıgil-Serpil Bozkurt, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2000.

YILDIRIM, Ali, **Türk Üniversite Tarihi**, Öteki Yayınevi, Ankara 1998.

2. Makaleler

ARSLAN, Ali, “İsmet İnönü’ye İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Tarafından Fahri Müderrislik Unvanı Verilmesi”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, S. 2, 2002, s. 1-18.

BALTACIOĞLU, İsmail Hakkı, (a), “Hayatım”, *Yeni Adam*, S. 298, 12 Eylül 1940.

BAZER, A. Yüksel, “ Atatürk ve Üniversite Reformu”, **Atatürk’ün Ölümünün 50. Yılı Sempozyumu**, Ankara, 1989.

DÖLEN, Emre, “Darülfünun Öğrencilerinin Balkan Savaşı Eylemleri ve Edirne Seyahati”, **Osmanlı Bilimi Araştırmaları Dergisi**, C. 6, S. 1, İstanbul 2004.

ERGÜN, Mustafa, “Emrullah Efendi Hayatı-Görüşleri-Çalışmaları”, **Ankara Üniversitesi Dil-tarih ve Coğrafya Fakültesi Dergisi**, C. 30, S. 1-2, Ankara 1982.

ESKİ, Mustafa, “Cumhuriyet Döneminde Bir Devlet Adamı: Mustafa Necati”, **Atatürk Araştırma Merkezi**, Ankara, 1999 s. 149.

GÜR, A. Refik, *İslam Hukuku Üzerine Düşünceler ve Sava Paşa*, **İslam Tetkikleri Enstitüsü Dergisi**, İstanbul, 1975, C. 6, Cüz: 1-2, s. 1-35,

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Darülfünun Tarihçesine Giriş, İlk iki Teşebbüs”, **Belleten**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1990, C. LIV, S. 210.

İHSANOĞLU, Ekmeleddin, “Darülfünun Tarihçesine Giriş(II), Üçüncü Teşebbüs Darülfünun -ı Sultani”, **Beletten**, TTK, Ankara 1993, C. LVII, Sayı: 218.

KADIOĞLU, Sevtap İshakoğlu, “1933 Üniversite Reformu Hakkında Bir Bibliyografya Denemesi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 2, S. 4, s. 471-491.

KOCATÜRK, Utkan, “Atatürk’ün Üniversite Reformu ile İlgili Notları”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi (ATAM)**, Cilt 1, Sayı 1, Ankara 1984.

KURAN, Ercüment, “Bugünkü Türkiye’nin Kurucularından Küçük Said Paşa”, **Türk Kültürü**, C. 4, S. 56, 1967.

OLGUN, Kenan, “İkinci Meşrutiyet Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Dar’ül-fünûn 1908-1912”, **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları**, 2013, s. 187.

ORAL, Mustafa, “Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü (1933)”, **Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi**, Sayı 27-28, Ankara.

ÖZTEKE, Fahri, “Türk Yükseköğretiminin Rasyonalist Evrimi ve Darü'l-fünun'da Görev Yapmış Yabancı Uyruklu Bilginler”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (düsbed)**, Diyarbakır 2019, Yıl: 11, S. 22, s. 236.

Tarih Ve Toplum Dergisi, Sayı 10, Ekim 1984, s. 20.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy, “Atatürk'ün Önderliğinde 1933 Üniversite Reformu”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, 1994, Sayı 5, s. 138.

TUNCAY, Mete ve Haldun ÖZEN, “1933 Dar'ül-fünûn Tasfiyesi”, **Yeni Gündem**, Sayı 11, 1-15 Ekim 1984.

TUNCAY, Mete ve Haldun ÖZEN, “1933 Tasfiyesi veya Bir Tek Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi”, **Toplum ve Tarih**, Sayı 10, 10 Ekim 1984.

YILMAZ, Mehmet Serhat, “Dar'ül-fünûn Reformu, Dar'ül-fünûn'dan İstanbul Üniversitesine Geçiş Süreci (1863-1933)” **Gazi Üniversitesi Kastamonu Eğitim Dergisi**, C. 9, 2001.

ÜNAL, Uğur, “20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Askeri Mektepleri”, **Belleten**, C.73, 2009.

3. Lisansüstü Tezler

AFYONCU, Fatma, “**Osmanlı Arşiv Belgelerine Göre İşgal Döneminde İstanbul (16 Mart 1920-31 Aralık 1922)**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü), İstanbul 2009.

ARSLAN, Ali, “**Darülfünun'dan Üniversite'ye Geçiş**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı), İstanbul 1992.

ÇOLAK, İnci Aydın, “**Kuruluşundan 1940'lara Kadar Geçen Sürede Askeri Okulların Türk Resim Sanatına Katkıları**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi), İstanbul 2011.

DEMİRTAŞ, Aydın, “**Dar'ül-fünûndan Üniversiteye Öğretim Üyelerinin Toplumsal Profilleri (1900-1946)**”, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Ana Bilim Dalı), İstanbul 2018.

GÜNEŞ, Melek Yıldız, “**Dar'ül-fünûn'da Ahlak Dersleri, Programları – Ders Programları – Ders Notları – Hocalar**”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi,

Marmara Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İslam Felsefesi Bilim Dalı), İstanbul 2015.

KAMER, S. Tumay, **“Türk Eğitim Sisteminde Karma Eğitime İlişkin Fikirler, Tartışmalar ve Uygulamalar (1908-1950)”**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bilim Dalı), Ankara 2003.

SİLER, Abdurrahman, **“Türk Yüksek Öğretiminde Dar’ül-fünûn (1863-1933)”**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 1992.

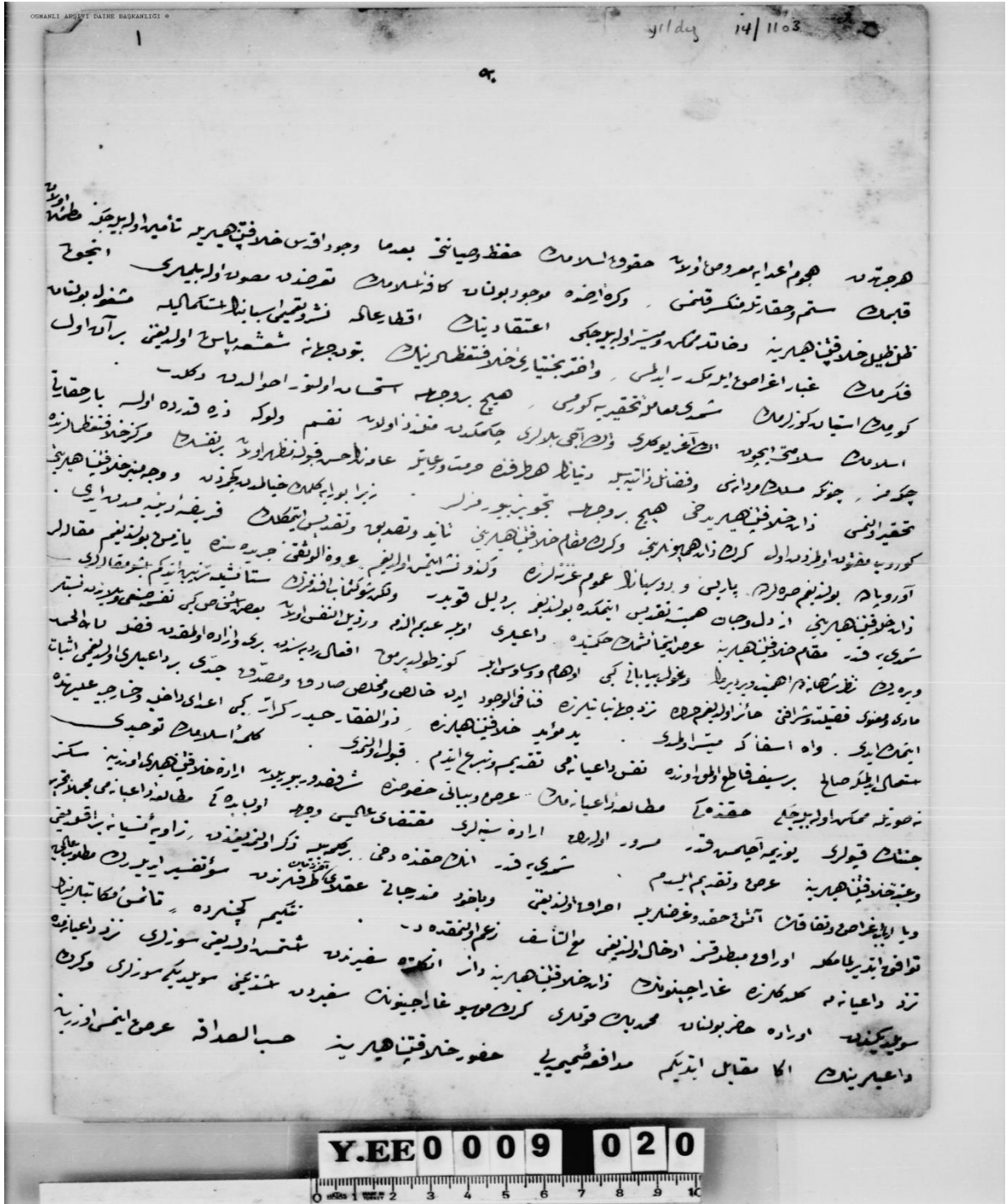
ŞENBALCI, Gülsüm, **“Mehmed Âkif ve Tevfik Fikret’in Eğitim Görüşlerinin Mukayesesi”**, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlahiyat Anabilim Dalı) İstanbul 2009.

UÇAK, Selim, **“Ziya Gökalp’ın Eğitim Anlayışı”**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Felsefe Grubu Eğitim Bilim Dalı), Ankara 2008.

ÜNAL, Uğur, **“Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)”**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi), Ankara 2006.

EKLER

EK-1: 1870 tarihinde Dar'ül-fünûn-i Osmanî'de yaptığı konuşma sonrası tepkileri üzerine çeken Cemalettin Afgani'nin İstanbul'dan ayrılmak için padişaha yazdığı arıza müfassalası.⁴³⁵

⁴³⁵ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (DABCOA), YEE, 0090/20, 6 Rebiyülahır 1327.

[illegible]

Y.EE0 009 020

EK-2.2: Ek-2'nin devamı

فغانه و شکر به مخصوصه

(اصولی عادتاً 96 - 97)

VOCAL

لات پار مت ظل ت ذل شر قی یه تق ار لی مه سل یوک
لات پار مت ظل ت ذل شر قی یه تق ار لی مه سل یوک

اول ظلم لی مه اول جمل رت فک سری فی بر یه صی نا هر لی ما
اول ظلم رت فک سری فی بر یه صی نا هر لی ما

سر لوم کو جه دك کل زی یوک حق عت رف لی ما بول حق لی مه
سر لوم کو زی یوک حق عت رف لی ما بول حق لی مه

له مت ظل ره له لت ذل ره له لت غف یث ریشه به
له مت ظل ره له لت ذل ره له لت غف یث ریشه به

قت قی ح ر تلح ای ره ب طوغ سن زه ب طوغ سن نت لع ره
قت قی ح ر تلح ای ره ب طوغ سن زه ب طوغ سن نت لع ره

PAROLES DU VÉNÉRÉ POÈTE TEVFIK FIKRETT BEY

Youkselméli, artik yétichir zillé-tu zoulmett;
Parlatmali hère nà-ciyé bir neyyiri- fikrett.
Djehl-eulméli, zoulm eulméli, hak boulmali rif'atti
Hakkin yuzu güldükdjé gülümsèr béchériyyett.....

*

*

Gaffletléré, zilletléré, zoulmetléré la'nett !
Sèn dogh bizé, sèn dogh bizé ey fedjri-hakikatt !

*

*

Ey fedjri-hakikatt, sana azdir bou téhassur;
Aati kilar-andjak léméatinla ténevur.
Gülstün béchériyyett, chou djéhennehléri seundur;
Hère quess ébédi nech'éli, hère quess ébédi hur....

*

*

Chirrétléré, zilletléré, zoulmetléré la'natt !
Sèn dogh bizé, sèn dogh bizé ey fedjri-ouhouvvet !

کفته سی

شاعر محترم (توفیق فکرت) بک افندیکندر

یوکسلهلی، آرتق ییشیر دلت وطلمت ؛
پارلامالی هر ناسیه برنیر فیکرت .
جهل اولهلی، ظلم اولهلی، حق بولالی رفت ؛
حق یوزی گولدیجه کولومسر بشریت ...

*

*

غفلتله ، ذلتله ، ظلمتله لعنت !
سین طوغ بزه سین طوغ بزه ای غر حقیقت !

*

*

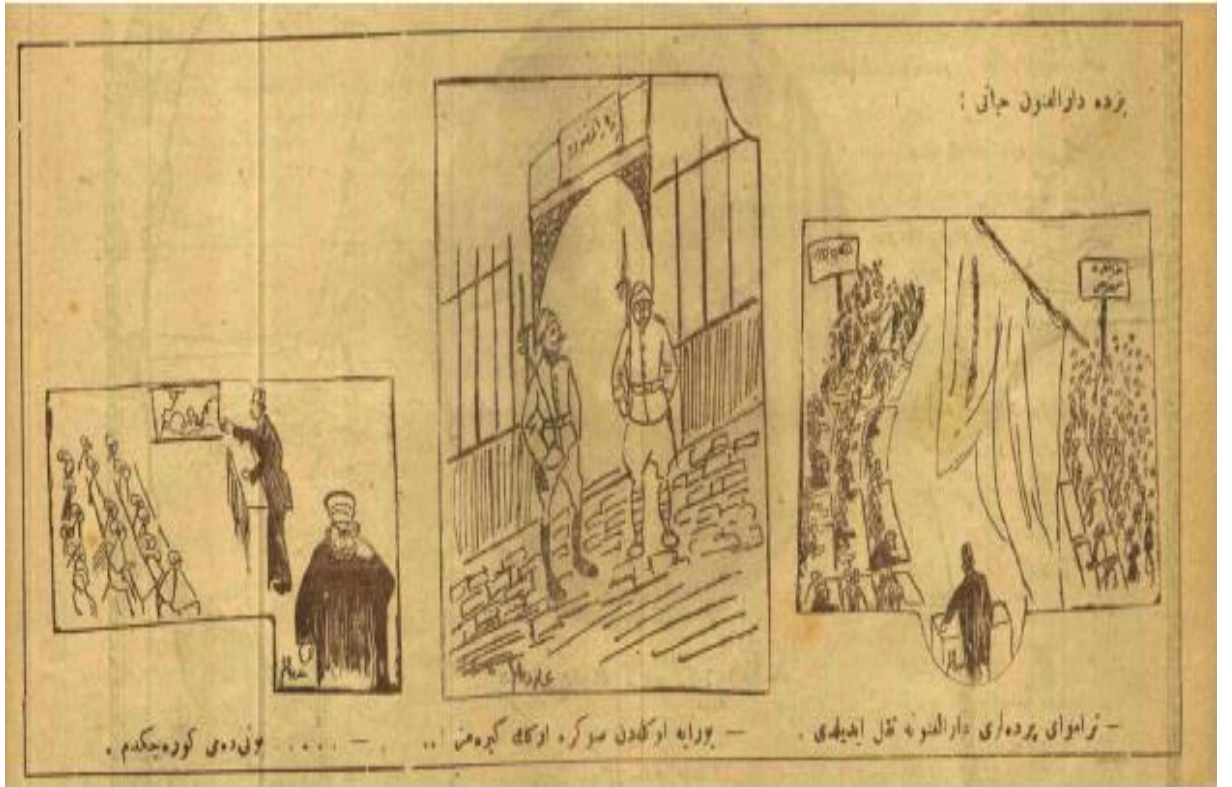
ای غر حقیقت ، سکا آزدور بونحسر ؛
آقی قیلار آتیماق لمانگله ننور .
کولسون بشریت ، شوجهنملری سوندور ؛
هرکس ابدی نشهلی، هرکس ابدی حر...

*

*

شرتله ، ذلتله ، ظلمتله لعنت !
سین طوغ بزه ، سین طوغ بزه ای غراخوت !

EK-3: Karma eğitimden önce Darü'l-fünûn⁴³⁶

Buraya Öğleden Sonra Erkek Giremez...

⁴³⁶ **Büyük Mecmua**, 5 Nisan 1919

EK-5: İzmir'in işgali sonrası Dar'ül-fünûn öğrencilerinin basına yansıyan tepkisi ve Fatih Mitingi⁴³⁸

İSTİKLAL SAVAŞI GAZETESİ, Pazartesi 19 Mayıs 1919

DARÜLFÜNUN'DA DÜN HEYECANLI BİR TOPLANTI YAPILDI

KAN DÖKEREK ÖLMEK İSTERİZ

Gençler, sükunet tavsiye eden hocalarını protesto etti

BİR GENÇ, «MEMLEKET ZATEN YANMIŞTIR, YANACAKSA BARI ŞANLI OLARAK YANSIN» DİYE BAĞIRDI

DÜNKÜ pazar günü İstanbul Darülfünun'unda çok heyecanlı bir miting yapıldı. İzmir'in işgali şiddetle protesto edildi. Darülfünun'un hocaları, Yunan istilasına karşı derhal mücadeleye girişilmesini isteyen gençleri devamlı bir şekilde "sükunete davet" etmişlerdir.

Bilhassa filozof Rıza Tevfik'in "Adl nümâyişlere meydan vermeyelim" demesi, gençler tarafından tasvip edilmemiştir.

Tıp Fakültesi adına konuşan bir genç, kürsüye gelerek şöyle haykırıyordu:

MITING İSTİYORUZ

"Kan dökersek, kahramanlıkla ölmeyi tercih ediyoruz, miting istiyoruz. Ümmet darülfünunlarına, ilmi insanıyete hitap edilmesini istiyoruz."

Hukuk Fakültesi namına konuşan bir genç ise, "Hukuk Fakültesi maddi ve manevi teşkilatı yapmış diğer teşkilatlarla mevaiye hazırız, diyerek, protestoya katıldıklarını açıklamıştır.

SAĞLAM BİR İMANLA

Kürsüye gelen yüksek tabii öğretmen bir hanım da şunları söylemiştir:

"Biz de sizin kadar, belki daha ziyade sükunet tavsiye eden hocalardan en sağlım bir imana sahip oluyorum ve şu hakikati ima etmek istiyoruz:

Kim demiyen bir kadın küçük şeydir. Bir kadın belki en büyük şeydir."

Fatih'te bugün büyük miting var

DARÜLFÜNUN'DA dün yapılan toplantıdan sonra, gençler geniş hazırlık yapmışlar ve bugün için Fatih meydanında büyük bir miting hazırlanmıştır.

Özellikle Türk'ün bu sabah meydana toplanacağı anlaşılmaktadır.

Dün, bütün gün, Fatih Mitingi ile ilgili geniş faaliyet gösterilmiş, beyannameler dağıtılmıştır. İttihatçı polileri her yer her beyannamelerin dağıtılmasına mani olmuşlardır.

İzmir'in işgalinin şiddetle protesto edilerek mitingde mütevevvel basınıncımızın da söz alarakları bildirilmektedir.

DÜN GECEKİ BASKIN

POLİS, TALAT PAŞA'YI ARADI

Damat Hamid Paşa'nın köşküne baskın yapıldı

POLİS dün Erenköy'de Damat Hamid Paşa'nın köşküne baskın yaptı. Öğrencilerine göre, polis, eski Başbakan Talat Paşa'nın bu köşkte saklanmakta olduğuna dair iddialar olmuş ve polis de bunun üzerine böyle bir baskın tertip etmiştir.

Fakat köşkteki aramaya rağmen Talat Paşa bulunamamıştır.

İttihatçı Terakki'nin son Başbakanı Talat Paşa'nın çok önce sığınmadan ayrıldığı ve halen Berlin'de bulunduğu bilinmektedir.

Ayrıca polis, eski ittilahçıların tevkifine dün de devam etmiş, fakat tevkif edilmişlerin isimlerini açıklamamıştır.

TOPLANTININ çok heyecanlı bir safha-ya girdiği sırada söz alan halktan bir zat da, "İstanbul'un fethinden sonra tecennüs o kadar çılgınlığı ki, tumarhaneler açılmaya lüzum görül-müştü. Çödüp mahvol-muktansa, şerifle ölmek evlâdır. Hâtem-i milliyi göstermeli, hayrakları sıyha boyamalı, sıyah perdeler asmalı, sıyah rozetler takmalıyız" dem-iştir.

HEYECAN ARTIYOR

BU sırada, işgal altı-na düşen İzmir'den daha yeni gelmiş olan Hukuk Fakültesi gençlerinden Hamit Şevket Bey'in kürsüye gelmesi heyecanı bir kat daha artırmıştır. Hamit Şevket Bey, "Sükunet tavsiye eden nümâyişler istemeyen" filozof Rıza Tevfik'e bilhassa sert bir cevap vermiş ve demiştir ki:

"İzmir halkından, saybeklerinden, hocalarından emin olunuz. Bu zamanda her hareketten başka kokular istismam edildiğini bilmekle beraber gençler halka yayılmış ve hakikati yaymıştır."

"Ben, Rıza Tevfik Bey'in, 99 doğu, 100 defa konferansını dinledim. Fakat ikidil yerine hareket tavsiyesini beklerdim. Memleket, zaten yanmıştır, yanacaksa barı, şanlı olarak yansın. Protesto yapalım, o usulü mahasematın bir maddesini tatbik kabilizdir, me-rasimidir."

Rıza Tevfik, «Benim halim esasen matemdir» dedi

TOPLANTIDA heyecan daha da artmış ve Rıza Tevfik Bey'e, Akif Muhtar Bey, gençleri yatıştırmak için bir hayli yorulmuşlar ve bu sırada Rıza Tevfik Bey, Hamit Şevket Bey'e cevaben, de-miştir ki:

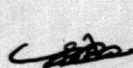
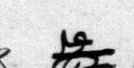
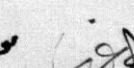
"Benim bu halim esasen matemdir. Ben, kendimi tutuyorum. Bir vazife-i hammiyyet derhalie ediyorum. Dikkat ediniz, ben bir sıyah emrika nametmişimdir. Biz, belki ikabında memleketin okunmuş adamları namına bir beyanname yaparız, herkes memleketine gider okunmuş adamları. Hayatınas sıklamı terfik edelim. Biz, Türk milletinin hukukunu, haysiyetini, padişahın muhafaza isteriz. Tiyatroya girmeyin, sinemaya girmeyin, yalnız taşkına otur-yın."

GENÇLER DÜN SEFERBERLİK İSTEDİ

DARÜLFÜNUN'DA dün yapılan toplantıda, Şevket Bey, bütün gençler adına aşağıdaki teklifleri yapmış ve bunlar gençler tarafından kabul edilmiştir:

- 1 - İşgali protesto etmek.
- 2 - Vazihinin kudaiyetini bilerek ilmi sıvaks bir kuvvet, bir talebe heyeti teşkil etmek.
- 3 - Müderris ve muallimler önder olarak gitmek.
- 4 - Milletin viedem için hakiki seferberlik ilan ederek hudutta, içeri girilince arada müddetle et-mek.
- 5 - Mekkeperi kaptamak.

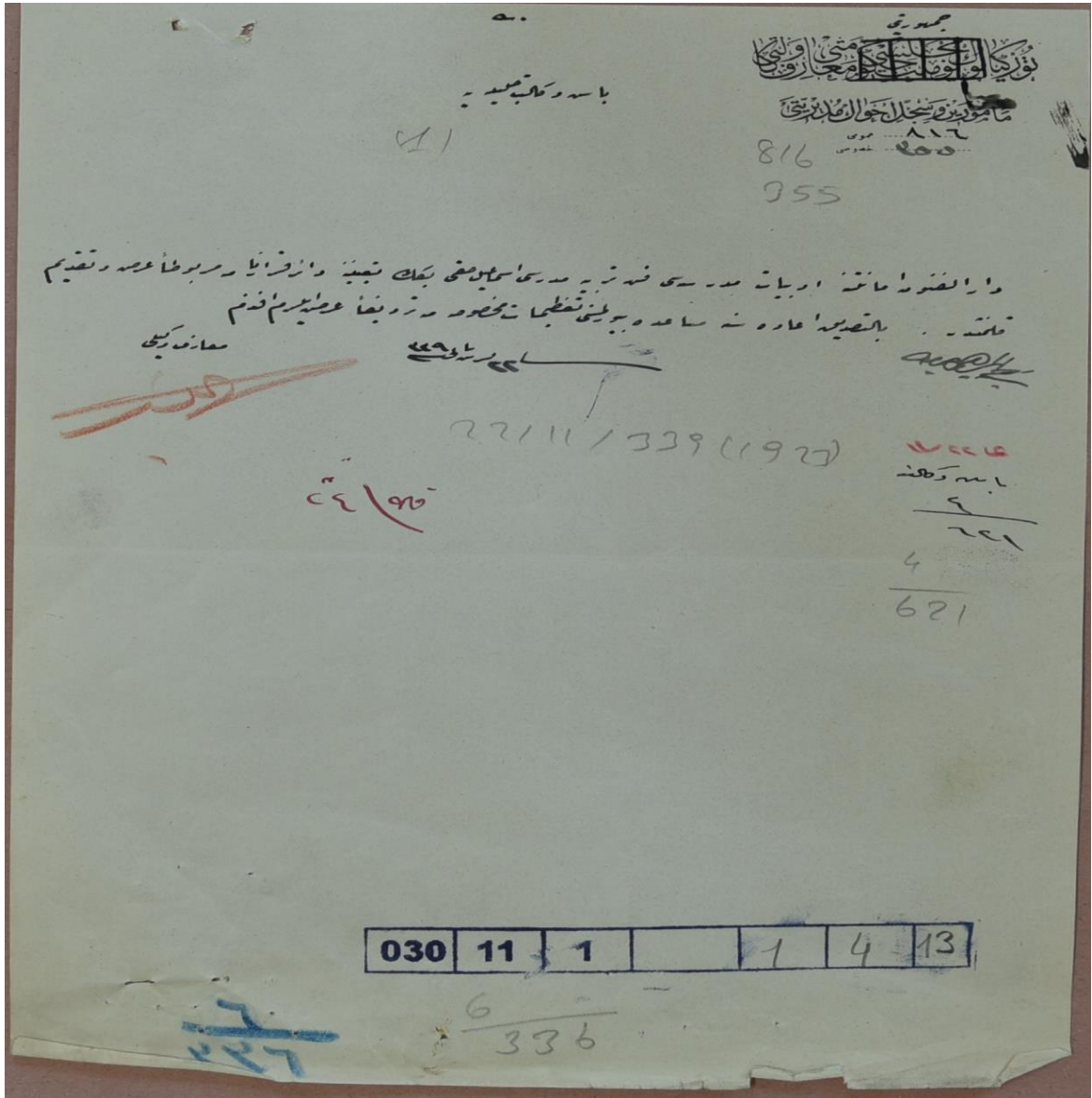
EK-6: Dar'ül-fünûnun müderrislerinden bazılarının milli hisleri rencide edici davranışları nedeni ile azilleri ve yerlerine tayinler verilmesi.⁴³⁹

تاریخ تاریخی ۱۳۸۵/۰۵/۰۵	تاریخ اولدوقی دوائر معارف	مجلس وکلا مذاکره مخصوص ضابطه	ضبطنامه تاریخی ۱۳۸۵/۰۵/۰۵	صوره نوسری ۲۷۷
خلاصه مالی				
هیات مدیره ریخته آید کرای ارمایه دوله دارالفنونه مدتی و معاینه اورویا دوله خایه سابقه تاریخی مدتی علی کمال و قورق تاریخ ادبیات مدتی ضابطه شهاب الدین بکدر و خنلریه یارینه علی شاد و یکی کمال بکدر و مستحق خاتونیه و صیه رانسه بکدر و انجمن اولیاده مابعد الطیبه درسه نقیم و ایرانه تاریخ ادبیات درسه و له جلی به واقفیه و حزب تاریخ ادبیات معملکه ده شریفه بکدر نقیضه مخصوصه دیوانچه قشانه اکثریت آرایه قرار ویرلرینه داور معارف نقضه ۱۳۸۵ تاریخ ۹۱۲ نمره اولی تذکره و مدفوقه اولی				
قراری				
قرار الیه علی شاد بکدر عرصه سنده بکره قویه دوله و رسد ارمایه مدتی انجمن اولی نوسری حالیکه مأمورینه دوله مدتی آیدینه قصد درس و عرصه آیدینه نیز جائز بولند نقضه قرار الیه عرصه سنده کی مدتی بکره سنده استغفا آید شریفه بکره استغفا ایضای نقضه سنده نقضه قرار الیه نقضه تذکره قفقه				
 مهمل علی مهمل علی مهمل علی مهمل علی مهمل علی				

MV.00224

⁴³⁹ **DABCOA**, Meclis-i Vükela, 10.01.1341, MV. 00224-86

EK-7: Cumhuriyet Dönemi Dar'ül-fünûnun ilk rektörü olarak İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun atanması⁴⁴⁰

⁴⁴⁰ Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (DABCA), Fon Kodu: 30.11.1, Yer No: 1.4.13, 22.11.1923.

EK-8: Burhan Asaf'ın Dar'ül-fünûn hakkında Kadro Dergisi'nde çıkan yazısı.⁴⁴¹

Cihan içinde Türkiye:

Üniversite'nin Manası.

Burhan Asaf.

Bir müessese tasavvur ediniz ki, ilmi otoritesi, son zamanlarda didik didik olmuştur. En ünlü mümessilleri, dışarıda yaptıkları münakaşalardaki zaafılarını örtebilmek için, talebenin münakaşalı konferanslara gelmemesi yollarını aramakta yahut, matbuat sütunlarında yaptıkları münakaşaları terbiyenin haricinde kalan küfürlerle bitirmektedirler. Umarsınız ki, hiç olmazsa birbirlerinin ilimlerine ve kıymetlerine hürmetkârdırlar. Hayır. Her biri kendi derdine düşerek ötekilerin cehaletlerine ve kıymetsizliklerine dair deliller ve vesikalar yetiştirmekle meşguldür. Öyle ki, darülfünunu teftişe memur edilen heyet, ilim tenhalığının yanında ahlâk tereddisini de bizzarur tesbit etmek mecburiyetinde kalmıştır.

Darülfünun'un arkada kalmış bir müessese olduğunu **KADRO**, Büyük Tarih Kongresi'nden sonra hemen ortaya koymak mecburiyetini hissetmiştir. Çünkü «ilim» de nakilcilik ile müstakil yaratıcılık arasındaki farkı, en ziyade bu hâdise tebarüz ettirmiştir.

Tarih kongresinin gayesi, tarih tetkiklerine Türkiyede yepyeni bir istikamet vermek ve Avrupanın tarih telâkkisini ilmi bir revizyon'a tâbi tutmaktır. Avrupasandır tarih mebdelerinin farazi, keyfi ve gayri ilmi olduklarını isbat ederek Avrupanın tasnifine göre «tarih öncesi» olan devri bir Türk hümanizmi namına tarihin içine almaktır.

Darülfünuncular, bu hareketin inkılâpçı manası kadar ilimce olan ehemmiyetini de anlamadılar. Her iki bakıma göre de, nekadarmenfi olduklarını, ya susmaları yahut ortaya koyabildikleri zavallı tenkitlerle isbat ettiler.

Bundan başka, hayatın her safhasında değişiklikler yaparak ilerliyen Türk inkılâbı, memleketin yegâne ilim ocağında bir tek akis uyandırmağa muvaffak olamamıştı. İnkılâp hakkında yazılacak en güzel esere 2,000 lira vadedilmesi bile, canlarından bezmiş gözüken müderrisleri müstakil tefekküre ve müstakil taharriye sevkedememişti.

Memlekette, hemen üç senedenberi, inkılâbın esasları hakkında bir münakaşa sürüp gitmektedir. Darülfünunla hiç bir alâkası olmayan memleket çocukları, bu davada, taşları bile heyecana ve iştirake davet edecek bir ceht ve hararet göstermişlerdir. Mecmualarla, kitaplarla, konferanslarla, inkılâbımızın ne olduğunu ifadeye çalışmışlardır. Fakat darülfünun dışında kopan bu fikir gürültüleri, darülfünun müderrislerinin başlarını pencereden bakacak kadar olsun alâkadar kılamamışlardır.

İnkılâpların insanlara her şeyden evvel bir hayatı telâkki tarzı getirdiklerine ve bütün içtimai ilimlerin de muayyen bir hayatı telâkki tarzından kuvvet aldıklarına göre, inkılâp yapmış bir memlekette darülfünun kürsüleri-

⁴⁴¹ Burhan Asaf, "Üniversitenin Manası", **Kadro Dergisi**, Ağustos 1933, Sayı 20, s. 24.

EK-9: Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Dar'ül-fünûn ıslahının gerekliliği ile ilgili Kadro Dergisi'nde çıkan yazısı.⁴⁴²

Mutahassıs.

Edebiyat ve güzel san'atlar gibi ilim de muayyen bir muhitin mahsulü ve ifadesidir. Kurunu vustada teknik ve sosyal seviye itibarile aralarında hemen hiç bir fark olmayan şark ve garp milletlerini, bugün, geçilmez uçurumlarla birbirinden ayıran amiller öyle kendiliğinden peydah olmuş şeyler değildir. Türlü türlü tesirler, Avrupanın kafasını yeni bir tempoya göre akordetti. Dünyayı görüş ve anlayış tarzını değiştirdi. Bu değişimde bir kaç yıl içinde oluvermedi. Sosyal muhitte her bir hüceyrenin istihalesi ve yeni şeraite uyması için kâh yüzlerce senelik tecrübelerin yığın halinden çıkarılıp düzene konması, kâh cemiyetlerin bünyesini kökünden sarsan kanlı ihtilallerin zuhur etmesi lâzımgeldi. Bugün garp âleminde hayret ve takdir ile seyrettiğimiz müesseselerin her biri işte bu uzun ve büyük hadisatın neticesidir.

(Darülfünun) dediğimiz müessese de böyledir. Türkiye Cumhuriyeti Maarif Vekâleti büyük bir hüsnüniyetle bizde de bir Darülfünun tesisini istiyor. Ve bunun için, son günlerde İsviçre'den bir de mutahassıs getirtti. Mevcut Darülfünunumuz, pek iyi hatırladığımıza göre, bundan onbeş, onaltı yıl evel, gene Avrupalı mutahassıslar tarafından kurulmuştu. Hâlâ bazı kürsüleri ecnebi profesörler işgal etmektedir. Statüsü, Avrupa Üniversiteleri statülerinden kopye edilmiştir. Buna rağmen, hâlâ herhangi bir Avrupa Darülfünunu evsafını haiz olmaktan uzaktır.

Yeni gelen İsviçreli mutahassıs ne yapacak? Eski Babı Serasker binasının çatısına bir peri asasıyle dokunup içini bir ande garp ırfanının aydınlığına mı

garkedecek? Öyle olsa bile, itiraf edelim ki, bizce bu tepeden inme garp ilminin hiç bir faydası olmayacaktır. Oradan çıkacak bir hikmetşinaş, bir kimyaker, bir sosiolog veya bir iktisadiyatçı, memlekette kendisine mahsus ilmi muhiti bulamayacağı için bütün müktesebatını fazla bir yük gibi taşımak ıstırasında kalacaktır. Böyle bir adamın bir cemiyette, bir pul koleksiyonu meraklısından, veya bir satranç oyunu şampiyonundan farkı nedir? Almanya'da arkeologya, Fransa'da ziraat, İngiltere'de mensucat mühendisliği öğrenmiş gençlerimizden kendi ihtisasları sahasında hangi istifadeleri temin edebildik? Bunların büyük bir kısmı, hemen hepsi diyebilirim, ya hükümet dairelerinde, ya alelâde şirketlerde birer memurdur.

Demek ki, her ilim bir muhitin mahsulü olduğu gibi, her ilim şubesinde ki mutahassıs da bir muhitin adamıdır. Eğer bir memlekette bu mesleki muhitler henüz tekevvün etmemiş ise büyük bir ihtisas laboratuvarı olan Darülfünunun bize yetiştireceği meslek ve ihtisas adamlarına şimdiden acımak lazımdır.

Türkiyede ömrü yarım asrı geçen bir tıp mektebi âlisi, bir tıp fakültesi vardır. Fakat, ortaya henüz tek bir Tıp âlimi çıkmamıştır. Belki, Avrupalı hekimlerle boy ölçüşecek kıratla hekimlerimiz vardır. Fakat, yüksek ve spekülatif manasıyle ilmi otoriteyi haiz bir tek doktorun adını zikredemeviz. Hukukcularımız da böyle değil mi? İsteddiğiniz kadar avukat, istediğiniz kadar Adliye memuru... Lâkin, hani bir tek Türk legisti, kelimenin bütün şümülüyle hani bir tek Türk hukukşinası?

Y.K

⁴⁴² Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Mütahassız", *Kadro Dergisi*, Şubat 1932, Sayı 2, s. 47

EK-10: Darü'l-fünûn Emaneti tarafından 1927 tarihinde “*Büyük Gaziye İstanbul Dar’ül-fünûn’dan Küçük Bir Armağan*” başlığı ile basılan risale.⁴⁴³

⁴⁴³ “*Büyük Gaziye İstanbul Dar’ül-fünûn’dan Küçük Bir Armağan*”, İstanbul, Milliyet Matbaası, 1927.

EK -11: Dar'ül-fünûn Fen Fakültesi Başkanlığı'nın tekke ve zaviyelerin kapatılmasından duyduğu mutluluğu belirten telgrafi.⁴⁴⁴

[illegible]

Fon No: 30 10 0 0 - Kutu No: 194 - Dosya No: 330 - Sıra No: 13

⁴⁴⁴ **DABCA**, Dosya No: 232112, Fon Kodu: 30.10, Yer NO: 194. 330. 13.

EK-12: Mustafa Kemal Paşaya yapılan suikast sebebiyle Dar'ül-fünûn öğretim kadrosu ve öğrencileri adına çekilmiş olan kınama telgrafı.⁴⁴⁵

[illegible]

⁴⁴⁵ **DABCA**, Dosya No:123, Fon Kodu: 30.10.00, Yer No: 1.1.23.

6 Sayfa

SON POSTA

Ağustos 1

ÜNİVERSİTEMİZ NE OLACAK

Dün Darülfünunun iğası ve Üniversitenin tesisi münasebetle Maarif Vekili Reşit Galip Bey ilmi hayatımızın bir tarihçesini yaptı ve ilim yolunda atılan takip edeceğimiz veheyi anlattı. Vekil Bey dedi ki:

İlga Edilen Darülfünun

Bugün ilga edilen Darülfünun Türkiye'de bu atla kurulan ilmi müesseselerinin üçüncüsü sayılabilir. İlk Darülfünunun tesisi hükümetin 23 temmuz 1846 tarihli resmi tebliğde görüyoruz. Hal-buki menfi mukavemetlerin giddeti karşında teğebbüs ve ıcrat takatinin çelimsizliği yüzünden ilk ders ancak 15 kânunusani 1863 te yani 17 yıl sonra başlıyabiliyor. Başlangıçta dersler yarım yamalak hikmet, hayvanat, nebatat ve tarikten ibaretti. Tabii coğrafyanın bunlara ilavesi ancak daha sonraki yılda 1864 tarihinde mümkün olabilmisti. Coğrafyanın gerçekleştirildi dünyamızın yuvraklığı davasının münakaşasına korkulmuş yüzünden idi.

Açılması emirler, tedbirlerle kararlaştırıldı halde açılmayan Darülfünuna muallim yetiştirmek ilim-zumnu da hatırlanmış, o devirde mahsus haricilerden olarak birisi riyaziyyat, diğeri tabiiyyat tahsil etmek ve aynı zamanda Paris'teki Hristiyan Osmanlı tebasına türkçe öğretmek üzere yalnız iki efendi Paris'e gönderilmişti.

Berinin ismi biliniyince bu iki efendiden ikincisi Selim Sabit Ef. idi ki İstanbul Darülfünununa muallim olmak için Paris'e altı yıl riyaziyyat heyet ve fizik tahsil ettiği halde memleketle döndüğünde 6 ncı belediye dairesi rüşum-kaleminde kitap tayin edilmiş, daha sonra Darülfünun'a açıldığı zaman ise kendisine riyaziyyat kürsüsü yerine edebiyat muallimliği verilmişti. Müesseseye Darülfünun adının verilince Medreseler zihniyetinin tesir ve nüfuzu olmuştur. Fen kelimesi o zaman sadece teknik ve tabii bilgileri denilirdi. Edebiyat ise ilmi hayatın temeli demek için aqlan müesseseye Darülfünun adı verilmesi ne bir yanlışlık ne de bir ilana zühulü neticesi idi. Bu, o zaman ki zihniyet için kanalı bir surette ifade etmek üzere verilmiş isimdir. Riyaziyyat, fizik, kimya, tarih, coğrafya, hayvanat, nebatat ve sair gibi ilimlere o zamanki medrese uleması ancak "Fenler", denilmesine müsaade ediyorlardı. Çünkü onların itikadında hakiki "ilim", yalnız ve minhasıran nakli bilgidir. "İlim, in yer-i anek medrese olabildir.

İlk Darülfünunu kuranlar "Fen, ve onun cem'i olan "Fünun", tabiri-i kullanımda memleketle medreselere karşı mütevatır, hatta ürkerek bir müesseseye çıkarmış oluyordılar.

Eski Manzardan Birkaç Hat

Açılma resminde arapça duaların okunduğu ilk Darülfünun bugün anladığımız manada bir ilim yurdu değildi. Sadece yeni ilimlere ait bazı bahisler üzerine serbes umumî dersler veren bir nevi mektepti, başka türlü olmasına imkân da yoktu. Henüz, orta, hatta ilmi mekteplerinin bulunmayan bir memleketle, Darülfünun kurulamazdı. Zaten bu ürkük teğebbüsün ömrü de pek kısa oldu. Hocalarından ilüminin talir etmesinde açılışından kaç-kaç iki masum cümleyi vesile tutarak meşihat ve medrese erkânı, halifenin bir iradesiyle, bu Darülfünunu kapattılar.

İkinci Darülfünun II. Abdülhamit saltanatının son zamanla-

Tedris Unsuru Üçe Ayrıldı

- 1: Mülga Darülfünundan Alınanlar,
- 2: Hariçten Davet Edilenler,
- 3: Ecnebilere getirilenler

Reşit Galip Bey İlim Sahasındaki Veçhemizi Anlatıyor

ında kuruldu. Fünun, Edebiyat ve ilimü ter'iyze subelerinden teşekkül eden bu Darülfünun, sadece bir nevi yüksek mektep-ten ibaretti. Tedrisatı, bazı dersler itibarile bugünkü ilimler seviyesinde sayılabilecek bu müesseseye meşrutiyet devrine kadar sürdü. İşte bugün ilga edilen İstanbul Darülfünunun ilk temeli bu "Darülfünun Şahane", teşkil etmiştir. Meşrutiyetten sonra tenkik edilen bu müesseseye o zamana kadar müstaklil bir meslek mektebi halinde devam eden Tıbbiye ve Hukuk mektepleri ilâve edilmiş ve adına da Darülfünun Osmanı denmiştir.

Muharebe İçinde Yapılan Şekiller

Umumi harp içinde Almanya'dan getirilen profesörlerle az çok ilah yoluna girer gibi olmuş olan İstanbul Darülfünunu umumi harbin son yıllarında ve hasasaten mütareke günlerinde ağır saruntalara uğradı. O kadar ki Cümhuriyet devrinin başlarında bu müesseseye yeniden kurulması muhtaş bir halde bulunuyordu. Milli Maarif işlerini faaliyet programının en başına koymuş olan Cümhuriyet bir taraftan tevdi-i tedrisat kanunu ile medreseleri kaparken öbür taraftan da Darülfünuna elini uzattı. Bu müessesenin kenli kenisi için, başta terakki ve tekâmül için, başta ilmi şahsiyet ve ilmi muhtariyet imtiyazları olmak üzere, maddi manevi her türlü imkânların temini etti. 1923 den 1932 ye kadar geçen dokuz yıl zarfında Türkiye'nin bütün münaveverleri gözlerini Darülfünuna diktiler, her sahada inkılaplar geçiren Türkiye'de Darülfünunun memleket hayatının umumi gidişine uygun bir tekâmül göstermesini beklediler.

Memleketin hiç bir mesleci Darülfünun işi kadar umumi ilâka uyandırmadı; hiçbir müesseseye onun kadar tenkide uğramadı. Lâkin bütün âlâkalara, bütün bu tenkitlere rağmen İstanbul Darülfünunu Türk münaveverliğinin kendisinden ihtiyak ve ihtirasla beklediği sahâha, inkılap ve terakkiye eremedi. Memleketle siyasi, içtimai büyük inkılaplar oldu. Darülfünun bunlara karşı bitaraf bir misahit kaldı; iktisadi sahada esaslı hareketler oldu, Darülfünun bunlardan habersiz göründü; bukurta radikal değişiklikler oldu. Darülfünun yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti; Harf inkılabı, oldu, öz dil hareketi başladı, Darülfünun hiç tınmadı; yeni bir Tarih telekisi millî bir hareket halinde bütün ilkeyi sardı, Darülfünusuda buna bir âlaka uyandırabilmek için üç yıl kadar beklemek ve uğramak lüzumı geldi. İstanbul Darülfünunu artık durmuştu, kendisine kapaymıştı, vüstat bir tecerrüt içinde haricî âlemden elini ayırmış çekmişti.

Eski Darülfünunun vaziyeti

Türk camiasının hayat seyri

çinde bu kadar tecerrüt halinde kalabilen İstanbul Darülfünunu dünyamız başka yerlerindeki hareketlerine karşı da, bitabi, yalnız ve âlaka gösteremedi. Ve bunlardan da uzak kaldı. İstanbul Darülfünunu ilmi taharri ve tetkikler için bir faaliyet sahası olmadı; şahsi mesai için fırsat ve imkânlar veren bir çalışma mahallî bulünce giresindi.

Tedrisatın tarz ve usulünü münasibi harp müesseselerindeki tarz ve usullere uygun bir hale getiremedi. Türkiye gibi radikal bir inkılap memleketinde vatandaşın mistakbel zimdarlarının terbiyesi hayatın bükader uzak kılın, inkılâbın seyrinde bu kadar geride duran bir müesseseye artık daha uzun müddet tevdi edilemezdi. Eaaşen on yıldanberi İstanbul Darülfünunu kendi kendisini ilâh için kendisine vermiş olan ve her yıl tekrarlama bol ve geniş fırsatlardan istifade etmedi. Geçen zaman ile geçiren tecrübe de kafi idi. Büyük Millet Meclisi Darülfünunun 1932 Bütçesini ancak bir ecnebi mütehasas getirilerek bu müessesenin esaslı bir surette ilâh ve tenkisi şartla kabul etmişti. Bu maksat için çağırılan ecnebi mütehasas geçen yıl Darülfünunda esaslı tetkikler yapıp. Gördüklerini ve düşündüklerini bir raporda hükûmete bildirdi. Yukarıda bir kaç maddede teşkil edilmiş noksanları ecnebi mütehasasın raporunda da ayrı ayrı zikredilmişti. Bunları belli başlı şöyle tasnif edebiliriz:

1 — Darülfünunun fakülte ve müesseseleri arasında ilmi mesai tegrakini temin edecek bir irtibat bulunmaması,

2 — Bazı fakültelerin münhasıran tedrisat ile âlâkalardan bir meslek mektebi vaziyetinde kalmaları,

3 — Tedris heyetinin, ekseriyet itibarile, kendisini yalnız meşruyen asatlerdeki derslerinden meşul sayarak ilmi tetkik ve taharriylerden uzak kalması,

4 — Talebe ile tedris heyeti arasında münasebetin derahane hududu dahilinde kalarak, bunun haricinde, talebenin her türlü rehberlikten uzak, kendi başına kalması,

5 — Tedrisatın, yine ekseriyet itibarile, müderrisin taktirine imhar etmesi, talebenin öğrenme meşuliyetinin de meşruyen bir kitabın sayfaları veya müderrisin taktirinde tutulan notlar hududu dahilinde kalması,

6 — Seminerlerin ekseriyetle lâfzî murat bir halde kalması,

7 — Laboratuvarlarda ekseriya, daha ziyade demonstrasyonla iktifa edilecek talebenin şahsi faaliyetle bulunmaması ve tetkik usullerine alışması imkânlarının asgari bir haddede indirilmesi,

8 — Telifat ve neşriyatın yok denemek derece azlığı,

9 — Ekseri müderris ve muallimlerin, haricî iş ve âlâkalarının çokluğu yüzünden Darülfünundaki vazifelerini ikinci derecede sayacak kadar müesseseye ilgilerini azaltmaları,

10 — Darülfünun tedrisatının

memleketin hayat ve faaliyetleriyle teması kaybederek nazari bir tecerrüt halinde kalması,

11 — Haydarpaşada kendi âleminde kalan Tıp Fakültesinin geyrin hastanelerle temas etmemesi yüzünden tıp tahsil ve terbiyesinde birinci derecede ehemmiyeti olan klinik tedrisatın pek mahdut bir sahaya mahsus kalması,

12 — Bir kısım müderris ve muallimlerin yıllardanberi Darülfünunda çalıştıkları halde ortaya henüz ilmi kıymeti haiz belli başlı bir eser çıkarmamaları,

13 — Basit bir tercüman bile "Thèse" olarak kabul edilmesi ve bu yüzden şahsi tetkik ve telifin kaymetçe hiçe indirilmesi,

14 — Aynı Fakülte dahilindeki müderris ve muallimler arasında bile mesut ve semereli bir fikir ve ideal birliği, ilmi mesai terakki yerine ziddiyet ve münafaklar hüküm sürmesi,

15 — Eminlik, Reailik, Divan azahırları gibi vaziyetlerin, sadece bazı müderrisler arasında ihtirass ve muhasede doğuran birer manup ve makam kalini alması,

16 — Darülfünun muhtariyetinin yalnız mevkî ve makam ihtirasları kaynaştıran menfi bir âmil derekesine inmesi,

Bunlar İstanbul Darülfünununun tehminil ve terakkiye, kendi kendisini ilâh etmesine şiddetli mâni olan bir çok sebepler arasında derhal hatıra gelenlerdir.

Ne Yapmak Lazımdır?

Bu hal karşısında İstanbul Darülfünunun ilâh etmek için yapılacak teğebbüslerin, evvelce yapılmış olanlar gibi, semersiz kalacağına kanaat getiren hükûmet, bu müessesenin iğasını tenkif etmeyi memleketin ilim ve ifrans için en kestirme hayırlı hareket saymıştır. İşte, memleketle yapabileceğini yapmış, verebileceğini vermiş, hayatın tamamlanmış olan İstanbul Darülfünunu, yukarıda sayılan sebeplerden dolayıdır ki Büyük Millet Meclisinin 2252 numaralı kanunun birinci maddesi hükümüne artık Türkiye hayatından çekilmiş ve bu günden itibaren Tarih karşın müesseseler zümresine ilhak etmiştir.

Mülga Darülfünuna ait âlemlerini bitiren evvel bu müessesenin gidişine kadar elinden gelebilen derecede hizmet etmiş olduğuna söylemek ve orada elerinden gelebildiği kadar çalışmış olanları bitirmekte anmak vazifemi de yapmamışım. Dünya uzaktan bakanların gözlerini karartacak süratle ileri gidiyor. Biz bir çıkamaz içinde yarı boşuna cabahayan bir ifran çizizi ile daha yitir asun ileri gidenlere yetipemeyiz. Geri kalanlar hayallerini günden güne kaybetmeğe mahkûm olanlardır. Yalnız ders olutan, ilmi fenni araştırmalara ve çalışmalara hiç denemek derecede mevkî veren bir Darülfünun ile hiçbir zaman Türklerin öz malı bir ilim yaratılamaz. Ve Türk milleti yabancılar aitt ilmi

terakkilerin harağızları olmaksızın kurtarılamaz. Memleket için her sahada ilmi tetkikler merkezi olacak, talebeyi muhtelil ilimlere ait metotlarla şahsi taharriyle sevkedecek, gevş ve heyecan dolu bir fikri hayat içinde yaşatacak yeni bir ifran yapısı kurmanın kat'î lüzum ve ihtiyacı olduğunda hiç şüphe edilemez ki Darülfünunun bütün muhterem tedris heyeti mutabık ve müttefiktir. Uzun yıllar kuvvetleri yettiği derecede ve imkânlar anırları içinde çalışmış olanların yeni Üniversite kadrosunda bulunmalarını şereflemini hiç bir surette eksiltmez. Memleketimiz Üniversite dışına bir çok sahalarla iyyakatlar hizmetine ve emine o kadar muhtaçtır ki onların vatanseverlik duygularını tatmin edecek yeni mühim vazifeler bulacakları pek tabiidir.

Hükûmetin teklifi ile Büyük Millet Meclisi kendilerinin bu değişiklik yüzünden herhangi bir sıkıntıya düşmemeleri için bir yıl müddete veya yeni bir vazife alıncaya kadar şimdî almaktaki oldukları masgaf tam tutarını temin kadriyaslığında bulundurmıştır. Büyük Millet Meclisine bundan dolayı Maarif Vekili safatle burada da şükranlarını tekrarlamış, Maarif Vekâleti emektar mensuplarının bir an evvel yeni sahalarla çeğebilme için her suretle ve bütün imkânları ile çalışmaya vazife bilecektir.

Yeni Kurulan İstanbul Üniversitesi

Bugün kuruluşu bağışan İstanbul Üniversitesinin dünkü İstanbul Darülfünunu ile hiç bir münasebeti yoktur. Üniversite yeni bir müessesedir. Ananesi kendisiyle bağışacaktır. Müessesesi T. D. T. cemiyetince 82 türkçe münasip bir ad bulununcaya kadar Üniversite adını taşıyacaktır.

İstanbul Üniversitesini, evvelâ ilminin aili delâleti veçile toplayıcı ve birleştirici bir müesseseye olacaktır. Yüksek ilim ve ihtisas kendî bünyesinde yaşıyan ve yaratan bir ürvet olacaktır. Bu ürvet kendisinden daha büyük ürvetlerin, yani bir taraftan İctihad, ehlirinin, diğer taraftan büyük vatan teşkil eden büyük millî varlığın dirina canı, daima hassas bir tetkükür çizizi olacaktır.

2252 numaralı kanunda derpiş edilen mülkiye, mükendis ve yüksek ticaret mekteplerinin de Üniversite topluluğu için kaynağımız fikri bu müessesenin mistakbel inkılap plânı içinde ehemmiyetle ve her cepheinden tetkik, edilecek bir mevzuur. Yeni Üniversitemiz hakikatleri araştırmak ve derinleştirmek bilgisi derlemek, yükseltmek ve yaymak gayelerini güder.

Yeni Üniversite plânı, bütün teşkilâtı verimini en yüksek derecede çıkarmak, mesai ve faaliyet şartlarının işleyişini değiştirmek, gayretleri doğruduktan kurtarak tenkif etmek ve kılbasına bu yeni çalışma metotlarını kurmak esaslarına istinat etmektedir.

Profesör sadece bir takrir makinesi değil talebeyi daimî ilhamlar veren, rehberlik eden, onun çalışma ve araştırma sevkini daima coşkun tutulalen kaynaştır. Mahkûl profesör kendisi de ilmin dolisi talebesi olacaktır.

(Devamı 11 inci sayfa da)

EK-14: Gelf Üniversitesi pedagoji profesörü Albert Malche'nin Türkiye'ye davet edilmesi ile ilgili kararname.⁴⁴⁷

T. C. BASVEKÂLET Muzafferit Mâdâ-1096 Tarih: 13984		BASBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	
KARARNAME			
İstanbul Darülfünunun umumî ıslahat işlerinde çalıştırılmak üzere getirilecek Cenevre Darülfünunu profesörlerinden MŞayb Albert Malche ile yapılacak ilişik mukavelenin tasdiki ve buna göre getirilmek istenilen adı geçen mütehasssın bir sene için getirilmesine izin verilmesi; Maarif ve Maliye vekilliklerinin 6/3/933, 8/3/933 x tarih ve 716,3805/II4 sayılı tezkereleri üzerine İcra Vekilleri Heyetinin 13/3/933 toplantısında kabul olmuştur. 13/3/933 REİSİCUMHUR <i>Gazi M. Kemal</i>			
B. V.	Ad. V.	M. M. V.	Da. V.
<i>İsmail</i>	<i>Ali Rıza Kemal</i>	<i>Ali Rıza</i>	<i>S. W. W.</i>
Ha. V.	Ma. V.	M. V.	Na. V.
<i>S. T. B.</i>	<i>M. H. H. H.</i>	<i>S. T. B.</i>	<i>2-16/10/13</i>
B. V.	Si. M. V.	G. V.	Z. V.
<i>Ali Rıza</i>	<i>S. R. P.</i>	<i>M. R. H.</i>	<i>M. H. H.</i>
930 18 01 02 34 16 2			

⁴⁴⁷ DABCA, Fon Kodu: 30.18.01.02/Yer No: 34.16.7.

EK-15: Atatürk'ün Dar'ül-fünûnu ziyareti

VAKIT

VAKIT sizin deri ortağımızdır
Şikâyetlerinizi, taleplerinizi, temen-
nilerinizi arzularınızı yazup
göndermekte tereddüt etmeyin

14 üncü Yıl No. 4648

16 Kânunıvel (12 İnci Ay) 1930 Salı

Sayı 5 Kuruş

Adananın Felâketi Hakkındaki Son Haberler İkinci Sayfamızda

Reisicümhur Hz. Darülfünunda Başvekilimiz Londra ve Berlin elçilerimizle Ankara'ya döndüler

Gazi Hz. Darülfünunda talebe arasında dersleri dinle-
mişler, büyük ilim müessesemizin ihtiyaçları hakkında
müderrislerle görüşmüşler, müderrişlere ve talebeye
kıymetli iltifatlarda bulunmuşlardır

Kelâhicümhur Hz. Hukuk fakültesi
Reisicümhur Hz. dün saat on buçuk
refakatlerinde Riyaseticümhur Umû
Kâtibi Tefvîk Ser yaver Rüsuhi, Ka-
Ali, ve Maarif Umûmî Müfettişle-
Hasan Ali Beyler olduğu halde
mahabce sarayından ayrılarak oto-
mobilleriyle Darülfünuna girmişlerdir.

DARÜLFÜNUNDA

Büyük Reisimiz burada darülfünun
çığının samimi ve fevkalâde hey-
et tezahüratı ve yaşa sedalarile
gelmıştır.
Gazi Hz. otomobillerinden indikten
sonra kendilerini Darülfünun namu-
hal eden Hukuk Fakültesi umumi
müderris Akif B. ile beraber Do-
danın emaneti odasına teğfir edo-
ğru dakika kadar istirahat bu-
muşlar, burada kendilerine kahve
edilmiştir.
Gazi Hz. Etem Akif Beyle mubahase
edilerek Darülfünundaki talebe-
leri, hangi fakültede daha çok
bulunduğu, binanın fakültele-
tevelî ve Darülfünunun umumi
hakkında müteaddit suall-
lar, verilen cevaplara büyük a-
ğah buyurmuşlardır.
Gazi Hz. Akif B. Gazi Hz. nin sual-
evap vererek Darülfünunun i-
sur talebesi olduğuna bunun 87
hukuk kısmında bulunduğunu
iği sırada emin Muhammer Ra-
de gelmiştir. Bu esnada ders-
demiş, Gazi Hz. derslerde bu-
arzusuna izhar buyurmuşlar
gramı tetkik ettikten sonra hu-
kûltesinin birinci sınıfını teğfir
edir.

SINIFLARDA

Hz. sınıfta yirmi dakika kadar
hukuk fakültesi reisi Tahir
takrir ettiği hukuku ceza der-
alınmışlar ve bir kanunun ma-
şumulu olup olmadığı bahsini
slerdir.

AHİR BEYE İLTIFAT
cümhur Hz. sınıftan çıkarken
s Tahir Beyle teğfirkür etmişler
sıkarak iltifat buyurmuşlardır.

ALEBE ARASINDA

Hz. bu sınıftan çıktıktan sonra
amfa gerek hukuk usulü mu-
müderris Mustafa Resit
ihit ve senet bahsi etrafın-
ettiği dersi ön sırada talebe
oturarak takip etmişlerdir.
Reisimiz burada da on beş

3 üncü sınıf talebesi yan yana
dakika kadar kaldıktan sonra ikinci
sınıfa girmişler müderris Fazlî Beyin
iktisat dersinde bulunmuşlar, nakil
vasıtalarının tarifesi bahsi hakkında
takrir edilen dersi alâka ile takip bu-
yurmışlar ve müderris Beyle teğfirkür
Mustafa Resit Beyin takririni dinliyorlar
ederek talebinin alkışları arasında sı-
nıftan ayrılmışlar, alt kata inmişler-
dir.
Gazi Hz. burada hukuk fakültesi-
nin seminerlerini görmüşler, müderris
[Alt tarafı 6 üncü sayfa]

Tütün müdürü umumisini üç yerinden yaraladılar Carih, Behçet B. in odacısını da öl- dürdükten sonra beynine bir kurşun sıkarak intihar etti

Faciaya kurban giden odacı
Tütün inhisarı müdürü umumisi
Behçet B. dün makamına gelirken cad-
de ortasında bir sui kaste uğramıştır.
Vücudunun muhtelif yerlerinden üç
kurşun yarası almıştır. Beraberinde

Katil öldükten sonra
ten sonra intihar kastile beynine bir
kurşun sıkmış, hastanede ölmüştür.
Behçet B. Sen Jarz hastanesinde tah-
tî tedaviye alınmıştır. Doktorlar ah-
vâli shhiyesinde bir tehlike görmemek
ömedirler.

VAK'A NASIL OLDU?

Vak'anın tafsilâtı şudur:
Tütün inhisar müdürü umumisi
Behçet B. dün saat 9 u 45 geçe yanın-
da odacısı Hüseyin Efendi olduğu hal-
de inhisar müdürüyeti umumiyesine
gitmek üzere Selânik bankasının yanın-
daki sokaktan yukarı doğru çıkarken
birdenbire beş adım ilerisinde beliren
bir adamın elinde tuttuğu barabellom
tabancasını kendisine tevcih ettiğini
görmüş fakat hiç bir şey söylemeğe
meydan kalmadan birinci kurşun nam-
lıdan çıkmıştır. Katil bu birinci kur-
şunu Behçet Beyin kalbine tevcih et-
miştir. Fakat Behçet Beyin bu sırada
elinin kalbinin üstüne götürmesi kur-
şuna seyrini değiştirmiştir. Kurşun
[Alt tarafı 6 üncü sayfa]

Behçet bey
Katil
bulunan odacısı Hüseyin Efendi de ya-
ralanmış ve nakledildiği Sen Jarz has-
tanesinde vefat etmiştir. Mustafa
Hayri isimdeki katil cinayeti işledik-

Idarî teşkilât

Sabık Adliye vekili
beyenmediğini
söylemektedir.

Mahmut Esat Beyin,
yardıgı iddia edilen
yazılar, barut sui is-
timali, borç için ha-
pis meseleleri kale-
mında beyanatı

Sabık Adliye Vekili Mahmut
Esat B. şehrimizde bulunmakta
ve nezleden mustarip olduğun-
dan üç gündenberi dışarı çık-
mamaktadır.

Dün bir muharririmiz Mahmut
Esat B. le muhtelif meseleler hak-
kında görüşmüştür.

Mahmut Esat B. muharririmizi-

Takrir

Hariciye vekilimiz
Fethi beye mukni
cevaplar verdi

Hariciye vekili son seyahatinde
kendisine rahat eden Asım
ve Necmettin Sedik beylerle

Ankara, 15 (Telefon) — Mil-
let Meclisi bugünkü içtimasında
Fethi Beyin takrirlerinden Ce-
nevreye giden murahhaslarımız
ait olanını müzakere etti. Tak-
rir okunduktan sonra Hariciye
vekilimiz şu cevabı verdi:

— Suallerin tertibine bakıla-
rak hüküm yürütölmeye derhal
göze karşıyor ki makûl olan
şey memleketimizin harici siya-
setine taallük eden esassı bir
mevzu hakkında Hariciye vekil-
line sual sormak değil, başka
bir maksat vardır.

Vekil B. bundan sonra soru-
lan sual çerçevesi dahilinde ka-
larak basit bir cevap vermek
kâfi olduğunu, fakat meclis mü-
zakaratını ehemmiyetle takip
eden halk kütüphanelerinde de düşü-
nerek meslehin Büyük Meclisle
birlikte efkârı umumiye huzu-
runda da Apaçık tezahür et-
mesi lâzım geldiğini söyledi ve
şöyle devam etti:

— Evvelâ aamimi arzmetmiyim
ki, terk ve tahdidi teslihat hare-
keti büyük harbin felâketlerinden
sonra bu afetin tekrerrüne man
olabilmek için dıpiş edilen husu

[Alt tarafı ikinci sayfamızda]

Mahmut Esat bey
zin, bir gazetede "Hırsızlar çe-
kilin, serlâvhasile çıkan yazıla-
rın kendisi tarafından yazılıp
yazılmadığı sualine sadece şu
cevabı vermiştir:

"—Hırsızlarla mücadele zaten
Cümhuriyet Halk Fırkasının prens-
iplerindendir. Ben bu prensip-
lerden asla ayrılmayacağım..

Sabık adliye vekili bundan
sonra kendisinin göya Halk Fir-
kasına muarız bir cephe olarak
mecliate tenkitlerle bulunacağı

[Alt tarafı 4 üncü sayfamızda]

— Müdür beye gittim, hastayım, bana izin veriniz, dedim. Ve
— Sen de defterini gönderir mektepten çıkarsan, mel-
bile öyle yapıyor.

EK-15.1: Atatürk'ün Dar'ül-fünûnu ziyareti

14 Kâşunvevî 1930

YEDİNCİ SERİE N° 2375

SALI 16 KANUNUEVVE 1930

Cumhuriyet

ABONE ŞERHİ

MÜDDET	TÜRKİYE İÇİN	HABİŞ İÇİN
Sevkiyat	1400 Kr.	2700 Kr.
6 Aylık	750 Kr.	1450 Kr.
3 Aylık	400 Kr.	800 Kr.

Nüshası her yerde
= 5 Kuruştur =

YUNUS NADI
İDAREHANE:İ
Hesabı layihada kâğıt mabına
Yönet: İstanbul Cumhuriyet
Posta kutusu: N° 246
Telefon: Beşiktaş: 2396
Tahvil müdüğü: 2398
Müdüğü 2395, Kışık kâğıt: 472

GAZİ HZ. DARÜLFÜNUNDA

Gençlik Büyük Reisi heyecanla karşıladı, ve ellerini öperek omuzlarında taşıdı. Gazi dersleri dinledi, müderrislerle görüştü

Reisicumhur Hz. Hukuk Fakültesi 2. sınıfında talebe arasında oturarak müderris Mustafa Reşit B. in takrirlerini takip ederlerken

Gazi Hz. Hukuk Fakültesi 2. sınıfında müderris Mustafa Fadil B. in dersini dinliyorlar...

Gazi dedi ki: "İnsan bu sıcak muhitten ayrılamıyor," - "Burada ölmek değil, yaşamak isteyiniz!"

Reisicumhur Hz. Darülfünunda 4 saat kalmışlardır. Gazi Hz. nin müderrisler ile mubahaseleri pek şayanı dikkat olmuştur

İşmet Pş. dün aksam Ankara'ya hareket etti

Başvekil Pş. ile beraber Kemalettin Sami Pş. Ferit, İ. Tali Beyler de gittiler

Fethi Bey

İlk sual takririne cevap dün verildi

Başvekil Pş. Hz. nin Haydarpaşa'dan tezyilerinden bir intiba

Başvekil İsmet Pş., dün aksamki cumhur Hz. namına kâtiibi umumi-
ekspresle Ankara'ya avdet etmiştir. leri Tefik, Seryaverleri Rüuhi
B. lerle Recep, Kâğıt Ali B. ler, Da-
Başvekilimiz, hareketinden evvel
rülünun Emni, Polis müdürü,
Gazi Hz. ne mülâki olarak arzı ve
Nispetiye B. Kâlerde kuman -

Bir harp ihtimali var mı?..

On, yani harbi kimse istemiyor.
İç olmasın zahiri vaziyet budur.
Milletleri ve onları teşkil eden insan-
lar düşünmek bu vakit vaziyetinde ha-

Risicumhur Hz. dün
saat 10 buçukta, refa-
katlerinde kâtiibi umu-
milleri Tefik, seryaver-
leri Rüuhi, Kütahya
meh.usu Recep ve kâğıt
Ali Beyler bulundukla-
rı halde otomobille Dol-
mabahçe sarayından
çıkıyorlar ve Topane -

EK-16: İstanbul Dar'ül-fünûnun ilga edilerek yerine Maarif Vekâletince yeni bir üniversite açılmasına dair kararname.⁴⁴⁸

T.C. BÂŞVEKÂLET MÜHÜRLEME Şube : Sayı : 44378		T.C. BAŞBAKANLIK CUMHURİYET ARŞİVİ	
<i>KARARNAME</i>			
<i>İstanbul Darülfünun ilga ile yerine yeni enstitüler Bu üniversite teşkilatı H. K. l.</i>			
15-5-933			
Bş.V.	Ad.V.	MM.V.	Da.V.
Ha.V.	Ma.V.	Me.V.	Na.V.
İk.V.	Si.M.V.	Gi.V.	Zi.V.

430	18	01	02	36	36	1
-----	----	----	----	----	----	---

⁴⁴⁸ DABCA, Fon kodu: 30.18.1.2./ Yer No: 36.36.1.

EK-17: 31 Mayıs 1933 tarihli ve 2252 sayılı kanunun maddeleri.⁴⁴⁹

İ : 64 31-5-1933 C : 2

MAARİF VEKİLİ Dr. REŞİT GALİP B. (Aydın) — Darülfünunun ıslahına dair olan lâ-yiha aynı zamanda Darülfünunun bir senelik muvakkat bütçesine alt abkâmı da ihtiva etmek-tedir. Kanunun bu gün müstacelen ve tercihan müzakeresine karar verilmesini rica ederim.

SALAHATTİN B. (Kocaeli) — Uyuşturucu maddelerin ihlası kanunu vardı, ruznameye alınmasını teklif etmiştim Reis Bey!

REİS — Hatırında efendim.

Darülfünun lâyihasının ruznameye alınarak müstacelen ve tercihan müzakeresi teklif olunu-yor. Bu lâyihanın müstacelen müzakeresini kab-ul edenler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

Tabii hem ruznameye alınmasını hem de mü-stacelen müzakere edilmesini reye arzettim.

Lâyiha tevzi olundu, heyeti umumiyesi hak-kında mütalea yoksa maddelere geçelim efendim. (Yoktur sesleri).

Maddelere geçilmesini kabul edenler ... Et-meyenler ... Maddelere geçilmesi kabul edilmiş-tir.

İstanbul darülfünununun ilgasına ve Maarif vekâletince yeni bir Üniversite kurulmasına dair kanun

MADDE 1 — İstanbul darülfünunu ve ona bağırlı bütün müesseseler kadro ve teşkilâtı ile beraber 31 temmuz 1933 tarihinden itibaren mülga'dır.

REİS — Madde hakkında mütalea var mı efendim? (Yok sesleri). Kabul edenler ... Etme-yenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 2 — Maarif vekillliği 1 ağustos 1933 tarihinden itibaren İstanbulda (İstanbul üni-versitesi) adı ile yeni bir müessese kurmağa memurdur. Maarif vekâleti bu Üniversitenin teşkilâtına ait kanun lâyihasını en geç 1 nisan 1934 tarihine kadar Büyük Millet Meclisine tev-di eyler.

REİS — Maddeyi kabul edenler ... Etmeyen-ler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 3 — Nafıa vekillliğine bağırlı olan (Yüksek mühendis mektebi) ile İktisat vekilli-ğine bağırlı (Yüksek ticaret mektebi) ni İs-tanbul üniversitesi teşkilâtı arasına almağa İcra Vekilleri Heyeti mezumdur.

REİS — Maddeyi kabul edenler ... Etmeyen-ler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 4 — Tıp fakültesinin İstanbuldaki umumi, mülhak ve hususî bütçeleri belediye bütçelerinden idare edilmekte olan hastanelerden istifade eylesine lüzum görülürse fakültenin bu hastanelerden istifade suretleri ve masrafa iş-tiraki ve her hastanede ayrılacak yatak adedi ve sair esaslar Dahiliye, Maarif ve Sıhhat ve içti-mai muavenet vekillerince müştereken tayin ve

tesbit olunur.

REİS — Maddeyi kabul edenler ... Etmeyen-ler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 5 — İkinci madde mucibince kuru-lacak Üniversitenin 1 ağustos 1933 tarihinden 31 mayıs 1934 tarihine kadar devam edecek olan muvakkat devresi için icap eden tedris, idare ve cem'î mütehasısları kadrolarının tansimi ve vazifedarların tayini Maarif vekillliğine aittir. Bu muvakkat kadroya girmiş olmak ikinci mad-de yazılı Üniversitenin esas kadrosuna girmek için müktesep bir hak teşkil etmez.

MÜKERREM B. (İsparta) — Efendim, bu maddede bir tabir hatası vardır, (vazifeler) ye-rine (vazifedar) veya (vazife sahipleri) denile-cektir.

SADRI MAKSUDİ B. (Şebîn Karahisar) — Vazifellilerin denilse daha iyi olur.

REİS — Vazifellilerin şeklinde tashih edilmiş-tir, Maddeyi bu tashih ile beraber kabul eden-ler ... Etmeyenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 6 — Darülfünun kadrosuna dahil olanlardan kurulacak Üniversitenin muvakkat kadrosuna alınacak müderris ve muallimler ile bunların muavinleri ve asistanlar 1931 senesi Da-rülfünun bütçe kanununun 10 uncu maddesi hükmüne göre Darülfünunca verilmekte olan maaşlarını alırlar. Bunlara maaşlarına tekabül eden miktarda ücret verilmesi de caizdir.

Muvakkat devreye ait tedris kadrosundaki vazifelere hariçten tayin olunanların bu vazife-ler için kadroda muayyen olan maaşı almalarına 1452 numaralı kanunun umumî hükümleri mâ-ni olduğu takdirde kadrodaki maaş ile bu kanu-nun teviz ettiği derece maaşı arasındaki fark ilâveten ücret olarak verilebilir.

REİS — Maddeyi kabul edenler ... Etme-yenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 7 — Maarif vekillliği İstanbul Uni-versitesinde bir telif ve tercüme heyeti kurmağa mezumdur. Bu heyete darülfünunun tedris kad-rosunda dahil bulunan zevattan lüzumlu vaafları haiz olanlar almır ve kendilerine bu yeni hiz-metlerine mukabil ücret verilir. Bu ücretler; bu asların Darülfünundaki vazifelerinden do-layı almakta oldukları maaşlar ile Darülfünun-ın mâ'vi dolayısıyla alacakları açık maaşları tu-tarları arasındaki farkı geçemez. Bu ücretler açık maaşlarının itasına mâni değildir.

REİS — Maddeyi kabul edenler ... Etme-yenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 8 — Darülfünunun ilgası dolayısı-le açıkta kalmış olupta telif ve tercüme heyeti-ne de seçilmemiş olan müderris ve muallimler yeni Üniversite teşkilât kanununun meriyetine veya bu müddet içinde Devlet hizmetlerinden bü-rine tayinlerine kadar yukarıdaki madde hük-

⁴⁴⁹ TBMMZC, Devre 4, İçtima 2, Cilt 15, s. 466-467.

EK-17.1: Ek-17'in devamı

müne göre açık maaşı ve mütemmim ücret alır-
lar. Buna mukabil Maarif vekillliği bu müddet
zarfında kendilerine muvakkat hizmetler tevdi
edebilir.

REİS — Maddeyi kabul edenler ... Etmeyen-
ler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 9 — Darülfünunun 1932 mali senesi
bütçe kanununda yazılı membalardan 1933 mali
senesi zarfında tahassül edecek varidat Hazine-
ce 1933 muvazenesi umumiyesinde lâhika olarak
bir taraftan Darülfünun hasılatı adile ağılacak
nâzım varidat faslına irat ve diğer taraftan Da-
rülfünunun maaş ve ücret ve bilûmum masrafla-
rı adı ile Maarif bütçesinde ağılacak nâzım mas-
raf faslına tahsisat kaydolunur. Birinci fıkrâ-
da yazılı membalardan toplanan paralar Cümhu-
riyet merkez bankasında Maarif vekillliği em-
rine bir hesabı cariye yatırılır.

REİS — Maddeyi kabul edenler ... Etme-
yenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 10 — Gerek 9 uncu maddede yazılı
varidatın gerek darülfünunun hükmi şahsiyeti-
ne ait tahsislerin tahsil ve sarfı ve bütün idare
işlerinin tedviri için bir muvakkat teşkilât yap-
mağa Maarif vekili mezundur.

REİS — Maddeyi kabul edenler ... Etme-
yenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 11 — Darülfünunun 1933 mali se-
nesi hasıran ve temmuz aylarına ait umumî his-
metlerinin görülmesi için 9 uncu maddede yazılı
varidattan icap eden miktarı darülfünuna veri-
lir. Bu iki aya ait tahsisatın fasıl ve maddelere
tefriki ve lüzum görülürse bu fasıllar arasında
münakale yapılması İcra Vekilleri Heyetine ait-
tir. Bu varidattan hasıran ve temmuz ayları için
tahsis olunan miktardan arta kalan miktar ile
iki aylık tahsisattan sarfolunmayan kısım be-
şinci maddede yazılı muvakkat idarenin maaş
ve ücret ve diğer bütün masraflarına karşılık
tutulmuştur. Bunun fasıl ve maddelere ayrıl-
ması ve fasıllar arasında münakalesi keza İcra
Vekilleri Heyetince yapılır.

REİS — Maddeyi kabul edenler ... Etme-
yenler ... Kabul edilmiştir.

MADDE 12 — İstanbul darülfünunu ile ona
bağlı müesseselere ait bütün kanunlar ve hü-
kûmler 31 temmuz 1933 tarihinden itibaren mül-
gadır.

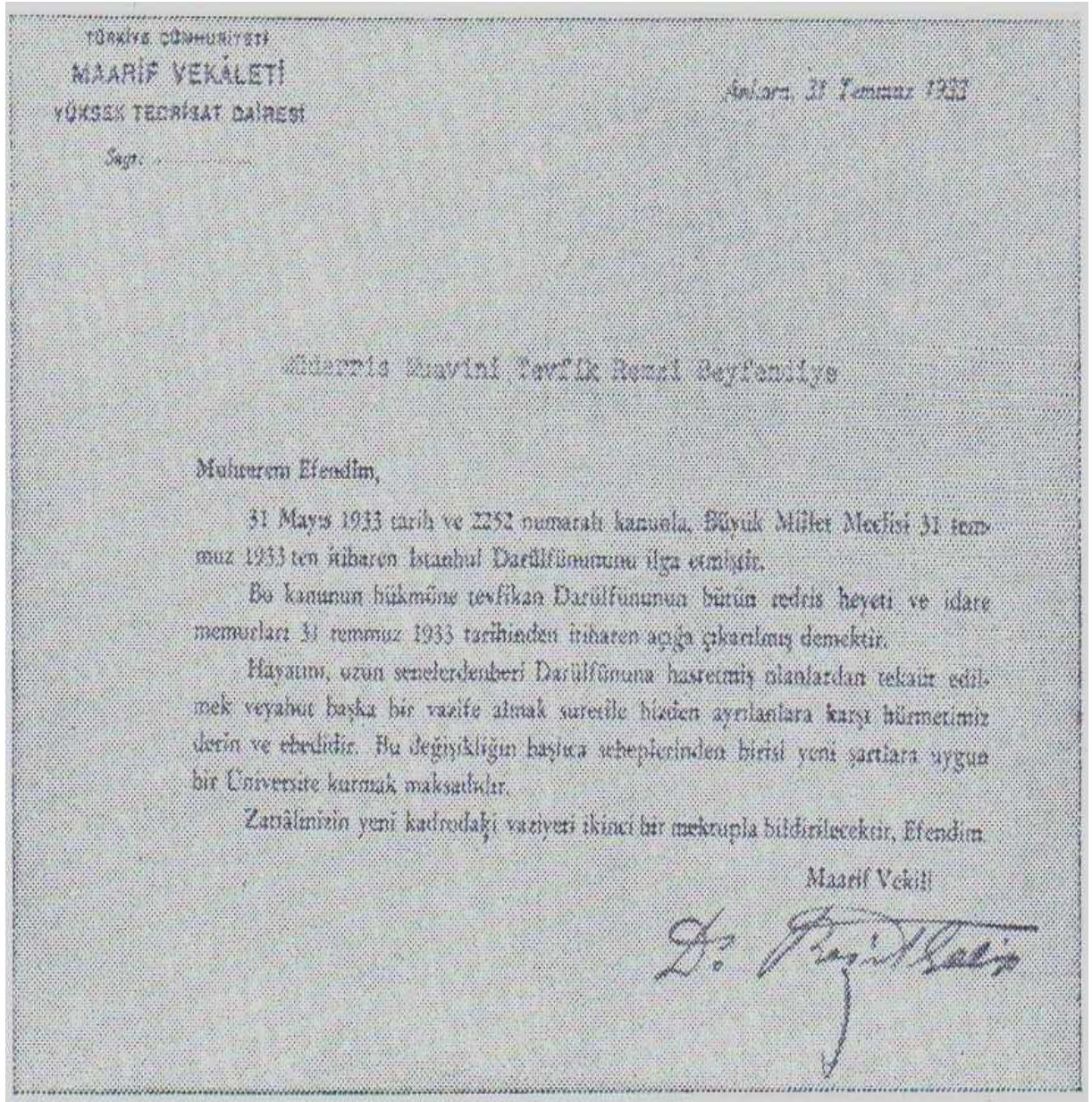
REİS — Kabul edenler ... Etmeyenler ...
Kabul edilmiştir.

MADDE 13 — Bu kanun 1 haziran 1933 ta-
rihinden muteberdir.

REİS — Kabul edenler ... Etmeyenler ...
Kabul edilmiştir.

MADDE 14 — Bu kanun hükümlerini icraya
İcra Vekilleri Heyeti memurdur.

EK-18: Albert Malche raporu doğrultusunda yeni Kurulan İstanbul Üniversitesi'nde görev alamayacak hocalara gönderilen mektup.⁴⁵⁰

⁴⁵⁰ Kazancıgil, Türk Jinekoloji ve Obstetrik Bibliyografyası, s. 35.

Üniversite kadrosunda kalanların isimleri

(Bey tarafa 1 inci sayftadır)

bir Bey (ceza hukuku ve usulü) profesör Ali Kemal Bey (Kara ve deniz ticaret hukuku), profesör Musammer Raşit Bey (Devletler hususi hukuku), profesör İbrahim Fazıl Bey (Maliye ve istatistik), profesör muavini Kemalettin Bey (Hususi devletler hukuku), Muhlis Etem Bey (İktisat ve iktisadi meslekler), baş asistan Burhanettin Bey (Ceza hukuku ve usulü).

Tıp Fakültesi

Profesör Nurettin Ali Bey (Tegrih), profesör Tevfik Recep Bey (İstoloji, Ambriyoloji), profesör Kemal Cenap Bey (Fizyoloji), profesör İsmail Hakkı Bey (Parazitoloji), profesör Akil Muhtar B. (Tıp müfredatı, farmako dinami ve tedavi seririyatı), profesör Neş'et Omer Bey (Dahiliye seririyatı), profesör Salim Ali Bey (Adli tıp), profesör Tevfik Salim Paşa (Dahiliye seririyatı), muallim Ahmet Kemal Bey, (Hariciye seririyatı), profesör muavini Tevfik Remzi Bey (Kadın ve doğum), muallim Behçet Sabit Bey (İdrar yolları seririyatı), muallim Necmettin Rifat Bey (Umumi emraz), muallim İhsan Hilmi Bey (Çocuk hekimi ve hekimliği), muallim Akif Şakir Bey (Çocuk cerrahisi ve otopedi), profesör muavini Fahrettin Kerim Bey (Sinir hastalıkları), muallim Mustafa Hayrullah Bey (Sinir hastalıkları), profesör muavini Süheyl Bey (Tıp tarihi ve de ontoloji), profesör muavini Hamza Bey (Tegrih), profesör muavini Edip Hasan Bey (Etmisiyoloji ve İstoloji), profesör muavini Sadi Bey (Fizyoloji), profesör muavini Sedat Bey (Tıp müfredatı, Farmako dinami ve tedavi seririyatı), profesör muavini Muzafer Esat Bey (Dahiliye seririyatı), profesör muavini Nurettin Kamil Bey (Dahiliye seririyatı), profesör muavini Şinasi Hakkı Bey (Hariciye seririyatı), profesör muavini Osman Cevdet Bey (Fizyoterapi), profesör muavini Kâzım İsmail Bey (Hariciye seririyatı).

Eczacı mektebi

Muallim Akif B. (Toksikoloji).

Dişçi mektebi

Muallim Hâmit Bey (protez), muallim Rüştü Bey (protez), muallim Selâhattin Mehmet Bey (Fizyoterapi ve ronkten), muallim muavini Ziya Cemal (Diş farmakolojisi, anestezi ve tedavi), muallim Kâzım Esat Bey (Diş seririyatı ve diş hastalıkları).

İslâm tetkikleri enstitüsü

Profesör Şerafettin Bey (İslâm dini ve felsefesi), profesör Meh-

met Ali Ayni Bey (İslâm dini ve felsefesi), profesör Şevket Bey (Tefsir tarihi), profesör Yusuf Ziya Bey (Türk dinleri ve mezhepleri tarihi), profesör muavini Hilmi Omer Bey (Umumi dinler tarihi), profesör İzmirli İsmail Hakkı Bey (Hadis tarihi). Muallim Kilitli Rifat Bey (Arapça kursu), muallim Abdülkâfi Bey (Farsça kursu).

Yabancı diller mektebi

Profesör Fazıl Nazmi Bey (Eski Yunanca).

Bu isimler haricinde kalan diğer müderrisler, muallimler ve asistanlar Maarif Vekâleti emrinde kalmışlardır. Bunlardan bir kısmı telif ve tercüme heyetinde çalıştırılacaklardır. Üniversite kadrosuna alınmayan bütün darülfünun müderris, muallim ve asistanlarına bir sene aldıkları maaş aynen verilecektir.

Hariçten alınacak profesörler

Hariçten alınacak profesörlerin (Türk, ecnebi) listeleri bugünden itibaren ceste ceste gazetelere verilecektir. Hariçten getirilecek ecnebi profesörlerin sayısı kırka yakındır.

İçlerinde beynelmîl şöhret sahibi yüksek profesörler de vardır. İnkılâp enstitüsüne Ruşen Eşref Beyin, bir kaç kürsüye ayrılan tarih kısmında da kurunu vusta muallimliğine Mukrimin Halil Beyin getirildikleri tahmin olunmaktadır.

Fen fakültesine alınan yeni müderrislerin başında da Kerim Bey gelmektedir.

Asistanlar

Öğrendiğimize göre yeni asistanların bir kısmı henüz tesbit edilmemişlerdir. Bunlar yeni müderrisler tarafından seçilecek ve ıslah heyetiyle müstereken tesbit edileceklerdir.

Mevcut ecnebiler

Fakültelerde mevcut ecnebi müderrisler yeni üniversite kadrosunda ipka edilmişlerdir. Bunlar vazihelerine devam edeceklerdir.

Darülfünun emini ve Fakülte reisleri

Dün üniversite emniğine, fakülte reisliklerine tayin edilen müderrislerin isimleri de tebliğ edilmiştir. Şunlardır :

Üniversite emini: Doktor Neş'et Omer Bey, Edebiyat fakültesi reisi: Profesör Köprülü zade Mehmet Fuat Bey, Fen fakültesi reisi: Profesör Kerim Bey, Hukuk fakültesi reisi: Profesör Tahir Bey, Tıp fakültesi reisi: Profesör Tevfik Salim Paşa, Eczacı mektebi müdürü: Akif Bey, Dişçi mektebi müdürü: Kâzım Esat Bey, İslâm tetkikleri enstitüsü müdürü: İzmirli İsmail Hakkı Bey.

Diğer idari teşkilât küçük bazı tadiller hariç aynen ipka edilmiştir.

Fakültelerde umumî kâtiplikler kaldırılmıştır.

Üniversite tedris senesi başında merasimle açılacaktır.

Devamı İkinci Sayftadır

⁴⁵⁴ Vakıf, "Yeni Üniversitenin Kuruluşu", 01.08.1933, s. 7.

EK-20: İstanbul Darü'l-fünûnu yerine kurulan İstanbul Üniversitesinin ilk yönetim kadrosu. ⁴⁵⁵

Türkiye Cumhuriyeti
Maarif Vekâleti
Yüksek Mektepler ve İktisat Umum M.
No : 11134

Müddet :
Üniversite kadrosunun takdimine
dair.

Ankara 6 111 1933

Başvekkâlet Yüksek Makamına

İstanbul Üniversitesinin teşkili hakkındaki 2252 numaralı kanun maddesine 1 Ağustos 1933 tarihinde mesredilmiş olan Üniversite kadroları yerine kaım olmak üzere tanzim ve tasdik edilerek Üniversite Rektörlüğüne tebliğ olunan kadronun yüksek huzurlarına takdim kılındığını derin hürmetleriyle arz ederim Efendim.

R. Es. 4/11/1933
1
LEP/ 1

Maarif Vekili

Takdim
6-11-933

030	10			141	12	1
-----	----	--	--	-----	----	---

5
6-11-911 4/12/33

⁴⁵⁵ DABCA, Fon Kodu: 30.10.00/ Yer No: 141. 12.1

EK -20.1: Ek-20'nin devamı

Yaprak № 1

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Rektörlük

KADROSU

Muvakkat kadro	Muvakkaten memur	Asli mang	Öcret
Rektör	Profes.Dr.Neşet Ömer Bey		200
Üniversite Umumî Kâtibi	Minhal		250
Yazı İşleri ve Sicil Müdürü (Tıbdan naklen)	Mehmet Ali Bey	45	
Sicil,Dosya ve Diploma Mümeyyizi	İhsan Bey	30	
Tahrirat Kâtibi	Hicabi Bey	25	
Tahrirat Kâtibi	Helis Bey	25	
Sicil Kâtibi	Regit Bey	20	
Negriyat Memuru	Rafet Bey	20	
Komisyon Kâtibi	Saim Bey	20	
Hesap İşleri Müdürü	Hulusi Bey	45	

030	10			14	12	1
-----	----	--	--	----	----	---

EK -20.2: Ek-20'nin devamı

Yaprak No 2

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Rektörlük KADROSU

Muvakkat kadro	Muvakkaten memur	Ash maaş	Özet
Müşeyyis	Remzi Bey	30	
Muhtemat ve Mamelât Katibi	Hilmi Bey	28	
Kâtip ve Veznedar	Alâettin Bey	28	
Hesap Kâtibi	Etem Bey	17,5	
Umumi Kütüphane Müdürü	Fahmi Etem Bey	40	
Kütüphane Memuru	Baki Bey	30	
" "	Ali Bey	25	
" "	Hacı Bey	16	
" "	İsmail Hakkı Bey	16	
Merkez, Tıp, Hukuk Dahil- liye Müdürü	Hilmi Bey	30	

030 10 12 1

EK -20.3: Ek-20'nin devamı

Yaprak № 3

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Rektörlük KADROSU

Muvakkat kadro	Muvakkaten memur	Asıl maaş	Ücret
Merkez, Tıp, Hukuk, Diğgi Mektebi Ayniyat Muhasibi	Nasuhî Bey	25	
Depo Memuru	Mehmet Bey	16	
Dahiliye Kâtibi	Tahsin Bey	10	
Mibyan Memuru	Yagar Bey	10	
Takip Memuru	Şaban Bey	10	

030 10 11 12 1

EK -20.5: Ek-20'nin devamı

Yaprak No 7

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Edebiyat FAKÜLTESİ

Türk İnkılabı Enstitüsü

KURSU İSMİ: Türk İnkılabı Tarihi

Muvakkat kadro	Muvakkaten tedrise memur	Ash mang	Ücret
Ordinariyüs	Fakülte Meclisi tarafından veki olacak teklif üzerine Üniversite Rektörlüğüne de- tile Ders Sanesinin muhtel- if zamanlarında Konferansiye olarak Üniversiteye mensup veya hariçten intihap oluns- ak zevat tarafından ifa olunur.		
Doçent (x)	Ömer Lütfi Bey (Eskişehir Felsefe Muallimi)	55	

(x) Mevzu ile alakadar muhtelif Fakültelerin Kırsal Doçentleri
burada da vazife görürler.

030	10			14	12	1
-----	----	--	--	----	----	---

EK -20.6: Ek-20'nin devamı

Yayın M. — İ

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

F. B. İ. FAKÜLTESİ

KURSU İSİMİ: Saygıyat

Mevakkat kadro	Mevakkatlar tedrisat memur	Asıl maddesi	Durum
Ordinariylik	"Bunabı"		
Doçent	Sant. Nigâr Noy	56	
Doçent	Fecile Şevket Hanım	56	
Asistan	Fahire Akif Hanım	30	
Asistan	Münhal	30	

030	10			141	12	1
-----	----	--	--	-----	----	---

EK -20.7: Ek-20'nin devamı

Yapraçık 20 XX

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Bölüm: **FAKÜLTESİ**

KURSU İSMİ: C

Mevakili Adı	Adı	Mevakili Adı ve Soyadı	Adı	Sıra
Asistan	$\frac{Ad}{3}$	Hukuk Fakültesi için.		
Asistan	$\frac{Ad}{3}$	İktisat Fakültesi için.		
Asistan	$\frac{Ad}{2}$	İktisat Fakültesi için.		60-75
Asistan	$\frac{Ad}{4}$	İktisat Fakültesi için.		

Hukuk Fakültesi için 24 Asistan kabul edilmiştir. Bunların her Grubu için Kurullara teklifi Fakültece yapılacaktır ve Vakıflara teklif edilecektir.

030	10			16	12	7
-----	----	--	--	----	----	---

EK -20.8: Ek-20'nin devamı

Tayınak N° 3

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

Tıp Fakültesi KADROSU

Mevahikent kadrosu	Mevahikent görevleri	Akt mang	Oran
Dokan	Profesör.Dr.Gevrik Ralim Fapa		100
Reis Kâtipi	Uzman	40	
Kalen İmri	Uzman	40	
Denimeler	Gevrik Bay	25	
Elitöfane Kâtipi	Uzman	25	
Kâtip	Fazıl Bay	20	
Kâtip	Kâlit Bay	20	
Tayınak Ustâhâsarı ve Mîne Memuru	Lehmet Bay	10	

030 10 | 104 12 1

EK -20.9: Ek-20'nin devamı

Yapraçık 1

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

T I P

FAKÜLTESİ

KURSU İSMİ, Tarih

()

Muvakkat kadro	Muvakkaten tedris memur	Akıl maddesi	Not
Ordinariye	Profes. Dr. Nurettin Ali Bey	195	
Ameli Hasef Şefi	"Esnabi"		
Doçent	Dr. Hamza Vahit Bey	65	
Doçent	Dr. Operatör Zeki Bey (Zonguldak Hastanesi Sahib Beğlebi ve Operatörü)	65	
Prosektor	Dr. Mehmet Ali Bey	65	
Asistan (x)	Ad. 6		60-75

(x) Tıp Asistan bulunmadığı takdirde Fakültenin son iki sınıf tale-
beci arasından intihap edilecek olumlara 60 lirası ücreti
tevacüz etmek ve kadroyu geçmek üzere bu vazife yaptırılır.

030 10 12 1

EK -20.10: Ek-20'nin devamı

Yaprak No 5

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

T I P FAKÜLTESİ

KURSU İSMİ: Rektoriyoloji

Muvakkat kadro	Muvakkaten iadise memur	Kat manq	Ücret
Ordinariyde	(Eczacı)		
Doçent	Dr: Bakte. Vefik Voecef B. (Ankara merkez hafızasızlık müessesesi saray müteahhidi)	55	
Doçent	Dr: Bakte. Ziya Osman b. Sıhhat ve İptisai Müessesesi Vakıfletti sayyar saray sarıye müteahhidi.	55	
Asisten	Adet 4		50-70

030	10			104	12	1
-----	----	--	--	-----	----	---

EK-21: İstanbul Üniversitesi'nin açılış töreni⁴⁵⁶

⁴⁵⁶ Akşam, 19 Kasım 1933, s. 1.

EK-22: Almanya'dan Gelen Hocalar⁴⁵⁷

⁴⁵⁷ **Son Posta**, Bir Kadro Daha Hazırlandı, 04 Ağustos 1933, s. 1

ÖZGEÇMİŞ

İlk ve ortaokul eğitimini Batman’da bitirdikten sonra 2012 yılında başladığı Batman Üniversitesi Tarih Bölümünden 2016 yılında mezun oldu. Bir yıl sonra 2017 tarihinde ilk önce Siirt Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Bölümü’nde yüksek lisans eğitimine başladı. Kısa bir süre sonra Batman Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, Cumhuriyet Tarihi Bölümü’ne geçiş yaparak eğitime devam etti. Bu alanda yaptığı “*Geleneksel ile Çağdaş Arasında Kalmış Bir Kurum: Darü’l-fünûn*” adlı yüksek lisans tez çalışması devam etmektedir.